

Damage Book

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204363

UNIVERSAL
LIBRARY

Andhra University

PART II

TELUGU TEXT

INTERMEDIATE EXAMINATION

1931-32.

ఉత్తర రాఘవము.

ఎనిమిదంకముల నాటకము.

సహాకవి భవభూతి యుక్తరరామచరిత నాటకము ననుసరించి

సత్యహరిశ్చంద్రీయ నాటకజితీయాదినాటక

(గంభీరార్థయగు

బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవిచే

రచియింపఁబడినది.

THIRD EDITION 2000 COPIES
THOROUGHLY REVISED

PRINTED BY M. VEERABHADRA RAO

AT THE

RAMA KRISHNA PRINTING WORKS, TENALI.

1930.

All Rights Reserved

Price Re. 1—4—0]

[వెల. రు. 1—4—0

నాటక పాత్రములు.

పురుషులు.

శ్రీరాముడు — కథానాయకుడు
 కంచుకి — రామాంతఃపురవర్తి
 అస్తావక్రుడు — ఒకఋషి
 లక్ష్మణుడు — కథానాయకుని తమ్ముడు
 దుర్యోధనుడు — చారుడు
 వాల్మీకి — కుశలవులఁ బెంచిన ఋషి
 శంబూకుడు — శూద్రతపస్వి
 కుశలవులు — రాముని పుత్రులు
 గాలవుడు — కుశలవుల సహాధ్యాయి
 జనకుడు — సీత తండ్రి
 ఘృష్ణి — జనకుని కంచుకి
 పురుషుడు — గుఱ్ఱపుదండులోనివాడు
 చంద్రకేతుడు — లక్ష్మణునికొడుకు
 సుమర్త్రుడు — ఆత్మనిసారథి
 మఱి కొందఱు నటువులు వస్తారు.

స్త్రీలు.

సీత — కథానాయిక
 వాసంతి — జనసాన ననదేవత
 ఆత్రేయి — తపస్విని
 లోవాముద్ర — అగస్త్యుని పత్ని
 మురళి — పంచవటియందు సీతననుసరించిన మునికన్య
 అరుంధతి — వసిష్ఠ పత్ని
 కాసల్య — రామ జనని
 పృథ్వీ — సీత జనని
 భాగీరథి — సీతకుఁ బురుషువోసినది, గంగాదేవి

ప్రదర్శనము ముగియ నలుగురి స్త్రీ పాత్రములతో సద్దుకొన వచ్చును.

ఉ పా ద్ధా తము.

శ్లో॥ జయంతి తే సుకృతినో, చపస్థాః కఫీష్విరాః

నాస్తి తేషాం యశఃకాయే, జరామరణజం భయం॥

సహృదయులారా!

ఎన్నఁజో జన్మించిరి. ఎన్నఁజో పాంచపాతక శరీరములఁ బరిత్యజించిరి, కాని న్యోతికృత్యముమాత్తులై, యసంతాకాశపీతమున ఆనందసామ్రాజ్య పట్టభద్రులై, యశ్శుభ్రత భారతీయ కవితాకలాకాంతులతోఁ బంచఖండంతర విశాల వసుంధరావలయ మెల్ల నేటికిని-కాదు ఆకల్పాంతము నెలయుంచు మహాకవులు కాళిదాసభవభూతులు ధన్యులుగదా! నారీలొక గవిసంఘపుకాళి నాసు వాఙ్మయ ప్రపంచమునను “కామంత లము” అను చింతారత్నమును బ్రసాదించినాఁడు. మహాకవి భవభూతి “ఉత్తిగ రామచరితనాటకము” అను దివ్యామృతప్రసవంతిని బ్రవహింపఁజేసినాఁడు. ఆ యమృత స్రవంతిలోని పిల్లకాటవయే నా యీ “ఉత్తరరాఘవము” ఇది మూలమునను మక్కికిమక్కి తెలుగుగాక స్వచ్ఛమైనవాడ మగుటచే “ఆంధ్రీకృతోత్తరరామచరి తము” అని పేరిడక “ఉత్తరరాఘవము” అంటిని. ఏతత్పాఠములు మూలగ్రంథమును దత్తెవని గూర్చి తెలిసికొనుటవసరముకావున ఆవిషయముల నించుక విజ్ఞాపికః—

భవభూతి—ఆతనివృత్తాంతములు.

మాలతీమాధవప్రస్తావనమువలన భవభూతి చరిత్ర మిట్లు తెలియుచున్నది. దక్షిణాపథమందలి పద్మనగరమునందు తైత్తిరీయబ్రాహ్మణులు (కృష్ణయజుర్వేదము) కలరు. వీరు పంక్తిపావములు సోమపీఠులు, బ్రహ్మవాదులు. మన భవభూతి యీతెగఁకుఁ జేరినవాఁడు. కాశ్యపగోత్రుఁడు ఇంటిపేరు ఉడుంబరంవారు ఈతని తాత భట్టగోపాలుఁడు తండ్రి నీలకంఠుఁడు తల్లి జాతూకర్ణి. శ్రీకంఠుఁడని యీతనిజన్మ నామము “భవభూతి” అని బిరుదునామము. ఇదిగాక “ఉంబేరుఁడు” అను మఱి యొక నామముగూడ కలదట. ఈతఁడు శ్రీ॥ శ॥ ఎనిమిదవ శతాబ్దమున కన్యాకుబ్జము (Kanauj) పరిపాలించిన యశోవర్మజేవుని ఆస్థానకవిగా నుండెనని రాజతరంగిణి. కావున భవభూతి ఏడవశతాబ్దాంతముననో 8వ శతాబ్దప్రారంభముననో యుండవలయు.

యశోవర్మ— శ్లో॥ “తపస్వీకాంగతోఽవశా మితిస్మేరానసావివ

గిరజాయాస్తస్సనాపంతే । భవభూతిశితాః—”

అను నేతద్రుతి భోక్తమును మెచ్చి “భవభూతి” అను బిరుదునామ మెను-
గెను-వీరశాసనము. అందుననే “సాంబాపునామ భవభూతి పవిత్రమూర్తిః” అను
మకుటముతో చండీశతకము రచించుటచేతను నీబిరుదునామము వచ్చినట్లుకము.

—◆ ఈతని సాండిత్యవిశేషము—గ్రంథములు. ◆—

భవభూతి - తాను కడవాక్యమ్రజ్ఞుడనని ప్రకటించుకొనెను మఱియు-

శ్లో॥ “సుద్వేదాధ్యయనం తథోపరిషదాం యోగస్య సాంఖ్యస్యచ
బ్రాహ్మ తత్త్వభవేన కింసహితతః కశ్చిద్భవో నాటకే ।
యత్రోష్ణత్వ ముదారితాచ పదసాం యచ్ఛార్థతో గౌరవమ్
తచ్చైదస్మి తతస్తదేవగమకం పాండిత్యవైదగ్యయోః ॥

అని తన జేదవేదాంగయోగసాంఖ్యసాండిత్యమును దెలుపుకొనెను.

ఈతఁడు “మాలతీమాధవము” మహావీరచరితము “ఉత్తరరామచరితము”
అను నాటకముల రచించినాఁడు. “సమకాలమువారలు మెచ్చరేకదా” అనునది
ఈయనకుం దటస్థించినది. సమకాలినులు కవులు తన్నునూచుచే మెచ్చకపోవుటచే
మాలతీమాధవముః —

శ్లో॥ “యేనామకేచి దిహ మః ప్రథయన్త్యజ్ఞాన్
బాసంతితే కిమపి తాప్రతి వైషయత్నః ।
ఉత్పత్స్యితేఽస్మి మమ కోఽపి సమానధర్మా
కాలోహ్యాయం నిగవధి ర్విపులాచ పృథ్వీ ॥

అని కొంత యుద్ధతిని వెల్లబోసినాఁడు. ఉత్తరరామచరితముందును “యథా
స్త్రీణాం తథావాచాం సాధు త్వే దుర్జనోజనః” (యువకులందెట్లొయట్టులే కవిత
లందు సాధుతానిష్టయమున దుర్జనులు జనులు) అని యనునూహపరుల నిండుకయ్యుల్లే
భింపక విడువలేదు. ఉత్తరరామచరితమే యీతని కడపటి నాటకము కానోపు.
అనూయా విమర్శకుల మోటు నొక్కుటకోయిన దీని నత్రిప్రయత్నమున సగ్వాంశ-
కుండరముగఁ జిత్రించినాఁడు. మాలతీవీరచరితములలో జేసినకృషి దీనియందు సంపూ-
ర్ణముగ ఫలించినది. నాటకానుకూలరచనా వైదుష్యము కథాసంవిధానము కవితా
నాట్యకలాకాశలము అన్నియు దీనియందు సమగ్రములు. రసవిషయమునఁ గాబిదాసు
శాంతలముకన్నను మిన్నయని ప్రతీతి. “ఉత్తరరామచరితే భవభూతిర్విశిష్టతే”

ఈతఁడు గొప్ప ప్రామాణిక కవి.

కావుననే రి వ శతాబ్దమువాఁడును రమరమి ఈతని సమకాలికుఁడేమో అని యూహింపఁదగిన వాఁడు నగు వామనుఁడు తన కావ్యాలంకార సూత్రవృత్తియం నీతని శ్లోకముల నుఁజూహించియున్నాఁడు. తే మేఁదుని కౌచిత్యవిచారమునందు నీతని శ్లోకములున్నవి. మరియు నీతని నాటకముల నెందఱో యనుకరించియున్నాఁడు. ఈతని మాలతినుండి ఉద్దండకవి మల్లికామారుతప్రకరణమును దింపినాఁడు. పిమ్మట రామాయణ నాటకములన్నియు నిఁతో అంతో యీతని పేరచరిత్రపుటారవడినిద్దినఁజే. ఈతఁడును గొన్ని చోట్లఁ దనపూర్వుల ననుకరింపక పోలేడు.

—♦ ఉత్తరరామచరితకథ ♦—

శ్రీమద్రామాయణము నుండి కొంత, శైమినిభారతమునుండి కొంత గ్రహించిన రామాయణమునుండి గ్రహించిన భాగములు:—

- (1) సీత తపోవనములఁజూడఁగోరుట. (2) శంబూకనధ. (3) అశ్వమేధము.
- (4) వాల్మీకితపోవనమునఁ గలశలవులు పెరఁగట. (5) కుశలవుల రామాయణగాఁము తదభిజ్ఞానము.

శైమినిభారతమునుండి:—

- (1) యుద్ధము. (2) వాల్మీకిచే సీతాసంఘటనము.

శైమినిభారతమునఁ బిన్నలకుఁ బెద్దలతో జరిగిన కయ్యము గొరవముగానని శాచితి పాటించి పిన్నలకుఁ బిన్నలకే జరిగినట్లు మాట్టు. ఈ నడుమ “కుందమాల” యను ప్రాచీన నాటక మొకటిలభించినది. కవి దిజ్ఞానాచార్యుఁడు ఈతఁడు కాలిదాసు మేఘదూతమందలి “దిజ్ఞానానాంపథి పరిహరణ్ స్థూలహస్తావలేపాన్” అనుశ్లోకములనినవాడే. ఉత్తరరామణకథయే కుందమాలలోని యితివృత్తమును, ఇందుండి భవభూతి కథకంటెఁ గలఁచిత్రణమెక్కుడు సంగ్రహించినాఁడు. ఛాయాంకము, కుందమాల స్ఫూయకుఁబ్రతిచ్ఛాయయే. సీతాపునస్సమావేశమునకు అతిలోకాద్భుతోపాయముగూడనక్కఱిదే. ఈపరికరముతో భవభూతి మహోన్నత సౌధమును నిర్మించినాఁడు. అందుఁజిత్రపటములంకరించినాఁడు సీతను గంగకొప్పగించివురుడువోయించినాఁడు. శ్రీరామ పంచవటీసంగమముమాపించినాఁడు, జనకాది వృద్ధజనమును వాల్మీక్యాశ్రమముచేర్చినాఁడు, అంతర్నాటకమాడించినాఁడు. పైమూఁడునిఘలనుండి మూఁగుమణులం ద్రవ్వి తెచ్చినాఁడు, ప్రతిభాశాణముననొనరించినాఁడు, సోరముగ్రుచ్చినాఁడు, వాగ్దేహికంఠమున సమర్పించినాఁడు అదిగో! ఆపేరే ఉత్తరరామచరితము.

—● కాళిదాస భవభూతులు —

సాంస్కృతనంద నోద్యోగమందలి మందార పారిజాతములు. ఉపాశ్రయించిన కొలది ను నాత్మపుట్టములు లభించుచుండును, కాళిదాసు భవభూతికంటెఁ బ్రాచీనము. కావునఁ గాళిదాసుకవితామధువు నాస్వాదించు నవకాకము భవభూతికిలభించినది. తార్కాణములు కొన్ని ఉత్తరగామచరితమున “భ్రమిషుక్చుతపుటాంతర్మండలావృత్తిచక్షుః” (వలయంపున్నటన క్రమంబులెఱిగింపఁ, నాతెలుగు 4 వ అం||) అనుశ్లోకమున వర్ణితమైన నీతనెమిలి కాళిదాసు మేఘ సూతములొని యక్షి నెమిలికిఁ గోడబుట్టువే. మఱియు శాకుంతలములొని “భావస్థిగాణ్ఠి జననాంతరసాహృదాని” అను సూక్తములు విపులీకరించి భవభూతి, లవచంద్రకేతు సమావేశమునను రామ సహలవ సహావేశమునను, చక్రవర్తిత్వాని చిత్రివృత్తులను వర్ణించియున్నాడు. ఛాయాకమున, “పూగోత్పీడే తటాకస్య” (వజ్రదవడి, దట్టముగ గట్టు లొఱయునపుడు) అను శ్లోకార్థము సుమారసంభవమున రితివిలాసములొని “స్వజనస్యహి దుఃఖముగ్రతో విపుతద్వార ఇవోసజాయతే” అను నాక్యమున కించుమించుగా వివరణమే. కాళిదాసునను భవభూతికవితామృతరసము నాస్వాదించు యోగము లేకపోయెనుగాని, ఉండినచో నాతఁడును భవభూతి ననుకరింపకపోవునా? తనపూర్వుల నాల్పీకి భాసాదులఁ కాళిదాసనకరించి యుండలేదా? కాళిదాసభవభూతులకున్న వార, ఒకఁడు వ్యంగ్యప్రథానుఁడు, నేటిోకఁడు వాచ్యప్రథానుఁడు. ఇట్టిని భవభూతికవితకు వ్యంగ్యవైభవము లేకపోలేదు. సర్వతారణ్యవచీజంతుచక్లమున భవభూతికలమునకుఁ గుదిరిన ఆతీర్పు ఆపదిరిక యే కవికలమునకుఁ గుదురును? జనసానదృశ్యము చిదువరులకుఁ బ్రత్యక్షమేకగా. రసవిషయస్వహణమునందుఁ గాళినాసెంతో జాగరూపఁడై మెలంగును. తన మహావీరమున శ్రోతను గూర్చుండఁబెట్టికొని, ఆతఁడదానందించుచుండునో వెక్కసపడి లినువుచే మొగముచిట్టించుచుండునో, అనుక్షణము గని పెట్టుచునే గ్రంథమునడుపును. భవభూతికా గోడవయే పనికిరాదు. అతఁడు రసమయుఁడు. అవ్యాహతానంద ప్రవాహమునంబడి కొట్టుకొని పోవుచుండును. ఆప్రవాహమునకు నే కొండయో అడ్డు తగిలినప్పుడే ఆతనికి మెలంపవ. ఆల్పద్రకపు లతోఁ బోల్చితిమేని కాళిదాసు తిక్కన, భవభూతి పోతన. భవభూతిభావము సహజముగానే ఉదాత్తము, పవిత్రము భావయు దానికి దగినట్లు గంభీరము, కాళిదాసుకంటె నన్నను దోసములేదు. అందున ఉ|| రా|| చరితము అత్యుదాత్త నాయికానాయకోపేతమగుటచే శాకుంతలము కంటెను బహుత్రితమైనది. శాకుంతలమున

మొట్టమొదటఁ గవలకామఁగే వర్ణితము. కవిచేతిలోఁ బరమమేది యుండుటచే అసారాయమే అమృతమైనది, బంగారుకలశమునఁ బోసి కవి దానిని శ్రోతలచే, ద్రావించినాడు. ఉ॥ రా॥ చరితమున వర్ణితమైనది దివ్యప్రేమ అది నిష్కల్మషము, నిరవధికము, నిష్కామము. రామునకు దువ్యంతున కెక్కడికెక్కడ? దువ్యంతుఁడెంత ధీగోదాత్తుఁడైనను, లాలసుఁడు, బహువల్లభుఁడు, స్వాధిపతుఁడు. అందులకే అబద్ధ మాడుటకైన వెనుకీయలేదు. తల్లిగారి వ్రతముకంటెఁ గాపసకన్యావ్రత భంగమే స్వర్గము మోక్షమని భారాడినవాఁడు రాముడో ప్రేమమయుఁడు, ఏకపత్నివ్రతుఁడు, లోకారాధనతత్పరుఁడు. దానికై ప్రేమాస్పదను భార్యను వైతము విడిచిన త్యాగ మూర్తి. ఇత శశంతలయా పరిత్యజించిన భర్తను “అనార్యుఁగా” అని తిట్టిపోసినది. అప్పట్ను సీత భర్తను గాను గోపింపకపోఁగా, నిండుక కోపించు వాసంతికుగూడ నదలించినది. తన విగ్రహవ్యధను మఱచి భర్తవిగ్రహవ్యధకై తపించినది. ఈ కారణ ములచే ఉత్తరరామచరితమునకు సర్వాతిశాయిత్వము వచ్చినది. కావుననే-

“నాటకే భవభూతిర్యా నయంవా నయమేవ వా

ఉత్తరే రామచరితే భవభూతి ద్వివిధ్యతే” అని ఆభాణకము.

ఉ. గా. చరితముకంటె నిర్మల ప్రేమానందమును సన్నించిన అదర్శినాటకము వేటొకటి సారస్వత ప్రపంచమున లేదు. లేనేలేదు. ఇట్లయ్యు కొన్ని శంకలు:—

సీతాపరిత్యాగము న్యాయ్యమా?

కాదనువారి యాక్షేపణములిది—

(1) అగ్నిపరీక్షయైన పిమ్మటనేకదా గాముఁడు సీతను లంకనుండి గ్రహించెను. రామునిహృదయమున సీతాసాశీల్యముగూర్చి యెట్టి సందేహము లేదుకదా. అట్టిచో నేదో కింవదలని బారిస్కరించుకొని సీత నదవి కంపుట. ఆత్మవంచనము కాదా? ఆ కింవదలయైనను నొక సామాన్యవారుఁడు తెలిసినదే కదా అందలి సత్యాసత్యములు విచారించనైన వలదా? అవినాశితముగ “ఆతంకస్ఫురితకోరగన్నగుర్వని అదవిపాలు చేయుట అమానుషము కాదా?

(2) శశంతలాపరిత్యాగమునకుఁ గాలిదాసు దుర్యాసశ్శాపము నొక యుప పత్తిని గల్పించి దువ్యంతుని బానుచేసినాఁడు. భవభూతికా తెలివిలేటలు లేక రాముని సాపాటురాముని చేసి వేసినాఁడు.

ఈ తుక్కు-శంకలు ప్రాయశఃముగఁ బడమటిగాలిం కొట్టుకొనివచ్చినవే. ప్రాచ్య భర్మనిబిష్టమగు దృష్టితోఁ బూర్వోత్తరముల నొకించుక పరామర్శించినచో సమాధాన

ములు కంటికి గట్టినట్లుండును. ఈపూర్వపక్షములకు మొదటినుండియు సిద్ధాంతముల బన్నుచునే మహాకవి సీతాపరిత్యాగమును నిర్వహించినాడు. చూడుడు.

(1) సీత కన్నీ పరీక్ష జరిగి దక్కడ? లంకలో-ప్రవాదమా? అయోధ్యలో- అట్లయిన “అగ్ని పరీక్ష చేసితి మంటి మేని అగుననుచు నమ్మ దూరవృత్తాంతమెవడు?” అని సమాధానముండనే యున్నదికదా- సీతాసౌశీల్యముగూర్చి రామునకు సందేహము లేదు. సందేహము లోకమునకే- తన్ని వారణాశ్రమే పరిత్యాగము, దానిపేరే లోకా రాధనవ్రతము. కలదుగదా ఇందులకు వసిష్ఠోపదేశము, “అల్లుని మఖంబు..... ..జనుల రంజించి కాంచు యశంబె ధనముకంటె బ్రాణంబుకంటె యోగ్యంబు మీకు” అని. దీనికి విధేయముగ “దేశజనరంజనక్రియా పీక్షయందు.....కడకు నీజనకమతనుగాని విదనాదుచో వెనుకాడబోను.” అని రాముడు నిశ్చయించెను గదా! సతి నిశ్చయమునకు “కావుననే యార్ద్రపుత్త్రులు రఘువంశధరంధరులు” అని సీతయే ఆమోదించెగదా! ఇక నేదోకింపదంతయని రాముడు లక్ష్యము చేయబండుట యెప్పుడు? ప్రజలు దుష్టనులైనప్పుడు, దుర్ముఖులు, “దేవా! దుష్టనలవాక్కులు లెక్కగొని.....” అని నుదలంపబోగా రాముడేమనెను? “నాప్రజలు దుష్టనులనవచ్చునా? “ప్రజల కభిమాన మిచ్చాకు వంశమనిన” అని సమాధానము చెప్పి యుండలేదా? సరే మొదటి సత్ప్రజలలో నిట్టి ప్రవాదమేల పుట్టవలయునన్న శంకకు “విధివశత నంరెందునగోజ మొదవె” అనునదియే జవాబు. కాన రామునియందుగాని సీతయందుగాని కడకు ప్రజలయందుగాని దోషములేదు. లేనప్పుడు పరిత్యాగమేళి తనపై ప్రజను నంతగా భక్తివిశ్వాసము బున్నప్పుడు వారి నొకచో సమావేశపఱచి తానే వారి సమాధానపఱుపగూడదా? కూడదు; ఆమార్గము తనకుగాని సీతకుగాని పూజనముగాని గౌరవముకాదు. ఈసడి కేవలము విధివశమున సంభవించినది కావున, దీనిందుడిచివేసి సీతామాహాత్మ్యమును బ్రకటింపవలయునన్న వెనుకటికంటె నభివృద్ధియు లోకాతీతమునకు విధానమునే పూనవలయు. సరే, అట్టి విధానమే తెలుసే యేలపూసే లేదు? దానికైనవారు ఆరుంధ్రపీఠస్థులు, అప్పట్లనాబుష్యశృంగుని తుజ్జమున బనివడి యున్నారు. తంతిపై చిలిపింపవలదా? ప్రాజ్ఞుడు రాముడెట్లు పిలిపించును? వాడెట్లు వస్తుడు? క్రతుధంగముకదా- ప్రత్యవాయమురాదా? కావున సీతాపరిత్యాగముకన్న రామున కప్పట్లున వేటుమార్గమే లేదు. ఈప్రవాసమున సీతకేదేని ప్రమాదము సంభవించిన గతియేమి? అట్లేలజరుగు? “పుత్రపూర్ణోత్సంగను ఆయుష్కృతిని నిన్నుజూచి ఆనందింపగలము” అను ఋష్యశృంగాని వృద్ధాశీః ప్రభావమున్నదిగదా! ఇక వేళ

ప్రమాదమే తటస్థించిన తన లోకారాధన ప్రత్యేగమునకు మఱిత మెఱుంగే అని గాముడు నిర్ణయించుకొని యుండరాదా? సరే, సామాన్యచారుని మాటనమ్మ వచ్చునా? చారలక్షణ మెరిగినచో నీ శంకకు నాస్పదమే యుండదు. చారులు రాజులకు బరమవిశ్వామ్యులు “రాజున శ్వాసరచక్షుః” రామునకు బ్రజలందఱు విశ్వామ్యులు కాగా, చారులు స్వామిద్రోహు లగుదురా? కావున నీశంకనింక దీక్షనక్కరలేదు. విచారింపనైన వలగా? సాక్షులు సమస్తతో సీతను రచ్చి కీడ్చింపవలెనా యేమి? “శాంతం పాపం.” విచారణము కావలసినంత రాముని అంతర్యర్థమున నున్నది, ప్రథమాంకమున పరిత్యాగ ఘట్టమున జూచుకొనుడు. “అతఃకస్మింతకశోరగర్భగుర్విని” అడవిపాలుచేయట అమానుషముకాదా? సందర్భ ముచుబట్టి కాదు. రామునికీర్తి కాసమయము మెఱుంగే తెచ్చినది. అడవిపాలు చేయలేదు. వాల్మీకితపోవనముపాఠ విడిచిగమ్మనెను. కవి ఈ శంకలక్షణ సమాధానము లాయా పాత్రలనోటనే పలికించినాడు. చూడుడు. వాసంతి- “దేవా! యింతటి యకార్యమెసరించితివేల? గాముడు- లోకముపైరింపదని- జనమిది నరుంధతి సమాధానపఱచినది. కన్నకడుపు తీపితే పుష్పిదేవి రాముపై నెరిగినప్పుడు భాగీరథి, “అలమేనే నంద్రశ మెల్లలోకముల” అను పద్యమును మోచాట్టినది, పుష్పి శాంతించినది. చిగురంకమున జూడుడు. సరే ఇంకనొక సంతేహము. పరిత్యాగ వాస్తవ యంతకాలము అరుంధతీవనిస్థాదులకుఁ దెలియిండుట సంభవమా? కాదు. కొంతకాలమునకుఁ దెలిసినది. వాల్మీక్యాశ్రమమునఁగిరి వారు సమాగమోపాయమును బ్రతుకునేయున్నారు. వాల్మీకి స్వప్రభావముచేత దేవాసురి మానవ నికాయ్యంబగు చిరాచర భూతప్రపంచము నక్కడ సమావేశపఱచినాడు. అరుంధతీ భాగీరథిలు సీతా మాహాత్మ్యమును బ్రకటించినారు. పుత్రులతోఁ గూడ రాముని సీతా సమావేశమైనది.

(2) పరిత్యాగమునకుఁ గాలిదాసువలె భివభూతి యుపపత్తి గల్పింపలేక పోయెను శంకకుఁ దైఁజెప్పినదంతయు సమాధానమే లోకారాధనశీక్షయే పరిత్యాగమునకు నుపపత్తి. కాలిదాసుని శాపకారణముకంటె నిదియే యెక్కుడు సమాజ మేమో యోజింపుడు. సీతాపరిత్యాగము ధర్మమనుటకు (Kale) కాలే పండితులు.

“Shallow critics with their gratuitous sympathy with Sita for her cruel abandonment in the forest, are inclined to find fault with Rama for his undue solicitude

for the contentment and happiness of his overnice subjects. They miss the very beauty of Rama's life when they take such a narrow view of it. Judged by the ideal standard of duty, Rama deserves our approbation for his wonderful self sacrificing nature, rather than condemnation for the seemingly cruel deed.....As he lived for his subjects he was bound to please them at any cost. Though he was conscious of the sterling womanly qualities of Sita — an idealistic picture of crury virtue that ennobles woman-hood when called upon by the stern Voice of Duty, Rama throws her off inwardly feeling the deepest anguish for the cruel step that he is forced to take

(Kale)

—♦ ర స వి చా ర ము. ♦—

ఈ త్తర రామ చరితమునందుఁ బ్రథమంప మేది? ఈచర్చలో దిగ్దంతులు డీకొని పోరాడుచున్నవి. కరుణాననుని కొండలు విప్రలంభశృంగారముని కొండలు వీరరస మనువారుగూడఁ కొండలు లేకపోలేదు, కాని, ఈవాదము క్వాచిత్యము. ఈవాద ములం దేదీ బలిష్ఠమో నిగ్గయించుటకుఁ దొలుత నాయూ రసస్వరూపములఁ దెలిసి కొను టివశ్యకము.

కరుణరసస్వరూపము:—

“ఇష్టనాశ దనిష్టాప్తే శోకాత్మాకగుణః (దశరూపకము)

ఇష్టనాశమువల్లను అనిష్టప్రాప్తివల్లను, సంభవించిన శోకాత్మకమగు మనో వికారము కరుణరసమనఁబడును. దీనికి స్థాయీభావము శోకము. ఇతః శృంగారము కెందువిధములు - సంభోగము - విప్రలంభము. దీనికి స్థాయీభావము గతి అనఁగా అన్యోన్య్యాభిలాషము. విప్రలంభము నాలుగువిధములు. “పూర్వానురాగము, మానము, ప్రవాసము, కరుణము.” అని

“సప్రలమౌభి విక్లేయస్సచక్రుర్ధానిగద్యతే ।

పూర్వానురాగమానాచ ప్రవాస కరుణావితీ ॥ (రసాల్లవనుధాకరం)

విప్రలంభకరుణరసస్వరూపము:—

“యూనో రేకతరస్మిన్ గతవతి లోకాంతరం పునర్లభ్యే ।

విమనాయతే య దేక స్తదా భవే త్కరుణవిప్రలంభాఖ్యః ॥ (సా|| దర్పణము

దంపతులలో నొకరు లోకాంతరమున కేగి మఱిల లభించువారుగా నుండిన లభించువఱకు రెండవవారు విలపించుటయే కరుణవిప్రలంభము. కావున శోకస్థాయి, యగు శేవల కరుణరసమునకును రతిస్థాయి యగు కరుణవిప్రలంభమునకును గొంత భేదము కలదు. ఆ భేద మిట్ల స్పష్టము— చూడుడు,

“శ్రీపుంసయోస్తు వియోగే జీవిత్యజ్ఞానదశాయాం వైక్లబ్యపోషితాయారతే
రేవ ప్రాథాన్యాత్ శృంగారో విప్రలంభాఖ్యోరసః వైక్లబ్యయ సంచారియత్రమ్॥
మృతత్యజ్ఞానదశాయాస్తు రతిపోషితస్య వైక్లబ్యస్యేతి కరుణావీచ యదాతు సత్యసి
మృతత్యజ్ఞానే దేవతాప్రసాదానినా పునరుజ్జీవనజ్ఞానం కథశ్చిత్సాన్వితదృశ్యంబనా
త్యంతికనిరాసాధానాచ్చిరప్రవాసఇవ విప్రలంభః ఏవ న స కరుణా॥ (విసంగంధరము)

(వివరణము:— శ్రీపురుషులకు సంభవించిన వియోగమునందుఁ బరస్పరము బ్రతికియే యున్నారను జ్ఞానమున్నప్పుడు, వైక్లబ్యమును సంచారిభావముచేఁ బోషింపఁ బడిన రతికే ప్రాథాన్యము కావున విప్రలంభశృంగారమే యగుచున్నది. మృతత్యజ్ఞాన దశయందు రతిచేతఁ బోషింపబడిన వైక్లబ్యసంచారికే ప్రథానము గాన కరుణరసమే యగుచున్నది. మృతత్యజ్ఞానమున్నను దేవతాప్రసాదాదులచే మఱిల వెట్లు జీవించునను జ్ఞానము కలిగియున్నచో, మన స్మైర్యమునకు నాస్పదముండుటచేఁ జిరకాలప్రవాసము నందువలె విప్రలంభమే యగును కాని కరుణముగాదు.

ఈ లక్షణములం బట్టి ఈ|| రా|| చరిత్ర ప్రథానరసము కరుణమో కరుణవిప్ర లంభమో నిర్ణయించుటకు, సీతాజీవితాశ యున్నదా లేదా అను విషయము ముందు దేబ్బుకొనవలయును. జీవితాశ లేదని కరుణవాదులు:—

(1) పిన్ననాటనుండి, (2) బాలికామృతి, (3) ప్రియవయస్యక మాపి, (4) కాయలతికణ్ఠ మింగెణ్ఠ చనీసత్యమర్.

ఇట్టివే మఱి కొన్ని వాక్యములు పాదించి పర్యత్ర శోకమే స్థాయి యని కరుణరసమే సిద్ధాంతమందురు. సరేకాని, పినికేమందురు ?

“విరశృంగారయో రేకః ప్రథానం యత్ర వ్యగ్యతే .

ప్రఖ్యాతనాయకోపేతం నాటకం త దుదాహృతమ్. (దశరూపకము)

“ఏక ఏవ భవే దక్షీ శృంగారో వీర ఏవ వా” (సాహిత్యదర్పణము)

వీనింబట్టి నాటకమునకు వీరశృంగారములలో శాస్త్రసాక్షాత్తుల ప్రభావముగా నుండవలయు. గద్యాకరులు మిట్లుపాసరిగననిన, మహాకవి భవభూతి కీ నితరులము పనికి రాదు. ఆతఁడు నూతనమార్గము ప్రోత్సహించును. ద్వి|| త్వి|| చరితము కరుణాసప్రభావముగానే నిబంధించి “ ఏకోరసః కరుణ ఏవ ” అని సిద్ధాంతముచేసెనందురు. సీతా పునస్సమావేశమును గల్పింపక నాటకము భేదాంతముగానే చేసియుండిన భవభూతి నూతనత్వము విచ్ఛిన్నమయ్యెడిది ఇన్ని వాదముల కాన్వదము లేకుండెడిది. నాటకము మోహంత మగుటచే రసాంతర చాదమున కవకాశము కలిగినది. కావుననే—

సీతా జీవితాశ యున్నదని కరుణ విప్రలంభ వాదులు:—

- (1) పుత్రపూర్ణోత్సంగను ఆయుష్మతిని నిష్ఠు జూచి యానందింపఁగలము” అను ఋష్యశృంగాదుల ఆతిర్వచనము, రామున కందు గల విశ్వాసము.
- (2) ఋత్యాగ సమయమున రాముఁడు సీతను పృథ్విభాగీరఘుల కప్పగించుట.
- (3) పంచవటియందు రాముఁడు సీతను బలుమాలు సంబోధించుట.
- (4) జాత్యమేధమందు సహధర్మచారిణిగా సీతాప్రతిమ నుంచుకొనుట.
- (5) “మహర్షులు సర్వధర్మములఁ బ్రతిష్ఠించినవారు తాపిప్రజ్ఞానముల కన్యభాత్యము సంభవింపదు, కావున సంశయింపనే కూడదు.” అని

రాముఁడు నిశ్చయించుట —

ఇట్టిజే మఱికొన్ని వాక్యముల నుపపాదించి సర్వత్ర రతియే స్థాయిగా సమన్వయించి, విప్రలంభమే సిద్ధాంత మందురు. “ ఏకోరసఃకరుణఏవ ” అని కవియే చెప్పెఁగదా. దీనికేమందురన్న అక్కణ్డి కరుణపదము నిరుక్తకరుణాసప్రభము కాదు, అగుచో స్వశబ్దహచ్చత్వరూపరసవోషము సంభవించును. భవభూతియంతటి మహాకవి కీవోష మాపాదించుట సామాన్యము. అక్కణ్డి కరుణపదమునకు దుర్భరవిరహావృత్తయే అర్థమని సమర్థింపఁబడును. మఱియుఁ కరుణవాదు లుపపాదించు నిరాశాపర వాక్యములయందు, వైక్లబ్ధసంచారిచే బోషింపఁబడిన రతియే కాని నైగాశ్యము లేదనియుఁ గరుణావిప్రలంభమే అంగి కరుణము అంగమనియు సిద్ధాంతీకరింతురు.

ఇక వీరవాదము—వీరరసము మూఁడు లెఱుంగులఁ— ధర్మవీరము, శూన్యధర్మవీరము, దానవీరము అని, భయవీరముతో నాలుగని కొందఱు. హరిశ్చంద్రుఁడు ధర్మవీరుఁడు, భీమాదుఁడు యుద్ధవీరుఁడు, బలి దానవీరుఁడు, శివ శిశూతనామానులు దయావీరులు. రాముని లోకకారాధనప్రతిమే సీతాపరిత్యాగమునకుఁ గాశణమగుట,

రాముడని భర్త పేరుడు. “దేశజనరంజనక్రియా నీక్షయిండు...కడకు నీజనకనుతనుగాని విడనాడుచో” “వెనుకాడబోను” అను రామచాక్రమునందు మొదటనే కవి వీరరస బీజము నొత్తేపించినాడు. వీరసమైనను చివ్వుట దీనినుండి యుత్పన్నమైనదే కావున ఉ. రా. చరితమున వీరరసము అంగి, విప్రలంభము అంగముని వీరవాదుల సిద్ధాంతము. ఈ వాదస్వరూపములఁ దెలిసికొనుట మరీయోత్తరరాఘవ రసనిర్ణయమునకు నవసరమే కావున నీ విషయ మింతగా వివరించితి.

ఉత్తరరాఘవమున గరుణ విప్రలంభమే అంగి, కరుణము అంగము ఇందులకుఁ సాధకవాక్యము లెక్కడుగా నున్నవి మూలములోని ప్రత్యాకావాక్యములకుఁ గెండువయకములూని సీతాలక్ష్యణవాక్యములు లోడగుటచేఁ బ్రత్యాశమతీత నిరూఢము, చూడుడు, “ఈకనుంగవ” “తనువువైగోని” “కన్నీరుమున్నీరు” అను పద్యము మొదలు “కమనీయంబులు” అను పద్యము వఱకుఁగల సీతావాక్యము లన్నియును ప్రత్యాశను బోషించునదే కావున, కరుణ విప్రలంభమే అంగి యగును. “వీరరస మేలకారాడబో” అని నాగ్రంథము చరివిన ప్రాజ్ఞులలో నొకరు, ప్రథమమాంకమున “దేశరజన రంజన.....కడకు జనకనుతను గాని విడనాడుచో” “వెనుకాడబోను” అని రాముని భర్త పీరవాక్యమును, నానికి “కావుననే ఆద్యపుస్త్రులు రఘుమలదుగంధరులు” అను సీతావాక్యమును, ద్వితీయాంకమున “ఒకయొడ స్వప్రజా నికృతి మొదలు “నాగాంగనలు” అను పద్యము వఱకుఁగల వాక్యము లన్నియును భర్త పీరత్వ సాధకములే యని నిర్ణయించెరి. సిద్ధాంత భారము గంభీరముకాదుగా వదలి యీచర్యనుండి యింతట విగమించెదను.

ఆంధ్రీకరణము.

ఉత్తరరాఘవము, మూలమునకు మక్కికిమక్కి తెలుగుగాదని, మున్నే గెలుపు కొంటిని. ఉన్నతోద్రేకభావములు లేక, కేవల కథాసరణి ననుసరిండు స్లోకములకు నాట్యానుకూలముగ గద్యమే వ్రాసితిని. వర్ణనప్రధానములైన కొన్నిస్లోకములను మానివేసితిని. కొన్నిచోట్ల స్వతంత్రరచనలఁ గావించితిని. ప్రథమాంకములోని “(1) కలసి నివ్వరి (2) దొరబునా (3) ఎలమికన్నీటి (4) పనికత్తెలైందలు (5) నేనావంతయు (6) పరమసాధ్వీత్య” అను పద్యములును, ద్వితీయాంకమంతయును, తృతీయాంకములోని శంభూకవధఘట్టమున “మమమాగ్గించిని” అను పద్యమువఱకు గలభాగమును, పంచమాంక ప్రారంభమున, లవఃశకాలపుల విష్కంభమును స్వతంత్ర

రచనలు, భాషాంతరీకరణములుకావు. 4 వ అంకమందలి విష్కంభము మూలవిష్కంభమునకు సంగ్రహోపవాదము. ప్రదర్శనాసౌలభ్యమునకై తమసాపాత్రముమానివేయఁబడినది. శేషించిన గ్రంథమంతయు మూలమున కనువాదమే. ఇదిగాక, యథామూలముగ గ్రంథమంతయు నాంధ్రీకరించియున్నాను. వీలువెంటి దానింగూడ నాంధ్రలోకమున కందింతును.

కలుషంబుల్ దొలగించి యీ కథ జగ ధన్యజ్ఞానియై మేలు వరిలఁ జేకూరుచుఁగాక లోకజనయి ధర్మ జాహ్నువింబోలి, నిచ్చులు వాగ్ర్యహృతవిప్రరూఢమగు ప్ర ధన్యవాణి నీ రూపకంబిల నేవెందురుగాక రంగములయం ధింపార విద్రుమణుల్ ॥

—♦ కృ త జ్ఞ త ♦—

ఆంధ్ర యూనివర్సిటీ వారీ నాటకము నింట్రీడియోలు తరగతికిఁ బఠనీయగ్రంథముగా నిర్ణయించుటఁజేసి, మూడవతూరి ముద్రణమున కవకాశము కల్పింపఁది. వారికి నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. ఈసూర్యునం దుచితములని లోచించిన కొన్ని మాట్టులు చేసితిని. గ్రంథమం దేమేని గుణముండిన, రసికలోకమే ప్రకటించుఁగాక.

గుంటూరు,

10—7—30.

}

ఐ లి జే ప ల్లి ల క్షీ కా ం త క వి.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ప్రథమాంకము.

౧౦౦౦

నాంది—ప్రస్తావన.

గీ॥ ఆదిమ కవీంద్రులకు నభి ♦ వాదనంబు
నభిలషించి సమర్పింతు ♦ మాదరమున
అమృతయును నాత్మకలయునౌ ♦ నట్టి వాణి
నిత్యకళ్యాణి మాకు రా • ణించుకొఱకు.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుడు)

అతివిస్తరమేల ? ఆర్యమిత్రులారా ! వినియుందురుగదా, మహానుభావుని గాశ్యపుని, శ్రీకంఠపదలాంఛనుని, బదవాక్యప్రమాణతత్వజ్ఞుని, జాతూకర్ణిపుత్రుని. భవభూతియను మహాకవిని, నశీకృతవాణియుగు తత్కవిచే గీర్వాణభాషలోరచియింపబడి, విదర్భదేశములోని పద్మనగరమనందు భగవంతుండగు కాశప్రియనాథుని మహిమాత్మవసమయమునఁ బ్రదర్శింపబడి విశ్వవిఖ్యాతింబడసిన యా “ఉత్తర రామచరిత నాటకమును” కొలందిమాఱ్ఱులతో, బుద్ధిమతీవిలాస, సత్యహరిశ్చంద్రీయ సాత్రాజిత్రియాద్యనేక నాటకగ్రంథకర్తలగు బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవిగా రాంధ్రమున ననువదించి యున్నారు. దానినివృషమియెదుటఁ బ్రదర్శింప నెంచితిమి. సావధానముగ నవధరింతురుగాక:-

కార్యవశమున నే నిప్పు డయోధ్యాపురవాసినయి రామసమకాలికుఁడనైతిని. (అంతటఁ గలయంజూచి) ఓహూ ! ఏమిది పౌలస్త్యకులధూమ కేతువగు శ్రీరామసార్వభౌమనివట్టాభిషేక సమయముకదా!

రాత్రిందివము లవిచ్చిన్నముగ మహానందనాంచీవాదములతో సంక
డించు నీచత్వరస్థానంబు లేలకో చారణవ్యాపారములు లేకమాటు
మణిగి యున్నవి.

నటుడు—ప్రవేశించి) భావా ! ఎఱుంగవాయేమి ? ఈశుత్సవము
లేల్ల నెవరినారాధించుటకై యిన్నిదినములు జరిగెనో యట్టి
లంకాసంగ్రామమిత్రుల మహానుభావుల వానరులను రాక్షసు
లను, నానాదిగంతాగతులగు పూజ్యుల బ్రహ్మర్షి రాజర్షి సత్త
ములను, నెవరియిండ్లకు వారిని మహారాజుగారు పంపివేసినారు
కదా; మఱియు నిప్పుడు,

గీ. అల్లునిమఖంబుగనఁ దదీ ♦ యాశ్రమమున
కరిగి రవనీశుత్తులఁ ♦ దఱు సమంధ
తీసతీమణి వెనువెంట, ♦ దేశీకేంద్రుఁ
డలవసియుఁ డధిపాత . యై మెలంగ.

సూత్ర—భావా, విదేశీయుడగాన నడుగుచున్నాను. అల్లుఁడెవ్వరు ?

నటు—గీ. ధశరథున కుద్భవించె శాం ♦ తయనుకన్య
రోమపాదుండు ముద్దార ♦ నామెఁ బెనిచె
ధర్మపత్నిగ నల విభాం ♦ డకసుతుండు
ఋశ్యశృంగుఁడక్కన్మై బ ♦ రిగ్రహించె.

అయల్లుఁడే యిప్పుడు ద్వాదశవార్షిక యజ్ఞమును ప్రారంభించి
నాడు. పూర్ణగర్భయగుటచేఁ గోడలిని సీత నింటనే విడిచి తప్పని
విధిగాఁ బెద్దలందఱు తాయాగమున కేగిరి.

సూత్ర—అగోడవంతయు మనకేల ? పద. రాజద్వారము నాశ్రయించి
మన కులధర్మము ననుసరితము.

నటు—అలాగైన మహారాజుకొఱకుఁ బరిశుద్ధమైన స్తోత్రపద్ధతి నేదేని
నిర్ణయింపుము.

సూత్ర—మాహిహ !

గీ॥ ఎల్లవిధముల నుతియింపు ♦ మేల శంక
తప్పు లేన్నట యెట్లును ♦ దప్పదిక;
యువతులం దెట్లా యట్లులే ♦ కవితలందు
సాధుతాన్వియమున దు ♦ ర్జనులు జనులు॥

సటు—కడుంగడు దుర్జను లనుము.

గీ॥ జానకీదేవి గూట్చియే ♦ జనులు లేని
పోని యపరిచలను దల ♦ మోపినారు
హేతు వింతకు రక్కసు ♦ నింట నుంట
నహ్నిపరిశుద్ధిమాట య ♦ బద్ధమంట

సూత్ర—హాహా? ఈకింవదంతి మహారాజుచెవి సోకేనేని కొంపము
నుగునే !

సటు—కాని సర్వథా వేల్పులును ఋషులును శ్రేయమాపాదింతురు
గాక! (పరిక్రమించి) మహారాజుగా రిప్పు డెందున్నారో ? (విని)
ఇట్లనుకొనుచున్నారు.

మ॥ అనుగూఁగూతును నల్లునిం గన విడే ♦ హాధీశుడేతెంచి, మ
న్నన నిన్నాళ్ళు మహాత్మనంబుల మహానందంబున దీర్చి కృ
న్నన నేడే తనయింటికేగెనని వం ♦ తంగొన్న సీతం బ్రియం
బునందేర్పం బ్రభువేగె వాసభననం ♦ బుం గొల్పు సాలించుచు॥

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

—♦ ఇ ది ప్ర స్తా వ న.) ♦—

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ప్రథమాంకము.

(శ్రీరాముడును సీతయు నుపవిష్టులై ప్రవేశింతురు.)

రాము — దేవీ! వై దేహీ! ఊటడుము. మనపైఁ బ్రేమలేకయా మీ తండ్రిగారు వెడలిపోయినది? నిత్యకర్మానుష్ఠాన తత్పరులయిన వారికి, స్వేచ్ఛావర్తనము సాగివచ్చునా? అహితాగ్నులగృహస్థ ధర్మ మాచారభంగ సందేహములతో ననుక్షణము సంకట మైనదని యెఱుంగవా?

సీత — ఎఱుంగుదును; అయినను బంధుజనవియోగములు మనస్సుల వ్యాకులపెట్టక మానవుకదా.

రాము — ప్రేయసీ; ఇవియే సంసారములోని భావములు, హృదయముల విదారించునవి. వీని నేవగించియే జ్ఞాను లరణ్యముల విశ్రమింతురు.

కంచుకి — (ప్రవేశించి) రామభద్రా! (అని శంకించి) మహారాజా !

రాము — ఆర్యా! తండ్రిగారి పరిజనము నన్ను “రామభద్రా” అని పిలుచుటయే నాకు ముచ్చట, అలవాటు తప్పింపకుము.

కంచుకి — ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి అష్టావక్రులు దయచేసినారు.

సీత — అభ్యంతరమేమి!

రాము — వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

అస్తా—(ప్రవేశించి) మీకు శుభమగుగాక !

రాము—అభివందనము. ఇటుదయచేయుడు.

సీత—వందనము. కుశలమేకదా పెద్దలందఱికిని మావదినె శాంతమ్మకును?

రాము—నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నదా యజ్ఞము ?

సీత—అయ్యో ! వారు మమ్మెదలంచుచు చురా ?

అస్తా—దేవీ! భగవంతుడు నసిష్ఠుడై నిన్నుగూర్చి చెప్పమనియె.

సీ! వివిధప్రకారాధ్య • విశ్వంధరాదేవి కడుపారఁగా నిన్ను • గన్నతల్లి

అపసప్రజానాథుఁ • డని జగన్నతిగన్న జనకరాజు నీ • యమగుండంఁది

భువనబాంధవుడు మే • మును వంశగురులనూ నలరాచవారి కో • డలవు నీవు

మమలాలంకార • మును గామునకు, గుణాభిరామునకు న • ధాంగివీవు

గీ! అన్నుగో ! యింతకంటె సు • ధాన్యమైన శ్రేయమెయ్యది గురులమా • శీర్షికె

ఁమునుభవంధరుల నుపు • త్రకులఁ గాంచి పీఠమాత్మమత్తలికై • వెలయు తక్కి ! ||

రాము—దేవీ ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

అస్తా—రామభద్రా! భగవత యరుంధతియు శాంతయు పదేపదేసికుఁ

జెప్పమనిన సందేశమిది. “వేదిశ్శకుటచే జానకి యేమేమి యభిల

పించుచుండునో వానిని వెంటనే నెఱవేఱుచుండుము” అని.

రాము—ఆలాగుననే; కోరినదే తడవుగా.

అస్తా—వత్సా ! జానకీ! నీయాడుబిడ్డయు ఋష్యశృంగులును నీకుఁబలు

మాఱుఁ జెప్పిన దిది. “అమ్మాయీ ! నీవోపలేనిదానవగుటచే

యజ్ఞమునకు నిన్నుఁదోడ్కొని రాకుంటిమి. అబ్బయిని రాము

భద్రుని నీవినోదముకొఱకేనీయొద్దనిడిచివచ్చితిమి. పుత్రపూర్ణో

త్సంగవగునాయుచ్చతినినిన్నుఁజూచి యానందింపఁగలము.” అని

రాము—(చిటునగవుతో) తథాస్తు. వసిష్ఠభగవానులు నాకేమైన

సందేశ మనుగ్రహించిరా?

అస్తా—ఇదిగో వినుము.

గీ॥ అల్లునిమఖంబు, తీరమి ధ యయ్యెమాకు
బాలుడవు, నీకుఁ గ్రొత్త భూ ధి వాలనంబు
జనుల రంజించి కాంచు య • శంభెధనము
కంటె బ్రాణంబుకంటె యో ధి గ్యంబుమీకు॥

రాము—భాగ్యము.

గీ॥ దేశజనరంజనక్రియా • దీక్షయందు
న్నేహమునుగాని, దయగాని ధి స్వీయమైన
సౌఖ్యమునుగాని కడకు నీ ధి జనకసుతను
గాని విడనాడుచో వెను ధి కాడబోను॥

సీత॥—అహా! కావుననే యార్యపుత్రులు రఘువంశధురంధరులు—

రాము—ఎవరక్కడ? అస్త్రవక్త్రుని విశ్రమింపజేయుడు.

అస్త్ర—(లేచిపరిక్రమించి)ఓహూ!చిరంజీవిలక్ష్మణుడరు దెంచినాడు.
నేను విశ్రమింపబోయెదను. (నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ—జయము జయమార్చునకు. నియమించినప్రకారముమీచరిత్ర
మంతయుఁ జిత్రకారుఁడీపటమునజిత్రించినాడు. వినోదింపఁ
గోరెదను.

రాము—వత్సా! మంచి సమయమునకే తెచ్చితివి. దేవిని వినోదింపఁ
జేయువిధానమెఱుంగుదువు.కథయెంతవరకుజిత్రింపఁబడినది?

లక్ష్మ—ఆర్యురాలి అగ్నిపరిశుద్ధి

రాము—హా! పాపము శాంతించుఁగాక,

గీ॥ పుట్టువునుబట్టియే పరి ధి పూతయైన
యీమహీజకు శుద్ధి వే ధి తేమికలదు
అన్యములచేత శుద్ధి క ధి ర్హంబులగునె
భవ్యతీర్థోదముగాని, ధి వహ్నిగాని

దేవీ! దేవయజనసంభవా! క్షమింపుము. ఈప్రవాదము
యావజ్జీవితమైనది.

సీత—ఆర్యపుత్రా! మఱచిపోం డావిషయమును. రండు, పవిత్రమైన
మీచరిత్రము చూతము.

లక్ష్మ—(చిత్రపటము విప్పి) ఇదియే యాచిత్రపటము.

భీష్మ—(నిర్వర్ణించి) వీరెవ్వరు! ఆకసమునఁ గ్రీక్కిఁజేసినట్లు నిలువంబడి
యార్యపుత్రుని స్తుతించుచున్నట్లున్నారు.

లక్ష్మ—ఇవియే సరహస్యములగుజ్యంభకాస్త్రములు, తాటకాసంహార
సమయమున భగవానుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డన్నగారికిఁ బ్రసాదించిన
యాయస్త్రరాజము లివియే.

రాము—దేవీ! నమస్కరింపు మీయస్త్రరాజములకు. బ్రహ్మాదులగు
మహానుభావులు వేదవేలునత్సరములు తిహబాసరించి, లోకహి
తార్థమై వీనిని సృష్టించిరి.

సీత—నమస్కారము దివ్యాస్త్రములారా!

రాము—దేవీ! ఈ యస్త్రములు సర్వభా సీసతానము నాశం
యించుగాక.

సీత—కృతార్థురాలను.

లక్ష్మ—చూడఁ డిది మిథిలావృత్తాంతము.

సీత—ఓహో! ఎంతమనోహరము! ఇదిగో యార్యపుత్రుని సౌంద
ర్యమూర్తి! అప్పుడే వికసించుచున్న నల్లగల్పతేకుం బోలిన
చామనచాయతో నున్ననై, చిక్కనై, బలిష్ఠమైయున్న యీ
శరీరసాభాగ్యమును తెప్పవేయక మానాయనగారు తిచ్చవడి
చూచుచున్నారు. అహ! అల్లారుముద్దారు పిల్లజులుపములతో
నందగించు వదనారవిందమునం దామందహాసమేమి! అవలీలగా
హరచాపమందికొని యెక్కిడుచున్నారు!

లక్ష్మ—

గీ॥ వీరే మీతండ్రిగారు గా • విండుచుండి

రనుఁగు వియ్యంకులకు వసి • ష్టాదిములకుఁ

దత్తదుచితప్రకార స ♦ త్కారవిధులఁ
దన పురోహితుడైన గౌ ♦ తమునిఁ గూడి॥

రాము—ఆహా! నేత్రోత్సవకరమైన దీవిషయము,
గీ॥ రఘు జనకవంశములకు నే ♦ ర్పడిన యిట్టి
యందమగు వియ్య మెవని కా ♦ నందమిడదు;
నాతయుఁ బరిగ్రహీతయ్యం ♦ దానె యగుచు
మనువు స్వయముగఁ గుశికనం ♦ దనుడు నడువః

సిరి—ఆహా! మీ కెండ్లకొడుకులు మీనల్లు రన్నదమ్ములు. కలకల
లాడుచున్నవి పెండ్లికళలు. ఆహా! ఆ ప్రదేశమందే, యీ
సమయమందే యిప్పుడున్నానా యేమి!

రాము—నేనును నట్లే యనుకొనుచున్నాను,
ను॥ అనురక్తి బులకించి, లేజెమరువో ♦ య౯, గంకణశ్రేణి ఘ
ల్లనఁ గంపించుచున్న నీచిగురుగే ♦ లాగౌతముం డూడి, రు
ల్లని నామై పులకింప, నాకరమునం ♦ దర్పించు నానాటిమో
హనదివ్యోత్సవ మిష్వడు౯ జరుగుచు • న్నట్లే మనఁబూఁగెడు౯॥

లక్ష్మ—ఈమె పెద్దవదినెగారు. ఈయమ చిన్నవదినె, మాండవి. ఇది
మఱదలు శ్రుతకీర్తియును.

సీత—(చిటునవ్వుతో) వత్సా! ఇది యెవ్వరు. ఇంకొకఁడె?

లక్ష్మ—(తనలో) వదినెగా రూర్జిత నశ గుచున్నారు కాని దృష్టి మఱి
యొకచోటికి మఱిల్చెద. (ప్రకాశముగా) ఆర్యురాలా! చూడుఁ
డీయన పరశురాముడు.

సీత—అమ్మయ్యో! భయమగుచున్నది.

రాము—ఋషిసత్తమా! ననుస్కారము.

లక్ష్మ—ఆర్యా! చూడుచూడు, ఈయన మాయన్నగారిచే ...

రాము—(సాక్షేపముగా) సామిత్రీ! ఇంతకంటె వినోదింపఁదగిన విష
యము లేదా చిత్రపటమున?

సీత—(సబహుమానముగాఁజూచి) ఇటువంటి వినయప్రభావముచేతనే
యార్థపుత్రులు, మఱిత శోభిల్లుచున్నారు.

లక్ష్మ—ఇదిగో మన మయోధ్యం జేరితిమి.

రాము—వత్సా! సౌమిత్రీ!

గీ॥ తండ్రిగారుండఁ దల్లు లెం ♦ తయును బ్రీతిఁ
గొత్తగా బెండ్లియైన న ♦ ల్లరఁ గొమాళ్ళ
ముద్దుముచ్చటఁ గని పెంప ♦ మురియుచుండు
మంచిదివసంబు లవి యంత ♦ రించెనె కద॥

లక్ష్మ—ఇంక మంచిదివసంబు లెక్కడివి? ఇదిగో మంధర,

రాము—వేటొకచోఁదిలకించి) చూడు వైదేహీ!

గీ॥ శృంగి బేరపురంబు నే ♦ రంగఁ గనిన
యింగుదీపాదపం బిది ♦ యే లతాంగి!
దీనినీడనె పల్లెమ ♦ న్నినితోడ
మనకు లభియించె భవ్యస ♦ మాగమంబు॥

లక్ష్మ—(నన్వయఁ దనలో) ఆర్యుఁడు కైకేయీ వృత్తాంతమును
దాటవేసినాఁడు.

సీత—ఇది జటాబంధన వృత్తాంతము కదా!

లక్ష్మ—అవును. అమ్మా! ఆకాలమహిమ యెట్టిదోకాని,

గీ॥ ముదిసి ముప్పన రాజ్యసం ♦ పదల సుతుల
పరముగావించి, యిక్ష్వాకు ♦ ధరణిపతులు
కైకొనెడు భుజ్య మారణ్య ♦ కవతంబు
చేకొనెగదమ్మ మాయన్న ♦ చిన్ననాఁడ॥

సీత—ఇదికదా, ప్రసన్న పుణ్యసలిలయగు భగవతి భాగీరథి.

రాము—తల్లీ! రఘుకులదేవతా! సమస్కారము. అరుంధతీయుంబోలె
నీవు నీకోడలికి సీతకు శుభం బొడగూర్తువుగాక.

లక్ష్మ—ఇక్కడనుండి భరద్వాజాశ్రమము మీఁదుగ మనము దక్షిణా
రణ్యము ప్రవేశించితిమి

సీత—ఇదిగో మనదక్షిణారణ్యయాత్ర; జరిగినది జరిగినట్లుగానే
చిత్రింపబడినది. నా కెడపొడ సోకకుండుటకై, యార్యపు
త్రులు నాతలపై నొకతాలవృంత మాతపత్రముగఁబట్టి నన్ను
మెల్లన నడిపించుచున్నారు.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఈప్రాంతముననే ప్రశాంతములైన తపోవనభూ
ములు. చూడుడు, సెలయేళ్ల తీరములందలి తరుమూలముల
నాశ్రయించి తపంబొనరించు వానప్రస్థుల చేతను, శమద
మాన్వితులై, నిరంతరాతిథేయవ్రతనిష్ఠాగరిష్ఠులై, నీవార
ముష్టింపచులై, స్వచ్ఛందజీవయాత్రం గడుపుకొను గృహస్థుల
పర్ణశాలికలచేతను నీప్రాంతమంతయుఁ బ్రశాంతమనోహరము.

రాము—అహా! ఇది చూచునప్పుడా మునివల్లెల జీవితములెల్ల నాకుఁ
గన్నులఁ గట్టినట్లున్నవి,

సీ. కలసి నివ్వరిధాన్య ♦ ముల దంచు జడదారిపడతుల మేటి ను ♦ వ్యాలపాట
ఎలుకలుం గోరవం ♦ కలు, పెద్ద లేతేర “ఆశ్వతా” మచ స్వాగ ♦ తానువాద
మేకాణుఁ బీఱు వోక ♦ పూసిఫలించు స్వచ్ఛందతరులతా ♦ సంచయంబు
బ్రహ్మవిద్యాగతా ♦ త్వన్మన్తరాధీన పరమర్షి గంభీర ♦ భావగరిమ

గీ. తులసిబృందావనమునుండి ♦ మలయంచుడు వలపుఁజల్లనిగాడ్పుల ♦ వైభవంబు
తలఁచికొనినంత మేనెల్లఁబులకరించు సౌఖ్యములకొల్ల మునులయాశ్రమములెల్ల||

సీత—అహా! ఈప్రదేశం బెంతతడవు చూచినను దనివిదీరకున్నది

లక్ష్మ—ఇక్కడఁదిలకింపుడు. దండకారణ్యమధ్యస్థమగు ప్రసన్నావన
పర్వత మిది. నిరంతరము వర్షించుచుండు నీరంధ్రమేఘసంఘాత
ముల సంయోగముచే సాంద్రీకృతశ్యామలవర్ణములై దీని
శిఖరాగ్రములు విరాజిల్లుచుండు; దట్టముగఁ బెనవైచికొని,

పుంజీభవించియున్న తగులతానికుంజములచే, నిరంతరస్థిగ్ధశీతల శ్యామలంబగు నీకాంతార వర్షంతభాగములలో గోదావరీ స్రవంతి ప్రవహించుచున్నది. ప్రపాతసంవేగమువలనఁబరస్పరా స్ఫూల్యమానములగు, నేతత్తరంగిణీసముత్తుంగ తరంగసంఘముల రొడలతో నీవర్వతకండరము లెడఁజేఱిపిలేక ప్రతిధ్వనించుచుండును.

రాము — నచ్చెలీ ! ఈప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించి, మన మెంతయుల్లాసముగఁ గాలము గడిపితమో స్మరణకు వచ్చుచున్నదా? ఈనీమఱందికుఱ్ఱ నానావిధరుచ్యఫలాహారంబుల నేకరించికొనివచ్చి మనల సేవించుచుండెడివాఁడు. మంజులతాంతలతానికుంజములతో మనోరంజకములగు గోదావరీనదీకూలములు మనవిహారముల కనుకూలము లగుచుండెడివి. (రహస్యముగా) చూడు, పేయనీ జ్ఞప్తియున్నదా !

మ. లలిలేఁజెక్కునఁ జెక్కునేర్చి, మెలమె ♦ ల్లక్ దాఱుమాఱెవ పల్కుల నేమేమొవచించుకొంచుఁ, దమిఁగేలుంగేలునొ♦డింటఁ గొంగిలి నిండారఁగ దిద్దికొంచు ననుర ♦ క్తిందేలుచో నేమనంగలనారాతరియేగతించెదెలియం ♦ గారాని యామంబులక.

సీత — మనోరమణా ! అరణ్యమందున్నను మనము సౌఖ్యముగనే కాలము గడిపితమి, రాజధానియందింత నిరాకులమగు సౌఖ్యమెక్కడిది ? చూడుడు,

సీ॥ దొరకునా ! యిచ్చటి ♦ దోరఁబండినఁ లేగుఁబండ్ల వేసంబు, నీ ♦ వారభుక్తి కలుగునా ! చేతిమేఁ ♦ తలఁ బెంచి మంచిన వనకురంగీన్నేహ ♦ వైభవంబు చేకూడునా ! తప ♦ స్విమ లాదరమతోడ సాఁకబెట్టిన మేలి ♦ నాచీర మరల లభించునా ! ♦ మనకు గోదావరీ పులిసహంసాంగనా ♦ విలసనములు

గీ॥ బుజములనలంతి బిందెలం ♦ బూని, పాఱుటాపఁ బైటలు దడియ, ము♦ద్దారుడల దదీసికన్నెలు పొదులం ♦ దడుపునట్టి మధురనిగమ్మాగీతిక ♦ ల్మ్రుజపుగను నె?

లక్ష్మ—అమ్మా ! ఇదిపంచవటి. ఇదిగోశూర్పణఖ.

సీత—అయ్యో ! ఆర్యపుత్రా! ఇంతవఱకేకదా మిమ్ము. గలిసియుండు భాగ్యము నాకు.

రాము—ఓసి వియోగభీరూ ! ఇది చిత్రపటము,

సీత—ఏమైనను దుర్జనుడు, దుఃఖమునే కలిగించుగదా?

లక్ష్మ—అమ్మా ! అందాశ్చర్య మేమున్నది ?

మ॥ మునుమాయామృగకై తవంబున, దురాత్ముల్ రక్కసుల్ మాకొస
ర్చిన ద్రోహంబుఁ బ్రతిక్రియఁ గడిగినఁ ♦ జేయుమనోబాధ నూ
తనమై, యాతఱి శూన్యమైతగు జన ♦ స్థానంబునం గుందునా
ర్యుని శోకార్తికి, తాయియుఁ గఱగితిరుఁ వడ్రముఁ భిన్నమా॥

సీత—హా! రఘుకులానందా! మందభాగ్యునైన నానిమిత్తమై యంతటి సంతాప మనుభవించితిరి గదా!

లక్ష్మ—(కన్నీటఁదోఁగు రామునిగాంచి) ఆర్యా! ఏమిది చిత్రపటదర్శన మాత్రముననే మీరును మనోవైకల్యముఁ జెందుచున్నారు!

రాము.—వత్సా! సామిత్రీ! ఈవృత్తాంత మట్టిది; ఎఱుంగనివాడవు కావుగదా,

చ॥ ప్రియజనవిప్రయోగమునఁ ♦ బేర్చిన యప్పటిశోకవహ్ని, త
ద్దయు భరమయ్య నోర్చితిఁ గ ♦ దా యెటులేఁ బగదీర్చనెంచుని
శ్చయమున; నేఁ డదే మరలఁస్వాంతఃసునఁ సెలవారి దుస్సహం
బయి పరిషక్వమైన హృద ♦ యవ్రణమ ట్లొనరించు వేదనఁ॥

సీత—అయ్యో! ఏమిసేయుదు. దుర్భరవిరహభావమున మునిగినేనిష్ఠ డార్యపుత్ర శూన్యరాల నై పోయితినే.

లక్ష్మ—(స్వగతము) ఓహూ! ఏరిచిత్తివృత్తుల నన్యథా మఱలింప వలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! ఇటుఁజూడుము. మన్వంతర వృద్ధుని జటాయుని పరాక్రమోదంత మిది.

సీత—(చూచి) హా తండ్రీ! ఆపన్నురాలి నన్నరక్షించుటకుఁ బ్రాణములఁగూడఁ దృణప్రాయముగ విసర్జించి, నీయవత్యవాత్సల్యము వెల్లడించితివి కదా,

రాము—నాయనా! కాశ్యపా, తీర్థభూతుఁడగు నీయట్టిమహానుభావుఁడు మాకు మాటల లభించునా?

లక్ష్మణ—అమ్మా! యీమెయే “శ్రమణ” యను సిద్ధశబరి.

సీత—తల్లీ శబరి! ఎంతపుణ్యాత్మరాలవు; నాఁడుఁ నిన్నుఁ జూచు భాగ్యము లేకపోయినను నేఁడు చూడఁ గల్గితిని.

రాము—దేవీ! ఈశబరిమాటఁ దలంచిన నాహృదయ ముప్పొంగును. చూడు మెట్లున్నదో! ఆహా ఆవినయము, ఆయాదరణము, ఆభక్తి ప్రవృత్తి, ఆ యతిధిపూజాతాత్పర్యము, వాచామగోచరములు. పాపము మాకొఱకై శ్రమపడి వింతవింతయోగములెన్నెన్నో సంతరించినది ఎందులకో,

సీ॥ అలరుఁ గన్నీటి చుఁ ♦ కృణు చాలవనియేమొ, పానీయమున నర్ఘ్యఁ పాద్యమొరఁగె
ఆరమోద్యుఁడను మొగ్గ ♦ లలింప వనియేమొ, విరియు మెత్తని కమ్మ ♦ విరులు సల్లె
పల్కురాపడి తడం ♦ బడ లోపమనియేమొ, తేజిన మంచి వూ ♦ డే నెఱుఁగెన్,
భావంబు పైకి నే ♦ గ్గుడ నేరదనియేమొ, యుపహారఫలము లె ♦ న్నోయిమచ్చె,

గీ॥ ఎదురువడి, వోయిలించి, నాఁ ♦ యిడినవిందుగొనుము శ్రీరామ! తరియింతుచు ♦ నుచు శబరి
యట్టై పరవశయై నిల్చి ♦ నట్టై నిలిచె॥ నాగించితి నపుడు, నో ♦ రూరు నిపుడు॥

లక్ష్మణ—ఈతఁడు మహానుభావుఁ డార్ఘ్యఁడు హనుమంతుఁడు.

సీత—ఆహా! చిరకాలమునకుఁ గంటిని చిరనిర్విణ్ణమైన జీవలోకము సముద్ధరించిన యీ పరమోపకారిని,

రాము—గీ॥ అంజనానందవర్ధనుం ♦ డైన యితఁడు
బాహుళాలి, శుభక్రియా ♦ దోహతుండు
ఇతని శౌర్యంబునఁ గృతా ♦ ర్థత ఘటిల్లెఁ
గలికి; మానకును నెల్ల జ ♦ గంబులకును.

సీత—వత్సా! ఈకొండపేరేమి, విరియఁబూచినకడిమి చెట్టుపైమయూర
దంపతులు, తాండవించుచున్నవి. శరీరలావణ్యకాంతి ధూళి
ధూసరితంబైయున్నను, సహజానుభావసౌందర్యమాత్రమున
గుత్తింపఁదగి, ముహూర్తమాత్రము మూర్ఛిల్లియున్న యార్య
పుత్రుఁడు సీచేతులందున్నట్లు లీచెట్టునీడను జిత్రింపఁబడియె!

లక్ష్మ—

ఉ॥ తావులు మద్దిక్రొవ్విరుల . తావుల తావలమై, నవాంబుద
ప్రావృతసీల శృంగమగు . నాగిరి మాల్వ్యవదాఖ్య మమ్మ!

రాము—

వత్సా! వినఁజాల దుర్భర మి ♦ తఃపరగాధలు, చాలుఁ జాలు, సీ
తావనితావియోగ పరి ♦ తాపము దాఁపరనుయ్యెఁ గ్రమ్మఱక॥

లక్ష్మ—విరమించెదను. కథ యింకను మిగిలియున్నది; కాని ఆర్యురాలు
కడునలసటఁజెందినట్లున్నది. కొండొక విశ్రమింతురు గాక.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఈ చిత్రపటదర్శనముచే నాకొక యభిలాషము
వొడమినది. విన్నవించుకొందునా ?

రాము—అదియేల? ఆజ్ఞాపింపుము.

సీత—ప్రశాంతములగు తపోవనవాటికల విహరించుచు, మునిపత్నుల
తోడ భాగీరథియందు జలకము లాడవలయునని,

రాము—వత్సా! ఈమెకోరిక వెంటనే చెల్లింపుమని గురుజన మిప్పుడే
కదా సందేశించినది? కుదువులేకుండ ముఖముగా బ్రయాణము
చేయఁదగిన రథము సిద్ధముచేయుము.

లక్ష్మ—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

రాము—ప్రేయసీ! రమ్మ, ఈ వాతాయనముకడ నొకింత విశ్రమింతము.

సీత—ఔను అలయకచే నిద్దుర తూఁగుచున్నది.

రాము—అలాగైన సన్నాదిమఱినడువుము. (అనిచేయినంది) ఓ హేహా!
చిత్రపటముం జూచినబడలికచేతను, వియోగసంభ్రమముచేతను
గాఢోలు ముచ్చెమరువోసిన దీ బాహులత; నాకంతమున నర్పిం
పుము, (సీతబాహువుడనమెడపైవై చిక్కిని) చంద్రకరస్పర్శము
చేఁజెమ్మగిల్లిన చంద్రమణి హారమువలె జల్లనై... ఆహా మనో
హరిణీ; నీబాహులతాసంస్పర్శముచే నాశరీర మమృతవిలేపన
మందినట్లున్నది. అనిర్వచనీయమగు వికారమేదియో యావిర్భ
వించి, నన్నాకస్మికమూర్ఛాపారవశ్యమున ముంచి మఱల నుజ్జీ
వింపఁజేయుచున్నది. ఇదినిద్రయో లేక సమ్మోహపారవశ్యమో!

సీత—మనోరమణా! మీహృదయము నిరంతరము నాయందు సుప్రస
న్నమైయుండును! ఇంతకంటె నేఁగోరఁదగిన సౌభాగ్యమే
మున్నది ?

రాము—

గీ॥ ప్రణయమధురంబులైన నీ ♦ భాషణములు
వాడువాఱిన జీవన ♦ ప్రసవములకు
వికసనమ్ము, లింద్రియమోహ ♦ విభ్రమములు
శ్రవణపేయంబులు, మనోర ♦ సాయనములు.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇందువలననే మిమ్మందఱు ప్రియంవను లందురు.
ఇఁక శయనింతును. (అని శయ్యకొఱకునటునిటు వెదకుచున్నది.)

రాము—ప్రేయసీ! ఏమి వెదకుచున్నావు? ఇదిగో,

చ॥ కలనయినక బరాంగనకుఁ ♦ గాక, వివాహమె యాదిగా భవ
ల్లలిత తనూపలాలన వి ♦ లాసరసానుభవ ప్రశస్తమై
చెలువ! గృహంబునక గహన ♦ సీమల నిన్నుచితంపు సేవలక
గొలిచెడి రామబాహు విది ♦ గో! తలదిండగు నీకు జానకీ॥

సీత॥-కృతార్థురాలను (రామబాహువుడలగడగా నిడికొనినిసిం)చును.

రాము—ఏమిది! ప్రియంబద కప్పుడే నిద్రపచ్చినదాయేమి! (స్నేహమున
మేను నిమిరుచు) ఆహా! అనుకూల్యవతియగు నిల్లాలివలని
సౌఖ్యమున కంతయని విలువ యెక్కడిది?

ఉ॥ ఈమహిళాలలామము గృహిణి; కన్యవ కీమేమూర్తిది
వ్యామృతవర్తి, స్పర్శసుఖి మా! హరిచందనచర్చ మేని, కీ
కోమలిబాహువల్లి మెడ . కుంఠ వలిముత్తెసరమ్మ, రమ్యమే
యామది కేలదీయము స మస్త, మహావిరహంబు దక్కఁగదా॥
(ప్రతీహరి ప్రవేశించి) దేవా! వచ్చినాడు.

రాము—ఎవరు?

ప్రతీ—ఏలినవారి పాదసేవకుఁడు దుర్ముఖుఁడు.

రాము—(తనలో) శుద్ధాంతసంచారి నీదుర్ముఖుని బారజానపదులపై వేగు
నడుపుటకు నియమించితిఁగదా. (ప్రకాశముగా) రమ్మమును,
(ప్రతీహరి నిష్క్రమించును)

దుర్ముఖుఁడు—(ప్రవేశించి) అయ్యో! రాణిగారినిగుఱించిన యవాచ్య
మగు నీజనాపవాదమును దేవర కెల్లుమనవి చేయుదును తప్పదు.
ఈదార్భాగ్యుని యుద్యోగ మట్టిది.

సిత—(నిద్దరలో) అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! ఎక్కడనున్నావు!

రాము—ఓహూ! చిత్రపటవీక్షణమువలని సంక్షోభకారణముగ వియోగ
భావమునే కలవరించుచున్నట్లున్నది. అవును! ప్రేముడికిదిదైవమే.

శా॥ ఏ దద్వైతము భేదమోదయుల, నె . దేహాయుజెందు మనం,
బేదా నన్నిటఁ దోడునీడ, ప్రియ మెం దే పోదు ప్రాయంబుతో,
నేదా నావరణాత్యయప్రబలమై హృద్యంబోగ్ని బ్రేమ సాం,
పాదాంపత్యశుభానుభోగమె కదా యాసెంతు రెక్లేనియు॥

దుర్ము—దేవా! జయము

రాము—దుర్ముఖుఁడా! నేటి విశేషములేమి?

దుర్ము—ఏమున్నవి, చల్లనియేలుబడిచే శ్రీరామచంద్రులు తమ తండ్రి గారినిగూడ మఱపించుచున్నారని పౌరులువేనోళ్ళ మిమ్ముఁగొని యాడుచునే యున్నారు.

రాము—ఇది కేవలశ్లాఘావాక్యము. లోపములమాట చెప్పము. నిన్ను వేగుబంపినది నాగుణకీర్తనము వినుటకుఁ గాదు.

దుర్ము—దేవా! నోట వక్కాణింపనేటికి? సర్వ మీపత్రమునఁ జూచి కొండు. (కాఁగితమిచ్చును.)

రాము—(కాఁగితమందుకొని ఈవలకరుదెంచి) ఈపత్రంబున నెట్టివిశేష మున్నదో! ఇతఁడు నోటవక్కాణించుటకే సంశయింప నేటికి? ఇదేదియో మహాసర్థము కానోవు. (అని లోపలఁ జదువుకొని) హా! హా! హతోస్మి. (మూర్ఛిల్లును.)

దుర్ము—దేవా! ఉపశమింపుఁడు.

రాము—(మూర్ఛఁదేటి)దుర్ముఖా! ఎంతఘోరమిది! ఇంతటి వైపరీత్యము గూడఁ బ్రపంచమునఁగలదా? అనన్యకన్యాసామాన్యమైన జన్మ ముచేతనే పరమపవిత్రమైన యీజానకీచరిత్రమునకా యీనీచ ప్రవాదము! అయ్యో, ఇంతకంటె నా కాకస్మికనిర్భాతపాతము మేలే! హాలాహల జ్వాలామాలిఖలచే భస్మీకరింపఁబడుట మేలే, హా! హా! చిరకాలపరగృహ వాసముచే లోకు లీ సీతంగుఠించి, యన్యథా భావింపక ఘానరని, లోకాతీతములగు నద్భుతో పాయముల నెంత యుపశమింపఁ జేసినను, గడకు రావలసిన యారేతమాట యెట్లోరాక తప్పినదికాదు. హా! హతవిధీ! ఇప్పుడేది కర్తవ్యము (విమర్శించి) ఆహా! ఈరాముని జీవయాత్రయం దింతకంటెఁగఱోరమైన విషమావస్థ యుండునా? మఱియు నేయపాయముచేఁ బ్రజాసముదాయ మును సమాధాన పఱుపఁగలను? (ఆలోచించి నిర్ణయముతో) ఇంక నొక్కటియే యుపాయము. (దుఃఖముతో) హా! జానకీ!

నవనమహీనందనీ ! (అని దుఃఖ మడచుకొని) ఛీ ! ఇప్పుడు దుఃఖమునకవకాశములేదు. ఎట్టి గాఢప్రయత్నములతోనైనను, బ్రజారాధనదీక్షం గాపాడుకొనుటయెకదా యిక్ష్వాకురాజ ధర్మము. అందునకేకదా తండ్రిగారునన్నును గడకుఁ దన ప్రాణ ములఁగూడఁగోల్పడినది. వసిష్ఠభగవానులునాకీవిషయమైనందే శించిన దిప్పుడేకదా ? జగదేకస్తుతిపాత్రులగు హరిశ్చంద్రాది నరేంద్రుల నాధుఁడవర్తనముచేఁ బరమపవిత్రమగు సావిత్ర వంశ చారిత్రమునకు నామూలమున నేఁడేమేని కళంక లేశము సంభవించినచో ఛీ ఛీ నాజన్మము కాల్పనా? హా దేవీ! హా! నవనమహీతనూభవా ! స్వజన్మానుగ్రహపవిత్రతవసుంధరా! హా ! నిమిజనకవంశవర్ధనీ! హా! పావకనసిపారుంధతీప్రశస్తశీల శాలినీ ! హా ! రామసుయజీవితా ! హా మహారణ్యవాసప్రియ సఖీ ! హా ప్రియర్తుకవాదినీ ! ఇట్టి నీకా; ఈ యవస్థాపరిణా మము. హా జానకీ ! లోకములన్నియు నీవలన సుశ్లోకములగు చున్నను నీవు మాత్రము లోకములకుఁ గాకపోయితివిగా!

గీ॥ పరమ సాధ్వీత్వ సామ్రాజ్య ధన్వంతరి
ముజ్జగము లేలుచున్న యో ధన్వంతరి!
పాపివిధిచేత మిథ్యా ప్రాప్తి వాదమంది
యనదవై దిక్కుమాలి య ధన్వంతరి॥

(అని కాగితముపై నేమియోవ్రాసి) దుర్ముఖా ! నీవు పోయి మీ యీక్రాంతరాజునీకీయాజ్ఞాపత్రమునుబంపినాడనిలక్ష్మణునకిమ్ము. దుర్ము—దేవా ! దుర్జనుల వాక్కులు లెక్కఁగొని, పవిత్రరఘుకుల సంతానమును మోసియున్న యగ్నిపరిశుద్ధురాలగు దేవిగారియెడ నేమో ఘోరనిర్ణయము సంకల్పించినట్లున్నారు?

రాము—పాపము శాంతించుఁగాక । దుర్ముఖా ! నా ప్రజలు దుర్జనులనవచ్చునా?

గీ॥ పృజల కభిమాన మిహ్వాకు ♦ వంశమనిన
విధివశత నందె నిందకు ♦ బీజ మొదలె
అగ్ని పరిశుద్ధి జేసితి ♦ మంటిమేని
అగుననుచు నమ్ము దూరవృ ♦ త్తాంత మెవడు ? ॥

దుర్ము—హా ! దేవీ ! (దుఃఖముతో బోవును.)

రాము—హా హా ! కఠోరము రాజధర్మము అయ్యో బేలా ! జానకీ;
నానై సంతపేరానగొంటివి. ఎంత మురియుచుంటివి.

సీ॥ పనికట్టై లెండలు ♦ న్నను బైటచెఱుగునా దుడిచి పాడుకల్పె ♦ దొడిగినావు
ఉపచార మెప్పుడే ♦ దోయంచు నేమట కెలమినామఁసుటా ♦ మెలగినావు
మరపెంపు రాచిహు ♦ తుగవయ్య ననుగూడి యడవికాపున మోర్చి ♦ నడిపినావు
రాసి అంపాన గా ♦ రాడు రక్కసు ధక్కించి యీలువు నిల్వ ♦ రించినావు

గీ॥ ఇట్టినినుఁ బిచ్చునంబోసి ♦ నిట్టి నాదు నే మిక్కలక్కయనక మ ♦ న్నించినావు
ఎంతమునీతి వింతిగో ! ♦ యేమిథలము కన్న గుట్టెను విధికి నీ ♦ కాపునంబు ॥

నెచ్చెలీ! కడగండ్లన్నియఁ దొలగినవి కొంతకాలమునుండియైన
సుఖించుచుంటిమని సంతసించుచుండ నింతలో నిట్టియుపద్రవము సంభ
వింపవలయునా? అంతయైననులోకము నీయెడ నవిశ్వాసమే వహింప
వలెనా? కానీ జనకఁడనినీ! నీసదాచార మెవ్వరు విశ్వసించినను విశ్వసింప
కున్నను, బరమపవిత్రములగు నీచరణాంభాజములంటి కచింతు నిదిగో,
ఇ॥ నే నావంతయు నీసుశీలతకు సం ♦ దేహింప, నిగూర్చి యే

మేనిక గీడనుకొన్న నాకు నరకం ♦ బే జన్మజన్మాల క
య్యో నాకీషణి! యన్వయద్వితయ మెం ♦ తో పావనంబయ్యె నీ
చే, నట్లయ్యుఁ బ్రవాదమిట్టిది జనిం ♦ చెక నాదునిర్భాగ్యత ॥

ఇంక నేమిప్రయోజనము ? క్రూరకర్మండలై భీభత్సకార్య
మొనరించితి.

ఆ వె॥ పిన్ననాటనుండి ♦ పెంచినప్రియురాలిఁ
బారపులేని ప్రేమ ♦ పూర్వురాలిఁ

గైతవమున మిత్తి ♦ వాత వేయుచునుంటి;

చెనటియెఱుక యింటి ♦ చిలుక నట్లు॥

చాలు నింకేటికిఁ బాపకర్మఁడనైన నేను స్పృశించుచు దేవిని
నపవిత్రపఱువలయును?

ఆ॥ వె॥ చను మపూర్వకర్మ ♦ చండాలు ననుబాసి

యంటఁబోకు ముద్ద ♦ రాల! నన్ను

ఆశ్రయించినావు ♦ హరిచందనభ్రాంతి

విలయమూలమైన ♦ విషకుజంబు॥

అయ్యో; జానకీ! పరమనీచమైన యీరామునిపాణి నేదుర్పు
శూర్తమున గ్రహించితేవో కాని నీకాపురమంతయునిష్ఠురములగు కష్ట
ములతోడనే శడముట్టుచున్నది. కానిమ్ము, ఇట్టిప్రేమానుబంధమునకు
వియోగమే రన్ధ్రకణ్ఠము. హా! హా! జీవలోకమంతలో విపర్యస్త
మైనది. నేటితోరామునిజీవయాత్రనిష్ప్రయోజనమైనది. ప్రపంచము
శూన్యమై జీర్ణారణ్యమైపోయినది. దుస్సహ దుఃఖానుభవమునకే
రామునిశరీరము చైతన్యశూన్యముగాకున్నది. వజ్రమయశస్త్రీకల్పై
హృదయమర్మములఁ గఱకఱగోయుచు నీమొండిప్రాణంబు లింకను
రాలిపోకున్నవికదా! హా అంబా అరుంధతీ! హాభగవానులారా వసిష్ఠ
విశ్వమిత్రులారా! హాదేవీభూతధాత్రీ! హా మామాజనకరాజేంద్ర!
హా లంకాధిపతీ విభీషణా! హాప్రియసఖా! సుగ్రీవ! హా సౌమ్య
అంజనాతనయా! హానఖిత్రిజటా! మీరంద ఊరామహాతపనిచే బరా
భూతులైపోయితిరి. ఛీ! కృతఘ్నుఁడను నేను వారింబేర్కొనుట కైన
నర్హుఁడనా,

శా॥ బాలికనమ్మి యురస్థలిఁ నిదురమై ♦ పన్నుండు ప్రేమంపుటి

ల్లాలిఁ నాదు గృహేందీరక బసవవే ♦ లాలోలయా నిండుచూ

లాలిఁ హాదయమాలినేడు బలిగా ♦ నర్పించుచుంటి మహూ

త్తాలాభీల కరాళకానన కిరా ♦ తవ్రాత మధ్యంబునక ॥

(తెరలో) అబ్రహ్మణ్యము అబ్రహ్మణ్యము.

రాము—(ఆకర్ణించి) ఎవరక్కడ ఆగస్త్యోలేమో తెలిసికొనుము.

(నేపథ్యమున)

గీ॥ యామునీయతటంబులం ♦ దత్తుడగ

తపము గావించుకొను తపో ♦ ధనులు వారు,

కూరలవణాసురుని బారిఁ గుఱిలపడుచు

దేవ ! నీప్రాపుఁడేర నే ♦ తెంచివారు॥

రాము—(కోపముతో) ఏమి ఇకను రాక్షసభయమా ! ఇదిగో
దురాత్ముఁ డగు నాకుంభీనసపుత్రుని సంహరించుటకు మాశక్తు
ఘ్నుని బంపుచున్నాను. (కొన్నియడుగులు పోయిమఱలి) హా!
దేవ ! ఏమి కానున్నావో, నిన్నెవ్వరి కొప్పగింతును. భగవతీ!
భూదేవీ! నీవేసికాన్పుమరక్షించుకొమ్ము. (నిష్క్రమించుచు.)

సీత—(కలలో) హా ! ఆర్యపుత్రా ! హా సౌమ్య ! (దిగ్గునలేచి)
ఆర్యపుత్రవిరహముచే నల్లాడుచున్నట్లు లెంతపాడుకల గంటిని!
(అటు నిటుఁ జూచి) హా ! హా ! నిద్రవోపుచున్న నన్నొక్క
దానిం జేసి యార్యపుత్రుఁడు వెడలిపోయెనా ? కానీ ! చేతనైన
చోఁగోపించెదను. ఎవరక్కడ !

దుర్ము—(ప్రవేశించి) “అమ్మా ! రథము సిద్ధముచేసితిని, ఆరోహి
తుడుగాక” అని కుమార లక్ష్మణులు విన్నపింపుమనిరి.

సీత—(ఆలోచించి) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. రఘుకుల దేవతలకు
నమస్కారములు. తపోధనులకభివందనములు.

(అందఱునిష్క్రమింతురు.)

శ్రు థ మాంక ము.

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ద్వితీయ రాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(అరణ్యమున సూత చోదితమగు రథముపై సీతయు,
లక్ష్మణుడును బ్రవేశింతురు.)

సూత—అమ్మా! రథము ననుకూలలోఁ బ్రవేశించినది. ఇది మిట్ట పల్లముల డారి హెచ్చరిక.

నీతః—ఆర్యా! రథ మాపుడు. కుదు' పెక్కువగ నున్నది. కొంతదూ
రము నడిచెదను. సౌమిత్రి! దిగుము(అందఱునిగుదురు.)

లక్ష్మ—సూతుఁడా! నే షుటలివచ్చునంతలో గుట్టములఁ గడిగి మేపు
కొనుచుండఁము. అమ్మా! పెల్లఁగ దారి చూచి నడుపుము.
(నడుచుచుఁ దనలో) గమ్యస్థానము చేరువఱకు నీయమ కేదే
నొకముచ్చటఁ జెప్పుచుండవలయు. (ప్ర)కాశముగా) అమ్మా!
చూడుము. ప్రకృతిరమణీయమైన యీయరణ్య సౌభాగ్యము
పరిచితులమగు మనకే యెంత వింతగనున్పడో?

సీ॥ తణుచు గానన్లు క్రి॥ ♦ క్కిఁటిసి, చీఁకటులీను తరవల్లికల పర్వ ♦ తముల చటులు
చటుల వెంబడిసన్న ♦ జాబులై ప్రవహించు నినుక దేవీన సెల ♦ యేశ్వరములు
సెలయేశ్వ యుగలం ♦ సుల గోవక్షవాని బుగబుగ రైలయించు ♦ పొదరుటిన్లు
పొదరుటింసుఁడ జెను ♦ పూఁబోన్లు స్థిలనగోవులంబాడు మే ♦ ల్గులాకుంబాడు

గీ॥ పాటనానించి పరవశ ♦ త్వమున మేతమాని వీనులనిక్కించి ♦ మ్రానుపడుచు
తేన్లు నిలబడు పచ్చిక ♦ బీళ్ళకలిమి గడుతావహమియర ♦ బ్యాంబు సృష్టి॥

సీత—సౌమిత్రి! నామనసు చిన్నవోపునేమోయని, యడిగినదేతడ
పుగా మీయన్నగారు నాప్రయాణమున కంగీకరించిరి. కాని
బయలుదేలు నప్పటి నుండియు నొకటిపై నొకటిగా దుర్నిమిత్త
ములే నాకుఁబొడగట్టుచున్నవి మఱియు

గీ॥ సృష్టిలో నేది గనుగొన్న ♦ నేది విన్న
నాత్మ, భయసంశయముల న ♦ ల్లాడఁజొచ్చె
నేడదేమొ చెఱుబడ్డ ♦ నాఁడువోలె
మనసు చెయివెట్టి కలఁచిన ♦ మాది నుండె॥

లక్ష్మ—(స్వగతము) పాపమిమంద భాగ్యురాలికి రానున్న దురవస్థ
యీదుర్నిమిత్తములవలననే సూచితమగుచున్నది. ఈయమసంశ
యములకు నేనేమనిపరిహారములు చెప్పఁగలను. (ప్రకాశముగా)
అమ్మా! ఈశకునము లొక్కొక్కతఱిగా కతాభీయముగ సరిపోవు
నవి, వీనితోనేమి.

సీత— వత్సా! నీవెంత ధైర్యము చెప్పుచున్నను నామదికేమియు సమా
ధానముగాలేదు. ఈప్రయాణము నాకెంతమాత్రము సంతో
షాస్పదముగలేదు. ఇక్కడనుండి పురంబునకు మఱిలిపోవుటయే
మేలు రథం బింక మఱిలింపుము.

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! నాకిప్పుడేది తెరువు!

గీ॥ అరదమునుఱల్పనన్న భ ♦ యార్త యగుచు
వేడికొను జానకిం జూచి, ♦ విభునియాజ్ఞ
దలఁచుకొన్న; రథంబు ముం ♦ దరిగాని
పిఱిదికింగాని నడిపింప ♦ వెఱచుమనసు॥

రాజాజ్ఞ నే కారణమునఁగాని యుల్లంఘింపరాదుగదా. (ప్రకా
శముగా) జానకీదేవి! దిగులొందినకొలందిఁబెందమున కేఁయో పాడు
తలంపులూరుచునేయుండును. హృదయము కుదురుపఱచు కొనుము

సీత—వత్సా! సామి తీర్చి నిర్మితు తంబుగ నాచి త్తమున కిట్టి పరితాపము కలుగుట కేమికారణమో తెలియకున్నది. అవస్థలంబడి చెడి యున్న ప్రాణముగావున నేమాత్రము మనసు చివుక్కుమన్నను వెనుకటి నాదురవస్థ స్మరణకు వచ్చుచుండును. నాయనా! ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి మఱేమియు చుర్వార్తనచ్చియుండదుగదా. ఇతకు నేను బయలుదేలునప్పటి కార్యపుత్తుండొకఁడు కొలువుకూట ముందుండుటచే నొక్కమాటు చూచినచ్చుట కవకాశముకలుగదయ్యెను. వత్సా! నీవుమీయన్న గారినిఁజూచియే వచ్చితివిగదా? వారు క్షేమముగనున్నారా? చెప్పుము.

లక్ష్మ—దేవి! యెవ్వరిక్షేమమున కేకొఱంతయులేదు.

మ॥ అణంగు సంశయమెల్ల, నల్లదె తరం • గాభంగ గంగాతరం
గిణి; యాపొంత తపోవనంబు సవనా • గ్నిద్యోతమానాఁబు, కా
రణదేహుల్ నిరవగ్రహుల్ నిగమతం • త్రవ్యగులా తాపనా
గ్రణు లచ్చోపసియింతు; వారల సప • ర్య నీకు శ్రేయంబగు॥

సీత—ఏమోకానిమ్ము. మిగిలివచ్చితిమి. మున్యాశ్రమ దర్శనాభిలాషమునాకుఁ గలుగకుండినను బాగుండెడిది. ఆర్యపుత్రునివిడిచి నేటికప్పుడే రెండుదినములా? కానీ! ఆ కనఁబడునది యేనా భాగీరథి? వత్సా! రఘుకులదేవతయగు నీభాగీరథి జన్మమొంత పవిత్రమైనది.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఒక్కజన్మమేయేల? ఈమెచారిత్రమంతయుఁబవిత్రమే.

సీ॥ దేవదేవేశ్వర • ధ్యేయనూ హరిపాదకమలనాశము నూతి • కాగృహంబు
పరమావధీలతా • వాలమూలంబైన ప్రియనగ ముగ్ధ • బాలకలశి
దనంద్రచంద్రికా • ధౌతనిర్మలమైన భవుజటాజూటంబు • పడకటిల్లు
ప్రాజ్ఞహీశ్వరయజ్ఞ • వాటిపవిత్ర మార్యావర్తభూమి క్రీ • డాంగణంబు

గీ॥ పరమపావనమైన జీ • వనసమృద్ధి వెలయు యమానాతరంగిణి • చైమికత్తై
ప్రబలరత్నాకరునితోడి • బాంధవంబు పొగడఁదరమె వియన్ననీ • పుణ్యచరిత॥

(సీతా లక్ష్మణులు సదీతీరమున కేగుదురు)

సీత—భగవతి, భాగీరథీ! నమస్కారము. (నమస్కరించును)

లక్ష్మణ—దేవీ; నీ నమింక నావలిదరికి జేరుదము, అయ్యా! పల్లీ! మాకు
బడన సిద్ధము చేయుము.

పల్లె—వారా! దయచేయుండి, చిన్తంగానే పూచుండి.

(సీతా లక్ష్మణులు లవ్వలదరికి జేరుదురు)

సీత—వత్సా; సామిత్రి! మనము దారితప్పి పెడదారింబడలేదుగదా?
నా కేమో భయమగుచున్నది. ఇక్కడ నెక్కడను జడదాగుల
యాశ్రమస్థలంబులజాడయే కనబడదు చూడు? పోను బోను
నాదైర్యముతో పాటు ప్రొద్దుగూడ గుంకుచున్నది. చెవులు
చిల్లులువోవ నఱచు కీచురాళ్ల యలికిడిదక్క మానిసియలికి
డియే గానరాదు.

సీ|| మునిమాంపు సందేవా • ద్భవమనై మిన్నేటిపాయ కేతెంచు తా • పనులుగాని
లేంగదూడల మరుత్ • రేగి యుభాయుంచు సందెనుల్లెడునాల • మందగాని
తెలియేటియిసుక, వె • న్నెలకుప్పలాడి, యిండ్లకుఁబోవు మునికుమా • రికలుగాని
కుశపత్రము లంగోసి • కొని, యొడొరుంగె బుపమపులఁ జను పిల్ల • పలులుగాని

గీ|| తీరి నలిగిన కాల్చడ • దానిగాని యిచటఁగనరాదు మునిపల్లె • లెంతదవ్వో
మూసికొనివచ్చుచున్నవి • మొలకయిరులు నేమిటికివచ్చినప్రయాణ • మిదిమఱిందీ||

లక్ష్మణ—తల్లీ! యిది సేకై సీవేకోరి తెచ్చి కొంటివి. చింతించుట యెం
దులకు? మున్యాశ్రమములు చూడవను భయమక్కఱలేదు
చేరువకే వచ్చితిమి.

సీత—అయ్యా సామిత్రి! మనమంధకారమునఁ బడిపోవుదుమేమో

లక్ష్మణ—అమ్మా! మనమేమి లోకమే యంధకారమునమునింగినది.

సీ|| లోకబాంధవుని యా • లోకంబునకుఁ బాసి ప్రకృతి తేజోదరి • ద్రాణమయ్యె
నెనసంజచిచ్చున • దుఱికిఁ బెన్నిటితోడ ఛాయాపురంధ్రీ య • స్తంగమించె

కవచాసి పెట్టిజక్కవ దుస్సహవియోగమున నెలుంగెత్తి నాపోవుచుండె
తననాగుని ప్రవాసమునకు గాసిలి తేటియెలుగునక బద్దీని యేడ్చుచుండె

గీ॥ వీరిగని గుండెనీరయి విపినరమయ విపులవిహారవంబుల వెక్కిరివెక్కి
యేడ్చుచున్నది తల్లిగో! యెన్నఁదరమె కాలమహిమంబులొ నెన్నికకలుగలవో

సీత— ఏమిసామిత్రి! ఏమోయుపస్యసించుచున్నావు. నేడు మొదటి
నండియు నీవున్నవిధము నాకు మిక్కిలి శోచనీయముగా
నున్నది. నాయనా! ఎన్నఁడుగాని ప్రసన్నతలబాయని నీవదనం
బిలు చిన్నవోపుట కేమికతమయ్యా?

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! ఈ యిల్లాలికిప్పుడు నేనేమని సమాధా
నము చెప్పదును. కర్ణకతోరమైన శ్రీరామాజ్ఞ నీ సాధ్యమణి
కెల్లువచింత. ఛీ! లక్ష్మణా! నీజన్మమెంతటిపాతకిమునకు హేతు
భూతమైనది. ఇంతకుమునుపే నీ జీవితమంతమైయుండరాదా?
(కన్నీరునించును)

సీత—(ఆతురతతో) ఏమినాయనా! చెప్పుము, నీపరితాపకారణమే
మో తెలిసి నాకు మనశ్శాంతి కలిగింపవా? కంటక దడి వెట్టు
చున్నావు! ఎందులకు?

లక్ష్మ—తల్లీ! నీకింకెక్కడి శాంతి.

సీత—నాయనా! అదేమోయీ అట్లనుచున్నావు? ఇంతటిదైన్యమున
కేమి కశమో యెఱింగింపవేమి?

లక్ష్మ—ఉ॥ తెంపున నింతమారమరు డెంచి రఘుప్రభునాజ్ఞనీకెఱిం
గింపకపోదునమ్మ పురి డిక్క? వినుతల్లిరొ! లోకనిందకు
గంపిలి రామచంద్రుడు వనంబులనిక విడిరమ్మటంచు న
న్నంపె దురంతఘోరదురి తాళికి జాలినవాడనాటచే॥

(అని సీతపాదములపైబడును)

సీత—హా! రామచంద్రా! (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—అయ్యో! ఈయిల్లాలి కెంతటి దుర్వార్త వినిపించితిని. హారాఘ వేంద్రా! సోశీల్యగుణాభిజాతయగు నీ సీతామహాదేవిని జేతులార నీ కీకారణ్యంబున డించి యీమె దురవస్థనంతయుఁ గన్నులారఁ జూచి యొర్పుటకుందగిన కటికమానిసిననియా నన్నే యీదుష్కార్యమునందు నియమించితివి? అక్కటా! దుఃఖపారవశ్యముచేఁ గలిగిన యీమూర్ఖ యింక నెంతటి ముప్పనకుఁ గారణమానోగదా? అయ్యో! దైవమా! దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబిని నీవివత్తునుండి దరిఁ జేర్చు వారులేరుగా! కానీ,

శా॥ నాచిత్తంబు పవిత్రరామపదచిం ♦ తామత్త మేనిక, మనో
వాచాకర్మములందు ధర్మనిరర్థి ♦ వర్తింతునేనిక, ధర్మ
త్రీచక్రంబున “సత్యమేవజయ”తీ ♦ తి ఖ్యాతి నిక్కంబయే
నీ చూలాలి కపాయమున్ దొలఁగు గాఁకీ ఘోరమూర్ఖాగతిన్॥

సీత—(మూర్ఛనుండిలేచి) నాయనా! ఇదేమి కలయా? మునిపత్నలు జూచిరమ్మని కదా మీ యన్నగారు నన్నంపినది? మాటాడ వేమి?

శా॥ అన్నా! లక్ష్మణ! నిందయేమి, ననికి ♦ ట్లంపించు లేమీ, కలం
గన్నావో? కలఁతకవచించితివా వ ♦ క్కాణింపు మింకొక్కమా
ఱిన్నిర్దేతుకదుర్వియోగము నిజం ♦ బే యైనచో నింక నే
నున్నా, నున్నదిగంగ చెంగటనెయె ♦ ట్లో యోగ మట్లయ్యెడున్॥

లక్ష్మ—తలీ! ఆత్మహత్య యెంతేనిపాతకము. అందున వీరమాతవు కానున్ననీ విప్సడేదేని తెంపునకుఁబూనితివా భూణసాత్యకుఁ గూడఁబొల్పడిన దానవగుదువు. దేవీ! కలరూపు నీకు నానోట నేమని విశదీకరింతునమ్మా? నాహృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. ఎక్కణింపఁ జాలను. ఇదిగో రాజుగారి యాజ్ఞాపత్రము.

నీత—(లోనఁ జదివికొని) అయ్యో! ఈనిందోదంతింబు వినియు నిలుపు
 నీరుగా నాశరీరము రాలిపోకుండనే. అయ్యో! నేనొత
 పాపమునకోర్చితి. హా రామచంద్రానుజా! మందభాగ్యు
 రాలైన యీజానకి సౌఖ్యమున కేదియో యొకయంతరాయము
 సంభవించుచునేయుండును. సౌమిత్రీ! నాఁడామాయాకురం
 గంబును, నేడీ ప్రజాపవాదమును నీనీత జాతకమునకు దుష్ట
 గ్రహంబులై యామరణాంతము వేధింపజొచ్చినే అయ్యో!
 అయ్యో! ఎంతమాటపుట్టెను. అన్నా! ప్రాణముకన్న
 మిన్నగమన్నించు మీయన్నగారు నన్నీలాగున నడవిపాలు చేసె
 నన, లోకమీప్రవాదముఁగూర్చి నిజమని విశ్వసించకుండునా?
 సౌమిత్రీ! నిన్నఁగదా మీయన్నగారు “దేవీ! నీవు నాప్రాణము
 కన్నను నెక్కుడు ప్రేమాస్పదవు” అని బహూకరించినది. ఇంతలో
 నింత విపర్యయంబెట్లు సంభవించెనయ్య? నాయనా! ఇట్టి
 యపనింద మీరేచందమున విశ్వసించితిరి?

శా॥ ఆనాఁ డంతపరీక్షతోఁ దెలియ లే ♦ దాపాపమో పుణ్యమో
 ఆనిర్ణాయకు లిప్పుడేమయిరి? లే ♦ డా వేల్పుతోఁ డగ్ని లే
 డా, నీరేజభవాది దేవతలు లే ♦ రా? వారువీరేల లే
 దా నన్నింతకునేలు నాపతి మన ♦ స్సాక్ష్యంబు సల్లక్ష్యమై?

సౌమిత్రీ! ఆడుదాననైన నాకు బుద్ధి యత్యల్పమైనను సకల
 ధర్మాధర్మ కోవిదుండవై సుగుణములయందు మీయన్నగారి కెందును
 దీసిపోనివాడవు నీవైన నిష్పక్షపాత బుద్ధితో నాయవస్థ యించుక
 విచారింపుము.

నీ॥ నిందించేనేమాడు, నీచాధఃకుండవండ్లొ పతి తాగజించుట, పాడియయ్య
 పాడియేయనీచూడు, నాడగ్నియందు నే నుజ్జీకన కధగూడ ♦ మఱితురయ్య
 మఱితురేమాడుమీ, మాటతానేనాను ముకుడెల్లనే మొగ ♦ మోటయయ్య
 మొగమోటమేచూడు ♦ తగవెంచి నన్ను నీగాడుదాక భరింపఁ, గూడదయ్య

తే॥ అకటకట! నిండుచూలాలి • నైననన్న విడిచి తధ్వఃమై యీ • యడవియందు
నిక్కెవరు లక్ష్మణా! మీవ • దిను నింక నెవరు నీరార్చవారు నా • కేది తీరు॥

మఱుదీ! ఎంతవై పరీత్యము సంభవించెను. భగవంతుండగునగ్ని
భట్టారకునిచే నాఖ్యాతంబైన నాచరిత్రమున కిప్పుడు మఱలఁ బ్రత్యా
ఖ్యానములు బయలుదేసినవిగా?

లక్ష్మ—దేవీ! దేవయజనసంభవా! మా దురదృష్టవశమున నిట్టియవా
చ్యుపవాదములు సంభవించినవిగాని, నీసౌశీల్యమొక్కరు నిర్ణ
యింపవలసినదా?

మ॥ అనలుండెంతటివాఁడు నీచరిత్రమా • ఖ్యానింప, నీ లోకనా
వనపాదాబ్జము సర్వభక్షకతచే • బాటిల్లు దుష్పాపమా
తనికింబాపె, భవన్మహామహిమయాఁ • తంగాక, లోకత్రయా
జనవిద్రావణరావణాద్యసురహిం • సల్ మాకునుక శక్యమే?॥
తల్లీ! ఇట్టి సుశ్లోకపు నీవు పలుగాకులగు నీలోకులకుఁ గాక
పోయితివి.

సీత—నాయనా! ఇది నానోచిన నోము ఫలము. ఇందులకు లోకులు
దూష్టులుగారు.

లక్ష్మ—తల్లీ! లోకులుగారు మొదటినుండియు నేనే దూష్టుఁడను.
నీకింతటి ఘోరపర్యవసానమునకుఁ గారణమైన యారావణాప
హరణమునకు నాదికారణమే నేనుగదా,

మ॥ 'దనుజుల్ గ్రుమ్మలుచుండ్రు, మీవది నెభఁద్రం' బంచుమాయన్న నా
యునికీన్నమ్మి కురంగమేయజన, న • య్యా! తాల్మి లే కొంటిగా
వనవాటిక నినుడించి రావణున కొ • ప్పంజెప్పితి నాఁడు, త
ప్పనిపాపంబున నేఁడు నీయడవికొ • ప్పంజెప్పితి దల్లిరో॥

సీత—తండ్రీ! ఆవృత్తాంతము తలపెట్టకుము. అప్పటి నాగట్టివాయితన
మునకు నాయంతరాత్మయిప్పటికెంత క్షోభించుచుండునో యా

పరమేశ్వరుఁడెఱుఁగు. ఒప్పులకుప్పవైన నీయం దొకనాఁడైన
దప్పుగలుగునయ్యా? కలలోనైన నీవు నాకపకాంబు దల
తువా నాయనా?

ఉ॥ నీవు మఱుదివా తెలఁప ♦ నిక్కము బిడ్డవుగాక నాకు, న
త్సా! వనవాసదుఃఖ మిను ♦ మంతయుఁ గన్నడకుండ నిత్యముఁ
బూవులఁ బండులందనిపి ♦ ప్రోచిత నన్నవచారభంగి; నీ
పావనశీలమొంచక య ♦ వాచ్యములక నినుఁ దిట్టితిగదా॥

బిడ్డా; ఏపాపమెఱుంగని నిన్నుఁ బాపపుఁబలుకులాడిన యీవా
పాత్మురాలి కప్పటి శిక్షానుభవము చాలదు? మఱల నింతటిదురవస్థ
రాదగినదే. తండ్రీ! అందునఁగాని యిందునఁగాని నీవుచేసినదేమున్నది?
మొనఁగినుండియు నన్నుఁగట్టఁ ద్రాళ్ళు నేనేతెచ్చికొంటిని చూడు;

సీ॥ మాయదారిమొకంబుకై యానంద, నాడు పతిసలయించిన ♦ పాతకంబు
మతిమాటినీసమీ ♦ హితబోధకైకోక యసఘాస్మ నిన్నుదూ ♦ రిన యుభంబు
కఱగరక్కనునిటఁ ♦ జెఱబడి యన్నినాశ్శృంగ గాఁముఁబుచ్చి ♦ నట్టిదొసఁ
పతిచేఁబరీక్షింపఁ ♦ బడి చిచ్చునక జొచ్చి మొండినై జీవించి ♦ యుండుకలుచు

గీ॥ మన్నిఁటికెల్లముఖ్యమే ♦ నవనిపైన నాడుపుట్టువునై పుట్టి ♦ నట్టిపాప
మిన్నియునుబండి నన్నిట్లు ♦ లేచుచుండఁబరులుకారములనుటకా ♦ న్నడముగఁగ

లక్ష్మ—తల్లీ! సతీమతల్లీ! ఎంతమాటాడికొంటివి. ఆ జన్మపరిశుద్ధ
రాలవగు నీకుఁగూడ నొకపాపమా?

ఉ॥ నీవు పతివ్రతామణివి ♦ నీజననం బిలకుక విశేష పు
ణ్యవహమయ్యె, నీచరిత ♦ మా మగనాండ్రకునొజ్జబంతి, నీ
పావనమూర్తి నిత్యము ప్ర ♦ భాతమునక గనుఁగొన్న జన్మను
న్యావలపాపముక దొలఁగ ♦ వా ననుఁబొలిన దుర్జనాశికి॥

అమ్మా! ఇట్టిలోకమాతను నిన్నుఁ జేతులార నీక్రూరారణ్య
మున కొప్పగించిన నా ఘోరపాప మెన్నిజన్మాంతరములఁ దీఱవలయు?
ఇప్పుడు నిన్నుఁబడించుటకైన నాకు నోటు లేదు.

సీత—సామిశ్రీ! నీవమాయకుడవు! ఈమందభాగ్యురాలి కూజుట గ
లిగింపఁగలవా రెవ్వరు? దుర్భర దుఃఖానుభవమునకై యేర్ప
డినదే కదా యీ జన్మము. కాకున్న నీదుర్యోగమేమి? పుట్టినిం
టఁజూచినను మెట్టినింటఁజూచినను గంపంత బలగమే; జగదేక
ప్రాజ్యమగు సామ్రాజ్యవైభవమే; లోకేశ్వరేశ్వరుండనం దగిన
ప్రాణేశ్వరుడే; వినయ ధురంధరులగు నీయట్టివారు మఱు
దులే. ఇంతయుండియు,

చ॥ బ్రతికినయంతకాల మప ధి వాడముల కభరియించి, భార్యయు
బలియును ముద్దుముచ్చటల ధి భాగ్యములేమియులేక, మొండివై
బ్రతుకు మఱుంచు నానొసట ధి వ్రాసెను తీరిచి మూఁడుబంతులక
మతకర్మిబ్రహ్మ, నీవిపుడు ధి మాఱువె నాతలవ్రాత లక్ష్మణా!॥

లక్ష్మణ—తల్లీ! డుఃఖంపకుము. ఎల్లకాలం బీకష్టములే కాపురములు
చేయునా? ఎప్పటికేమో ఎవ రెఱుంగుదురు. బండ్లోడల
గును, ఓడలు బండ్లగును. ఏనాటికైన నీకు శుభదినములు
రాకపోవు?

సీత—నాయనా! ఇప్పటికి నిట్లయినదికదా!

సీ॥ కరకంఠచాపంబు ధి విఱిచి నన్ను ద్వాహ మాడిననాటిగా ధి ధానురక్తి
అవినయగ్రూరకా ధి కాసురుని విడిచి నన్ను గాపాడిన ధి నాటిప్రేమ
నగహంత్రియాచుప్ప ధి నాతిముక్కుజెవుల్ నఱికి నన్నన్నించు ధి నాటిచెలిమి
వనరాశిగట్టి రా ధి వణుంగొట్టి నాచెఱుంగడ తేల్చినట్టి ని ధి క్కంపు నెనరు

సీ॥ నేటితోనొక్కపాయని ధి మాటచేత వ్యర్థమగు పెల్ల నాపాప ధి వశతగాక
రామచంద్రుని దూఱంగ ధి నేమిగలదు విధినిధానంబు నెవరు క ధి ప్పితురయ్య॥

ఇంతకు సామిశ్రీ! సత్యసంధునకు శ్రీరామచంద్రునకు నాపైఁ
గల యపూర్వప్రేమానుబంధ మీయపవాదము వలన దొలంగెనని
తలంతునా?

లక్ష్మణ—తల్లీ! ఛాయాప్రభాకరుల యనుబంధ మెన్నటికైన మాఱునా?

సీత—వత్సా! మాటడు నిశ్చయమేకాని, ఒక్క విషయము మాత్రము నాహృదయమును వేధింపక మానదు. చూడు,

చ॥ తనయపనిందఁబాపికొను ♦ దారికి నేనును లోనుగానె ? యి
ట్లని తుదిమాట కేని తగినా? మొగమోటముఁబెంచి తేని యా
జ్ఞను మఱిలింతునయ్య? కడ ♦ సారి దనుంబెడబాయుచో మనం
బునఁగల నెయ్యముందెలుపు ♦ ముచ్చటకేనియు నోచనైతి నా?

లక్ష్మ—తల్లీ! అట్లనకు, తనప్రాణముకన్నను బ్రేమాస్పదవగు నిన్ను,
పరమపత్రివతాశిరోమణివగు నిన్ను, నిరపరాధవగు నిన్ను
గృహిణివగునిన్ను దనహృదయము విశ్వసింపని కేవల మిధ్వా
ప్రవాదమునకై మొగమెదుటఁ గఱోరముగ “నన్నువిడిచి
యెందేని యరణ్యభూములకుం బొమ్ము” అని యాజ్ఞాపించు
టకుఁ గరుణాస్వభావుండగు శ్రీరామచంద్రునకు నోతాడు
నమ్మా? చూడు,

చ॥ ఒకయెడ స్వప్రజానికృతి, ♦ యొక్కెడ నాత్మసతీవీయోగ మా
త్మకువిషమంబులకా, బలుని ♦ ధంబుల యోజనఁజేసి, భూమినే
తకు జనరంజనంబె విహి ♦ తంబగుటకా, మొగమోటమెంచి యిం
తకు ననుఁ బంపె నీపతి మ ♦ నంబెటువంటిదో నీవెఱుంగవే ? ॥

క॥ శరణంబిఁక నీచరిత

స్మరణంబే నీదుపతికి ♦ జానకి! జీవ

స్మరణంబనఁ దగు తన సం

సరణంబుఁ దరింప విరహ ♦ సంతాపమునకా॥

సీత—వత్సా? దుఃఖపరివశత్వమున నేమో యాడితిఁగాక, సరళహృద
యుండగు నాపతికి న్నాపైఁగల ప్రేమానుబంధ మెఱుంగని
దాననుగాను. నేను మున్ను రావణకూరనిర్భంధముననున్న
సమయమునఁ గరుణాసముద్రం దాతందు నాకై యనుభవించిన
పరితాప మాంజనేయునిచే విన్నదాననుగానా? అక్కటా!

రాజధర్మ మెంతదారుణము. చేపట్టిన యిల్లాలియెడనైన జాలిదలంచుటకు స్వాతంత్ర్యము లేకపోయెను. నన్నుఁగూర్చి ప్రజాసముదాయమున వ్యాపించినది మిథ్యాప్రవాదమని తెలిసి యుండియు, నింతటి సాహసమునకుండెగి, జగదారాధనదీక్షా ధురంధరుం డగుట, కాకుత్స్థాన్వయప్రదీపకుండగుశ్రీరామభూ పాలున కొక్కనికింజెల్లెఁగాక, యెరులిట్టి వీరవ్రతంబొనరింపఁ గల్గుదురా? ఇంతకునాయనా,

సీ॥ ఈకనుంగవ యెన్నఁ, డేనిఁ గన్గొనునొకో కామితన్ముద్రిత్రీ • రామమూర్తి ఈకర్ణయుగ మెన్నఁ, డేవినం గలుగునో కపురంపుఁ బలుకు రా • ఘవుని పలుకు ఈకరద్యయ మెన్నఁ, డేని నేవించునో మోక్షప్రదంబు రా • ముని పదంబు ఈజీవితంబెన్నఁ, డేని పావనమానో ప్రాణేశు చెలిమిఁద • పంబు కలిమి

గీ॥ ఎన్నటికినైన నేవేల్చు, లేని, నేనునీకులేని దయాశునై • యీదురంత విరహవారాశిలోనుండి • వెలికినైచి జీవి తేవ్వగుపజ్జ నఁ • జేర్తురయ్యగీ॥
లక్ష్మణ—తల్లీ! నీవంటి పతి వ్రతామతిల్లుల సంకల్పంబు లేనాటికైన సఫలములుగాకపోవు. దేవీ! నీకింక విన్నవింపవలసిన దేమి?

ఉ॥ దాయలకైన రాఁదగని • దారుణ మిట్టి యవస్థ నీకు నెట్లోయనుభావ్యమయ్యె, నిఁక • నుమ్మలికం దిగమ్రింగి నీమనో నాయకు రామచంద్రుని మ • నంబున నిల్చి దినంబు లెట్టులో తోయఁగదమ్మ, తాపన వ • ధూటులతోడఁ దదాశ్రమంబులక॥

సీత—వత్సా! నీకు నాపైఁగల భక్తివాత్సల్యముచే నిట్లాడితివిగాని నాయనా! నేనిష్టదున్న తెఱంగునకుఁ దో ఊక్కరిపంచంజేర వలసిన దినములూ యివి?

మ॥ కలకాలంబిటు చేసికొన్నపతికిం • గాకుండ నేకాకినై యిల జీవించుట యెంతహైన్యమగు? న • న్నేరైన “నేలా మగం డిలు వెళ్ళించె వచ్చింపు” మన్ననవుడే • యీప్రాణముల్ వోవె? కాంతలలోనం దలయెత్తి నేబ్రతుకఁజ • న్నా యింతకుం బాత్రమై ॥

మఱియు వత్సా! నాయీ వియోగదుఃఖమున కిన్నా
 శ్వని పరిమితలేదుగదా. హతాశురాలైన యెరుల పంచలంబకు
 సీచత్వమునకోర్చి యెవ్వరికొఱకై శరీరయాత్ర సాగింతును?
 లక్ష్మ—తల్లీ! సకలధర్మ రహస్యంబుల మూలముట్టముగ నెఱింగిన
 నీకెద్దియేని బోధించుట కేనెంతవాడను కాని,

సీ॥ తనువుపైఁగోసి కూ ♦ డని సాహసముచేసి పతినిరాముని నిండ ♦ బలుప కమ్మ
 తాల్చిమై యెచటకో ♦ తలరాచికోని ముండి కష్టకాలంబెట్టా ♦ గడుపుచుమ్మ
 ఏనాటికైన మా ♦ కింహ యాధారమా నీగర్భమేని మ ♦ నింపవమ్మ
 పతియాజ్ఞ మున్నె చె ♦ ప్పక నిన్నువనికీడ్చు తెంపటి నన్నుక్ష ♦ మింపుమమ్మ
 గీ॥ ఒదిగి భవితవ్యమునె నమ్మి ♦ యుండవమ్మ వేల్పులేనిన్నువిభుని క ♦ స్పింతుగమ్మ
 సెలవొసఁగుమమ్మ నన్నుగక్షింపవమ్మ కడప సీతమ్మ! యిదెనమ ♦ స్కారమమ్మ॥

తల్లీ! నేనగ్రజుని వాదోపజీవినని యెఱుంగుదువు. పౌణాంతమగు
 సమయముననైన నేనుమాయస్థుగారి యాజ్ఞనుల్లంఘించియెఱుంగను.
 కావుననే యింతటి ఘోరకార్యనిర్వహణమునకై యార్యపుత్రుఁడు
 నన్నేనియమించె. తదాజ్ఞానువర్తి నైమియెడ మహాపరాధముగావించితి!
 దుర్భరగర్భాలసవగు నిన్నే కాకినిగా నీకీకారణ్యమున డించి నేనొంటిగ
 నింటికిబో సెలవడుగుచున్నాను. తల్లీ!

(పాదములపైఁబడి దుఃఖించును)

సీత—(చేతులంటి) నాయనా! దుఃఖింపకుము. మనోవాక్కాయకర్మం
 బుల సీయందు నాకెంతమాత్రము కోపములేదు. అట్టి జీవితేశ్వ
 రుఁడే కాదు. పుత్రసమానుండగు సీయట్టి మఱియియు లభించుట
 చేతనే నిజముగా నాజన్మము పవిత్రమైనది. జన్మజన్మంబులకు
 శ్రీ రామచంద్రుఁడే ప్రాణేశ్వరుండై లక్ష్మణుఁడేమఱియియు
 టకు నిత్యము వేయిదేవతలకు మొక్కుచుండెద. నాయనా!
 నీ విక మఱిపొమ్ము.

సీ॥ కన్నీరుమున్నీరు ♦ గానేడ్చి నీవునా విధివిధానంబు త ♦ ప్పియవయ్య
 తడవైనచోమాట ♦ పడుదు వింటికినేగి మఱిది లక్ష్మణ! నన్ను ♦ మఱిపకయ్య

ముగురత్తలనుఁగేలు • మొడ్చితినని నీతనోచినోము • లిట్లెఁచె ననుము
విభునకునామాటు • నభివాదన మొనర్చిపాణానందనచింత • బాయననుము

గీ॥ సడికినోడి తెగించినఁ • విడిచెఁగాని • యింతకోర్పు నెనాజీవి • లేకుమనను
తండ్రీ! మీయన్న కెట్లులో • దార్చుకొనెదో జగముబ్రతు కెల్లనిడ నీవ • శంబుముమ్మ

నాయనా । నేనదృష్టహీనురాలను ఆటువంటి జీవితేశ్వరునితో
భోగభాగ్యము లనుభవించునంతటి యదృష్టము విధి నానొసటలిఖింప
లేదు. నాకై నీవుగూడ నేలపరితాపమొందెదవు? మహాదైశ్వర్యములఁ
దులతూఁగుచున్నను నార్యపుత్రుని జీవయాత్ర నామూలమున దుఃఖ
భాజనమైపోయెఁగదా. కరుణాస్వభావుండగు నార్యపుత్రుం డీవియోగ
దుఃఖమున నేమైపోవునో యని కాని వత్సా, నాయవస్థకై యంతగాఁ
జింతింపను. నేనెక్కడనుండినను, నార్యపుత్రుని కుశలవార్త మాత్రము
నాకుఁదెలియుచుండినంజాలు. ప్రాణేశ్వరు డేమమే నాక్షేమము.
నాయనా । సోమిత్రీ భరత శత్రుఘ్నులు గూడ ఆర్యపుత్రసేవా
విధియం దేమటకుండునట్లునామాటలుగావచింపుము. నాచెలియండ్రు
నాకొఱకై బెంగపెట్టుకొందురు. వారి నెట్లోయూతార్పుఁడు. వత్సా
మఱచితి, నన్నీవిధికిం బొల్పఱచినందులకు నేను తనపైఁ గినుక
వహించితిని యార్యపుత్రుఁడు తలంచునేమో, వారితో నిట్లనుము,

సీ॥ తనకు లోకాపవా • దము మానినకాజాల జీవమేనొసఁగసం • సిద్ధ ననుము
తనకంటెనా జన్మ-తారకంబేమినాతనువునాత్మయు నెల్లఁ దానె యనుము
తనయాజ్ఞఁ దలమోసి • కొని తపోవసభూమి శీలమేనమ్మి వ • సింతుననుము
తనువులే దూరమ • య్యెనుగాని యాత్మిలందైకకృమిద్దానఁ బెం • పయ్యె ననుము

గీ॥ విరహపరితప్తమయ్య నా • ప్రేమలతిక యశ్రుజల సేకమున వృద్ధి • నందు ననుము
నిజమెఱిగి లోక మెపుడు మ •న్నించు నపుడెఁమఱల నన్నేలుకొనుట ధ • ర్మంబయనుము

లక్ష్మణా! నాకు సంభవించిన యీదుర్భరవియోగమున నేను
దుఃఖించుచునే యున్నచో నాకిక్కడ నొక్కక్షణమైన సాగునా? నేను

దుఃఖము పూర్ణముగా విడిచిపెట్టినాను. నాజీవితవిషయమై యార్యపు
తునితో నావచనములుగా నిట్లనుము.

మ॥ లలితస్కేరకలావిలాసము, వినీ ♦ లభూలతావిభ్రమం,
బలఘ్న ప్రేమరసప్రసన్ననయనా ♦ బ్జాలోకనప్రౌఢ, ము
జ్వలతేజస్సురణంబు, శాంతరసభా ♦ వస్ఫూర్తి మీమూర్తిని
స్తులితానందమునకా భజించుచు దరిం ♦ తుకా జన్మమాత్మేశ్వరా !!

మ॥ కమనీయంబులు తావకీనగుణము ♦ క్తారత్నముల్ ప్రేమ సూ
త్రమునకా గ్రుచ్చి, జపక్రమాకలనఁ జే ♦ తఃపీఠి మీదివ్యరూ
పముసంధించి, నిరంతరానుభవ సే ♦ వా భావనా పారవ
శ్యమునకా బుచ్చెద జీవయత్ర, రఘురా ♦ మా! దీనచితామణి!!

లక్ష్మ—మేలు, వీరపతివ్రతాశిరోమణి! మేలు నీవు ధీరమానసపు,
నాకుజిత్తు సైర్యములెట్లుకుదురును, కుదురక చేయునదేమి? ఎట్లు

బోకతప్పదు. అయ్యో! మిట్టాడ నరుండులేని యీనట్టడవిలో నిన్ను
రక్షింపుమని యెవ్వరికొప్పజెప్పి పోవుదును? నారాయణా! దీనత్రాణ
పరాయణులైన కరుణామయులలో నొక్కరును దిక్కుమాలిన యీ
రామకుటుంబినిం గాపాడువారులేరా! నావలెనే లోకమంతయు నిష్క
రుణమై పోవునా? కానీ, పరమేశ్వరుని పరమాద్భుతసృష్టివిలాసమంత
యు లోకమున వెల్లడించుచు, ననేకజంతుసంతానములకుఁ గన్నతల్లి
వలెనున్న యీవనదేవతామతల్లికే యీనాతల్లి నొప్పజెప్పిపోయెదను.
అమ్మా! వనదేవతా! నీవు సుగుణవల్లివి. ఆర్ద్రమానసమున నామనవి
యాల్సింపుము. దైవోపహతయై, నీకడుపు నందాగవచ్చిన యీయిల్లా
లెవరనుకొంటివో,

సీ॥ జనకరాజర్షి పా • వనయజ్ఞ వేదియం దవతారమందిన • యాదిలక్ష్మీ
శివ ధనుర్భంగ ముం • కువగాఁగ శ్రీరాము కేలుకొన్న వ • ధూలరామ
కసిడికోతలకోర్చి ♦ యసురాధమునివీటఁ గులసత్పత్తిచూచి ♦ కొన్నపాధ్వ
తనవినిర్మలచరి • త్రిము నగ్నికీలకా బ్రకటికరించిన ♦ భవ్యకీల

గీ॥ భగవతి యబంధతీదేవి • పృస్తుతింను పాలఁజులవలఁతి, నిండుపొగి • ద్దులపడఁతి
పతివియోగార్త, సీతఁగా • పాడుమమ్మధన్యగుణవల్లి! వనదేవ • తామతల్లి

తల్లీవైదేహి! పాపభూయిష్ఠమగు నాజన్మమున కెయ్యది
ఫలమో యయ్యది నెఱవేర్చితిని. నేనింకఁబోయెదను. పరమపావన
ములైన నీచరణారవిందములఁకు నమస్కారము (నమస్కరించును)

సీత—నాయనా! పోయెదవా! నిన్నుఁజూచుచున్న నటకు నాకుదుఃఖము
కుదుటఁబడదు నీవు శీఘ్రముగఁ బోమ్ము.

లక్ష్మ—తల్లీ! పోవుచున్నాను. (కొంతదూరముపోయి మఱలవచ్చి సీత
పాదములపైఁబడి) అయ్యో! ఎంతయని తెఱచుపహించెదను.
ఇంతలో నెవ్వరేని నీరక్షణకు నేతెఱురేని కొంతసంతసముతో
నిటికిఁజేరుదునే. ప్రొద్దుబొత్తుగాఁ గ్రుంకిపోవుచున్నది. నిబిడ
తరుచ్చాయాసముదాయముచే నీయరణ్యము మఱింతకాఱు
చీకటల కాకరమై భయజనకముగ నుండునే ఎట్లుపోవుదును.

సీత—లక్ష్మణా! నీవు మఱల నాకు దుఃఖమునుగలిగించుచున్నావు. నీవు
పోమ్ము. నాకెవ్వరివలన నేభయములేదు. వత్సా! నీకు నెఱ్ఱి
గాని నాయట్టిమందభాగ్యురాలికి సులభముగ మృత్యువు
సంభవింపఁగలదఁటోయి?

లక్ష్మ—తల్లీ! అట్లుగాదు. వీరపతివ్రతాత్వశోభిభాజవగు నిన్నుఁ దేరి
చూడ నెవ్వరికి సాధ్యము! ఈ యరణ్యమునందైన నేమి
నీకు సాయపడని వారెవరు?

సీ॥ నాగాంగనలు మఱి • భోగాతపత్రంబు లెడ వేళలనుద్వ • హింతుగాక
లీలాకుంగదా • లికలపోలికఁ గ్రోలుపులులు మాలిమితోడ • మెలఁగుఁగాక
తఱిమొటింగి తమంతఁ • దరులు వాచవులూఱు వివిధఫలంబుల • ద్వింతుఁగాక
వివినదేవత లూడి • గపు సానులై శ్రయి జోకొట్టి నిదురలు • చ్చుదురుగాక

గీ॥ ఎచటనుండినఁగానివా • రెవరు నీకు, కాలములు పంచభూతముల, గ్రహవాయుంబు
వేదములు నిన్నియేల • నీవిమలమైన యాత్మశుద్ధియొ నీ కువఁబొంగిజోడు॥

కావున నిర్భయముగా నింకఁ బరికేగెదను. (నిష్క్రమించును.)
 సీత—అక్కటా! పుణ్యమూర్తి మాలక్ష్మణుఁ డేగుచున్నాఁడు? నాయ
 వస్థయటుండ నాతని దైన్యస్థితి బరికించిన నాకు దుఃఖ
 మినుమడించుచున్నది. అయ్యో! ఎంతటి కరుణాసముద్రుఁడు,
 ఎంతటి భాగ్యవంతుఁడీ లక్ష్మణుఁడు.

సీ॥ కనుగవ నిండ నూ • అనితాంత బాష్పముల్వైకి తెప్పలనప్ప • శిశుకొనుచు
 నాదసక్తభయము, దైన్యము, విస్మయము, బాలిదేబుచూపులవెన్గ • దిరిగి నుచు
 ననుద్రోచు చీనబాంధవులకై యానతో • బలుమాటు దాసలవి • భాగ్నింగనుచు
 కనుచూపుమేర ద • ప్పిచ వెన్కకేతెంచి మఱియుచు వచ్చుచు • మఱిలఁజనుచు

గీ॥ చిత్తమేలాగొ రాయచే • సిగొని తనను పాణిమల నాపదంబుల • రక్షగట్టి
 పురికి బోలేక పోలేక • బాందితోడఁ బోవుచున్నాఁడు సౌమిత్రి • పుణ్యమూర్తి

ఇప్పటికాతని దివ్యమూర్తి నాకన్నులకుఁ జూపైపోయినది.
 ఈపాటికి గంగ కవ్వలదరికిఁ జేరియుండును. అతనితో నేమేమో ధైర్య
 వచనములాడితిఁగాని యెఱిగినై యెక్కడికేగుటకు నాకిపుడు ధైర్య
 మాగుటలేదు. (సంభ్రమమున దిక్కులంబరికించి) వీరెవరో

(వాల్మీకిఁ ప్రవేశించి) వత్సా! జానకీ! నీకుస్వాగతము.

సీత — తాపసోత్తమా! అభివాదనము. (నమస్కరించి) విపన్నును
 నన్నురక్షింప వచ్చిన దివ్యర్షులు తామెవ్వరో?

వాల్మీకి—తల్లీ! నీవు నన్నెఱుంగవుకాని నేను నిన్నెఱుంగుదును.

మ॥ విను వాల్మీకియఁబండురమ్మ నను; నీ • వృత్తాంతముఁ యోగదృ
 ష్టి నెఱుంగంబడె, మాకు నీవిభునకుఁ • స్నేహంబనల్పంబు, నీ
 జనకుండుఁ బరమాపుర, డాదశరథ • క్షౌభర్తయుఁ మేమెఱిం
 గినవాఁడే, దిగులొందకమ్మ యనుర • క్తి నిన్నురక్షించితి॥

సీత—తండ్రీ! పొరపడితిని. పురాణబ్రహ్మవాదులగు ప్రాచీతసుల
 మిమ్ము నేనుమాత్ర మెఱుంగకేమి? శోకమూర్ఛావివశత్వ
 మున మలిమాలి మీయెడ నపచారమొనరించితి, క్షమింపుఁడు

వాల్మీ—కుమారీ! యపచారమేమి నాబిడ్డవేకిదా నీవు?

చ॥ మన మునిపల్లె యీతరుల ♦ మాటుననే యొకకూతవేటుదాఁ
పునఁగల, దర్శ్యము గొనుము ♦ పోవుద, మచ్చట మాతపస్విని
జన మరచేతఁ గన్నులిడి ♦ సాకుదు, రయ్యది నీ గృహంబె, నీ
యనుచరదాసికాసముద ♦ యంబులు సంయమిబాలికామణుల్ ॥

సీత—తండ్రీ! ఇట్టి కష్టకాలమున మాపంచకు రమ్మని నన్నాదరించు
నాస్తబంధువులు మీకంటె నాకెవ్వరులేరు? కాని

చ॥ ననుభరియింపఁ గష్ట, మొక • నాటిదిగాదిదినాకు; నెన్ని నా
శ్శని మిమువంటి బంధుల గృ ♦ హంబులలోఁ దలనాఁచికొందుఁగా
దనివచియింపఁ గాని జన ♦ కా! కలకాలము మీకుభారమై
దినములుద్రోయనే ననుమ • తింతు నె యీకొఱగానిమేనికై ? ॥

వాల్మీ—బిడ్డా! యెంతమాటాడితివి? నీవంటి పతివ్రతామితల్లులసత్క
రించుటే మాతపస్సాఫల్యము. ఇందులకు మేము నిమిత్తమా
త్రులమే కానిమాయాశ్రమవనీతలంబేనీయట్టివారి నెందఱనో
భరింపగలదు. చూడు,

చ॥ తడవులనుండి శిష్యసము ♦ దాయముతో నివసించుమిందు, నె
న్నడు తనుయాత్రకై కఱపు ♦ నంబడ, మీవనివేల్పుటాపుకై
వడిగను పమ్ము మాయతిథి ♦ వర్గము, నెందఱిన్నెన లేదనఁ
గడ కిట మాకుటీరహరి ♦ ణంబులకై నను లేదు మానినీ ! ॥

జానకీ! వేయేల? యీపరిసరవనీతలంబంతయుఁ జిరకాలమునుండి
యథేచ్ఛముగామేము పరిపాలించుచున్నారము. మీరాజులకున్న పరి
ధవమంతయు మాకును లేకపోలేదు చూడు;

సీ॥ గంగాపాతరం ♦ గములఁదోగిన కీతవాతాక్షరములునే ♦ పక్షులు మాకు
సవనధూమశయోద ♦ సమితిఁగాంచినటిఁచు నలమయూరములు గాఁయకులుమాకు

అరివర్గమున కసా • భ్యములైన పావనాశ్రమములు కొల్వకూ • టములు మాను
 ఫలసమిద్వల్కలా • దులఁగానుకలొసంగు తరులు సామంత సం • తకులు మాకు
 గీ॥ నాటకయే పండు నివరిధా • న్యములపంట, ఆలమందలపాడి భో • గ్యంబు మాకు
 పావనమిందు స్వచ్ఛంద • జీవనంబు అవనిత్రుల కింతకంటె సా • ఖ్యంబు గలదె॥
 సీత—జనకా, ఇచ్చటనాకు సౌఖ్యలోపముజరుగునని కాదు.

చ॥ అంతటికాపురంబునకు • నాటిడియై, సడిమోసి, మానిశు
 ధ్ధాంతముపొంతకే దగుదు • నంచెటుపోవుదు; నీవనాంతమం
 దంతటిదాననై గఘుకు • లాంకుర మేర్పడు వంతదాక నీ
 వంతభరించి, యంత బల • వంతముమై తరియింతు జన్మమున్.

వాల్మీ—బిడ్డా దుఃఖంపకు. ఈ నిందకుఁగల కారణార్థము వేటు,
 ఉ॥ పుట్టువుతోడనే పరమ • పుణ్యపు నీవయి నేటికెట్లా యీ
 పుట్టిననింద యేదురిగ • ముక బొనరింపఁగ లేదుగాని నా
 పుట్టువుమంచిదై, జనక • భూపతిపోలిక, నిన్ను నేను నా
 పట్టిగనెంచి పెంచికొను • భాగ్యము నాకు ఘటించె జానకీ!

తల్లి! నీపాతివ్రత్య మెఱుంగనివారు లేరు. నిన్నెవ్వరో శంకింతు
 రను భయ ముక్కటలేదు. నీయుపచారమునకై నేను నియమించు
 నొకరిరువురు దివ్యపురంధ్రులకుఁ దక్క నన్యులకు నీ వభ్యుత్పన్ను
 యుండునట్లు నీకు వరమిచ్చితిని రమ్ము.

సీత—తండ్రీ! ఇంక నిర్భయముగ నీకడుపున దాఁగియుండెదను.

వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు పెరిచోటి కెక్కడికో రాలేదు,

ఉ॥ ఈ మునిపల్లెయే మిథిల, • యే జనకుండఁ, దపస్వినీజనం
 బే మదివమ్ము బాంధవ, మి • కేటికొఱంత, పడంతులెందు రా
 రా మునుగానుపుంబురిటి • కై తమ పుట్టినయిండ్లకున్? గుమా
 రీ! మిథిలేశ్వరుండొకఁడు • నేనొకఁడా? నినుఁగూర్చి బెంపగన్॥

సీత—నాయనా! అట్లెన్నఁడుఁ దలంపను. ఆ జనకుఁడు నన్ను నాసం
 తోషకాలమునఁ బెంచెను. నీవో నాయాపత్కాలమునఁ గడు

వున నిడికొని పెంచుకొననున్నావు. ఆజనకునికన్న నీజనకుడే
నాకు మిన్నయనుకొన్నను దోషముగాదు.

వాల్మీ—బిడ్డా! అతడు జగదేశపూజ్యుడు కడుపున గనకున్నను జగ
దీశ్వరి యగు నీయట్టికూతునకుఁదండ్రయై సార్థక నామధేయుఁడ
య్యెనేటికి నాతపము సఫలమై నాకు లభించితివి. కాని,
అతడు రాజాధిరాజు. నేనో యడవికాఁపరినగుతాపనుఁడను,

సీ॥ కలహన్నముం బెట్టఁ ♦ గలనో లేనోకాని వెదురుదియ్యమున కే ♦ కొదవలేదు
మేటిపజ్ఞారంపు ♦ మాట యేమోకాని కందమూలముల కే ♦ కఱపులేదు
కలభాతమణి సాధ ♦ ములు లభింపవుగాని పన్నశాలల లో ♦ పంబులేదు
జిలుగు మేలిమి పట్టు ♦ చీర లేమోకాని వల్కలంబుల కేమి ♦ బ్రాంతిలేదు

గీ॥ పడకకై దూదిపాన్పులె ♦ కృడివిగాని పూరిసెజ్జలు వెండి బం ♦ గారుగావు
పెట్టిపోతల కొక వేళఁ ♦ బేదనైన గరుణసను నాకుఁ బేదఁజి ♦ కంబులేదు॥

తల్లీ! రమ్ము. ఇప్పటి నీయవస్థకు నాపెంపుతగ్గియే యున్నది.

సీత—నాయనా, నీయాదరము నన్ను దుఃఖము మఱపించినది.

వాల్మీ—బిడ్డా! కన్నులు దుడిచికొని, దారిచూచి నడువుము. సందే
చీకటిగూడను (నడుచుచు) అమ్మా! ఇక్కడ హెచ్చుతీక.

సీ॥ కుశనూచి కంటకాం ♦ కుర పక్షంబిది కాలిఁడబాడలనె మెల్ల ♦ నడువునుమ్మ
నేలమిదికిఁ జాల ♦ వ్రాలె నీతరుళాఖ తలవాంచి, మెలపున ♦ దొలగవమ్మ
పునుగు దట్టముగఁబే ♦ రిఁతాలు కల్జారు; పూనికమై తీ వ ♦ లానవమ్మ
సెలయేటిజాలు నిం ♦ చిన యూబు లిచ్చోట నవురుదుబ్బుల నడ ♦ యాడవమ్మ

గీ॥ అల్లత మశయాశ్రమం, ♦ బాలమంద రొప్పికొనివచ్చుబ్రహ్మచారి ♦ రుణునవారె,
అలరి నారాక లోనికిం ♦ చెలుపనేమొ హరిణకం బిదె టి వ్వునఁ, బరుగువాఁతె॥

(అందఱునిష్క్రమింతురు)

ద్వితీయాంకము

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

తృతీయాంకము.

(నేపథ్యమున) స్వాగతము తపస్వినికి.

(తరువాత బాటసారి వేసమునఁదాపసి ప్రవేశించును)

ఇదిగో, వనదేశత ఫల కుసుమ పల్లవార్ణమున నన్ను బూజింప వచ్చుచున్నది.

ననదేవత—(ప్రవేశించి) అర్ఘ్యము చల్లి తపస్విని! స్వాగతము.

మ॥ ఘనపుణ్యంబునఁ గాక సాధుజనసాం ♦ గత్యంబుచేకూర దీ
దినమేపండువునాకు, మీకుఁబరితృ ♦ ప్తి భోగ్యమేతద్వనం
బు; నిషేవింపుము, నీవశంబిటద్రుమం ♦ పున్నీడలో, నీరమో
మునిదీక్షాశనయోగ్యమైతగుఫలం ♦ బో, కందమూలంబులో.

తాప—నిసర్గపవిత్రమగు నిట్టిసాధుసౌశీల్యము సర్వథా వర్జిల్లుఁగాక.

వన—పూజ్యరాలా! (అర్థోక్తిలో) తామెవరో.....?

తాప—నేను ఆత్రేయిని.

నన—ఆత్రేయీ! ఎక్కడనుండి యీరాక ?

ఆత్రే—వాల్మీకుల ఆశ్రమమునుండి

నన—మఱి ఈదండకారణ్య ప్రచార మెందులకు ?

ఆత్రే—ఈప్రదేశమున అగస్త్యప్రముఖులు ఉద్గీఢవేత్తలు పలువు
రున్నారు; వారిసన్నిధానమున వేదాంతవిద్య నభ్యసితమని.

వన—వేదాంతవిద్యకై యితరమునులెందఱో, పురాణబ్రహ్మవాదిని
ఆ ప్రాచేతన మహర్షి నే ఉపాసించుచుండఁగా, మీకోదీగ్గు
ప్రవాసాయాస మెందులకు ?

ఆత్రే—అచ్చట నాకు వల్లమాలిన మహాంతరాయము తటస్థించినదిలే.

వన—ఎట్టిదది ?

ఆత్రే—అమహానుభావున కేదేవతయోకాని, పాలువిడుపువయస్కునం
దున్న యిరువుర బాలకులఁదెచ్చి యప్పగించినది. ఎల్లవిధముల
నద్యుతములగువారిచర్యలకు, ఋషులచిత్తములేకాదు, సమస్త
చరాచర భూతాంతరంగములును ద్రవీభూతములగుచున్నవి.

వన—వారి నామధేయములు తెలియునా ?

ఆత్రే—ఆదేవతయే చెప్పినది “కుశలవులు ” అని. వారిప్రభావము
గూడ నెఱుకపఱచినది.

వన—ఎట్టిదా ప్రభావము ?

ఆత్రే—సరహశ్యములు జృంభకాస్త్రములు వారికి జన్మసిద్ధములఁట.

వన—ఆహాహా; ఎంతచిత్రమిది !

ఆత్రే—వాల్మీకి భగవానుఁడు దాదిపనులు మొదలుకొని తానే నిర్వ
ర్తించుచు, వారింజెంచి పెద్దవారిఁజేసినాఁడు, చూడాకర్మమాచ
రించినాఁడు. వేదములుదక్కఁదక్కినవిద్యలెల్ల సావధానముగ
నేర్పినాఁడు. గర్భైకాదశ వర్షంబున, క్షాత్రకల్పముతో నుపసీ
తులఁగావించి, త్రయీవిద్యసైతము గఱపినాఁడు. అతిశ్రద్ధా
ప్రతిభాశాలురగు అట్టివారితో మాబోంట్లకు సహాధ్యయన
యోగ్యత పొసంగునా ?- చూడు; ప్రాజ్ఞానకునెట్లో జడునకుఁ
గూడనట్లేగురుఁడు విద్యనేర్పును. ఒక్కరికి గ్రహణశక్తి హె
చ్చించి, వేటొకనికిఁదగ్గింపఁడు, కాని ఆయిరువురకుఁదెలివితేట

లలోఁజాల వ్యత్యాస మగుచుండును. ఇందాశ్చర్య మేమున్నది?
ప్రతిబింబమునుజాతిరత్నమువలె, గ్రహింపఁగలుగునా? మట్టిముద్ద

వన—ఇదా యధ్యయన విఘ్నము?

ఆత్రే—ఇదేకాదు, ఇంకొకటియు

వన—అది యెట్టిది?

ఆత్రే—ఒకనాఁడబ్రహ్మర్షి, మాధ్యందినసమయమునఁ దమసానది
కేగినవాఁడు, అచ్చటఁగవగూడికీడించుచుండిన క్రాంచదంపతు
లలోనొకదానినివేటగాఁడుచంపుచుండఁగాఁజూచినాఁడు. అంత
నాకస్మికముగా నావిర్భవించిన అసంకీర్ణయు అనుష్టుప్పందో,
బద్ధయు నగు వాడైవి నీవిధముగ నుచ్చరించి నాఁడు.

శ్లో॥ మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వమగమశ్శాశ్వతీ స్సమాః

యత్కౌంచ మిధునాదేక మవధీః కామ మోహితమ్॥

వన—చిత్రము ! ఆమ్నాయములకంటె వేతైన కొత్త ఛందస్సులవలన
రించినవే !

ఆత్రే—ఆవిధముగా శబ్దబ్రహ్మవిర్భావమును బొందిన యమృహర్షికఁ,
దక్షణమే భూతభావనుండగు బ్రహ్మదేవుఁడు ప్రత్యక్షమై,
“మహర్షీ! నివు వాగ్రహ్యమునఁ బ్రబుద్ధుండవైతివి. ఇంకరామ
చరిత్రమును వర్ణింపుము. జ్యోతిర్మయంబు నార్వంబునగు నీ
ప్రతిభాచక్షువున కడ్డులేదు. ఆది కవివైతివి” అని హెచ్చరించి
యంతర్హితుండయ్యెను— అంతనమృహర్షి వాల్మీకి శబ్దబ్రహ్మమున
కాదిపరిణామంబగు రామాయణేతిహాసమును రచించెను.

వన—ఆహా! అలంకృతమైనది ప్రపంచము.

ఆత్రే—అయీకారణముల చేతనే అక్కడనాకథ్యయనము సాగలే
దని చెప్పితిని.

వన—బాగున్నది.

ఆత్రే—కల్యాణీ! ఆలసట తీఱినది. అగస్త్యాశ్రమమున కేగెదను. దాని
చూపుము.

వాసం—ఇదిగో ఇక్కడనుండి పంచవటి మీఁదుగా గోదావరీ తీరముం
బట్టిపోము.

ఆత్రే—(కన్నీటితో) ఆతిపోవనమా యిది? ఇదిపంచవటియా? ఇదిప్ర
సవణ పర్వతమా? జనస్థాన దేవతవగు వాసంతివా నీవు?

వాసం—అవును సర్వమునట్లే-

ఆత్రే—హా! వత్సాజానకీ! ఇచ్చట నీయాష్టబంధువర్గమును జూడఁగనే
నాపట్టి నీవు నామశేషవై పోయినను గన్నులం గట్ట
ట్లున్నావు గదే.

వాసం—(భయముతో తనలో) ఏమిది! నామశేషయనుచున్నది! (ప్రకా
శముగా) పూజ్యరాలా! సీతాదేవి! కేమియత్యాహితము?

ఆత్రే—అత్యాహితమే కాదమ్మా అపవాదమునూ (చెవిలో) ఇదికథ

వాసం—హా హా! దారుణము దైవనిర్ఘాతము. (మూర్ఛిల్లను)

ఆత్రే—కల్యాణీ! ఊహము

వాసం—హా ప్రియసఖీ! జానకీ! నీవుపుట్టినపుట్టుకయేమి? ఈ యనన్తా
పరిణామమేమి? హా రామభద్రా! రామభద్రా! ఎంతవని చేసేతి
వయ్యా? చాలు నీతోనేమి? అమ్మా ఆత్రేయీ! ఇంతకునిష్పడు
సీతగతి యేమయ్యెనో తెలియునా?

ఆత్రే—లేదు తెలియదు.

వాసం—బౌరా? ఎంతమాట. పైనఅరుంధతీ వసిష్ఠులు కనిపెట్టియుండఁగా
పెద్దలురాణులుముగ్గురును బ్రతికియుండఁగనే రఘుకుటుంబ
ములో నింత పనిజరిగినదా? హా! హా!

ఆత్రే—అప్పట్లనవారెవరు అయోధ్యలోలేరు. ఋష్యశృంగునియాగ
మున కేగియుండిరి. అది పండ్రెండేళ్లయాగము, మొన్న మొన్న

నే ముగిసినది. ఋష్యశృంగుండందటిక నంపకములు చేసినాడు కాని కోడలులేక పాడువడిన అయోధ్యలో గాలుబెట్టుటకు వారి కెవ్వరికి నిష్ఠయు లేక వాల్మీకితపోవనమున గాలక్షేపము చేయ నెంచె నారట.

వాసం—బాగున్నది. మఱియిప్పుడారాజుగా లేమి చేయుచున్నారు?

ఆత్రే—అశ్వమేధయాగము చేయ నెంచి నాడట?

వాసం—ఏమి ఏమీ! మఱలబెండ్లిగూడఁ జేసికొనెనా?

ఆత్రే—పాపము. పాపము. లేదు

వాసం—మఱి యాగ వేదియందు సహధర్మ చారిణియో?

ఆత్రే—బంగారపు సీతాప్రతిమయట

వాసం—చిత్రము! ఎవరికెఱుక మహాత్ముల చిత్తములు? కులిశా యుధముకంటె ఘోరములు కుసుమములకంటె గోమలములు తరువాత?

ఆత్రే—వామదేవాభిమంతిత మైన యాగాశ్వమును విడిచినారు— యథాశాస్త్రముగ దానికి రక్షకుల నేర్పఱచినారు. వారికి నియంతగా దివ్యాస్త్రసంప్రదాయ మెఱింగిన లక్ష్మణతనూభ వుని చంద్రకేతుని జతురంగ బలముతో గూడఁబంపినారు.

వాసం—(పీ)మానంద బాష్పములతో) కుమార లక్ష్మణునకు గూడఁ గొడుకా? అమృత్యు బ్రతికితిని.

ఆత్రే—ఇంతలో నొకచిత్రము.

వాసం— అదేమి ?

ఆత్రే—బ్రాహ్మణుఁ డొక్కఁడు చచ్చిన కుమారుని దెచ్చి రాజద్వారమున బెట్టి తొమ్మిదలక్షలకొట్టుకొనుచు గోలుగోలున నేడ్చెను. పిమ్మట రాజాపచారము లేనిదే ప్రజలలో నిట్టి యపమృత్యువు సంభవింపదేయని కరుణాసముద్రుఁడు రామభద్రుఁడు

లోపము తనదిగానే నిరూపించునంతలో అశరీరవాణి యీవిధముగాఁబలికెను! “రామచంద్రా భూలోకమున శంబుకుండ నునొకవృషలుండు తపమాచరించుచున్నాఁడు. వానిందండించి విప్రార్చకుని బ్రతికింపుము” అని-ఇదివిని కృపాణపాణ్డయై పుష్పకవిమాన మెక్కిఁబయలుదేటి, జగత్పతి శూద్రతాపసికై యెల్లదిక్కుల శోధించుచున్నాఁడు.

వాసం—అవునమ్మా! ధూమపాయి శంబుకుండు ఈ జనసానమందే తపస్సు చేయుచున్నాడు. ఈమూలమున రామభద్రుఁడ. తిరిగి యీవన మలంకరించునా?

ఆత్మె—వాసంతీ! నాకుఁదడవైనది ఇతపోయినవత్తును.

వాసం—కానిమ్ము. ఎండచాలయెక్కినది. (ఇరువురునిష్క్రమింతురు.)

ఇది శుద్ధ విష్ణుంభము.

(పిమ్మటఁ దపస్సమాధిలోనున్న శంబుకుండును కృపాణపాణ్డయై రాముండును బ్రవేశింతురు.)

రాముండు (శంబుకునిజూచి)

రాము—అహా! ఈతఁడే యాశూద్ర తపస్వి! కాబోలు;ఔరా! ఈ తపోమూర్తి నిస్తరంగసముద్రమువలె నెంత గంభీరము (శంబుకునిసమీపించి)

ఉ॥ ఓ యతలోకయోగనియ ♦ మోజ్వల! యెవ్వఁడవీవు? దుర్ఘటంబే యభివాంఛితింబునకు ♦ నిట్టి మహానాగతపం బొనర్తు, వన్నా! యెఱిగింపు మేకులము ♦ నం దుదయించినవాడవో, వివేకాయతీ గన్నవాడవుగ ♦ దా మదిదాపవుగా, యథార్థముల్.

శంబు—(కన్నులు దెఱచి, లేచి)ధన్యోస్మి ధన్యోస్మి దేవా!

ఉ॥ అక్షరతత్త్వ బోధకుండ ♦ వైన జగత్పతి వీవు నాకుఁ బ్రత్యక్షముగాఁగ నింకను, య ♦ ధార్మము దాపంగ సంతపాపినా?

వీక్షణముల్ ఫలించె, విను ♦ మే వృషలుండను శంబుకుండ, నిం
దక్షయకాక్షసిద్ధిఁ బడ ♦ య౯దపియింతుఁ ద్వదేకదీక్షమై॥
రాము—భద్రా! వృషలుండవైనను వివేకవంతుడవే, ఇది ధర్మ
విపర్యయంబని యెఱుంగవా?

శంబు—చ॥ఎఱుంగనివాఁడఁగాను జగదీశ్వర! యీ యగధర్మమర్మమే
నెఱుంగనివాఁడఁగాను మను ♦ జేశ్వర! నీవు రమేశ్వరుండవం
చెఱుంగనివాఁడఁగాను దపఃమిట్టిది మాకు విపర్యయంబటం
చెఱిగి, యెఱింగి నీ వలన ♦ నే మృతిఁగోరి తపంబె చేసెతి॥

రాము—భద్రా! నావలన మృతియే యేలకోరుచున్నావు?

శంబు—మఱేదియు నక్షరసౌఖ్య మొనంగదుగాన.

రాము—దారుణమగు నాకరవాలముచే నీకట్టిసౌఖ్యము లభించునా?

శంబు—లభింపకేమి ప్రత్యక్షమేకదా!

ఉ॥ పాతకమూడ్చు నీచరణ ♦ పంకజరేణు వచేతనంపుజ

ట్రాతిని నాతఁజేయఁగఁ బ ♦ రాత్నర! నీదుకరాసి నా యవి

ద్యాతనుపూడ్చి యక్షరమ ♦ హత్తరకాయ మొసంగదా? జగ

త్రాతహరీ! యెఱుంగుదుఁగ ,దా! భవతారక! నీమహత్వముల్ ॥

దేవా! ఆలసింపకుము. దండ్యుడు దండింపఁబడకుండుట రాజు
నకు దోషముకదా! నన్ను దండించువఱకు నిన్ను బ్రతిఘటించి, తప
మే యొనరింతు. కానిమ్ము, మనుమార్గ ప్రతిష్ఠాపకుడవు నీవిధి నిర్వ
ర్తింపుము. ఇదిగో నాశిరము.

రాము—హా! హా! కఠోరము రాజధర్మము.

మ॥ మనుమార్గంబిది యోసి దక్షిణకరం ♦ బా! విప్రసంతానము
మనుమార్గంబిది కాన శూద్రమునిపై ♦ నక జమ్ము కాక్షేయక
మృనుమానింపక జానకీ సుగుణధ ♦ న్యక నిండుచూలాలినే
వని కంపించిన రాముగాత్రమవు గా ♦ వా? జాలినీకేటికి॥

(అని ఖడ్గము పోయొగించును.)

శంబు—(దివ్యపురుషుడై) దేవా! రఘుకులేశ్వరా !

చం॥ యమునిద్యుణీకరించి యభయం ♦ బిడు దండ ధరుండవీపు వి
శ్వమునడుపక గతానుండల ♦ బాలుడు జీవితుండయ్యెనాకుమో
క్షమిటులభించె శంబుకుండ ♦ సాగిలిమొక్కెడ నీపదారవిం
దములకుఁ దారకంబులెగ ♦ దా యిలసాధులచేతిచావులు॥

రాము—భద్రా! ఈరెండును మాకుఁ బ్రియములే. ఇక నీయుగ
తపంబునకు ఫలమనుభవింపుము.

గీ॥ పుణ్యములజేసి నిత్యప్ర ♦ మోదములును
శాశ్వతానందములు నెందు ♦ జరుగు నట్టి
తైజసములై వెలుంగు వై ♦ రాజనామ
భవనములు నీకు భోగ్యంబు ♦ లవును ధృవము॥

శంబు—ఈప్రభావము నాకు మీయానుగ్రహముచే లభించినదిగాని
నాతపస్సుచేగాదు, (యోజించి) ఆఁ కాకేమి ! తపస్సే
మహిమకారకమైనది, చూడుడు,

మ॥ నిను సర్వేశు, జగచ్ఛరణ్యు ఘను ల ♦ స్వేషింతు రట్లయ్యు, నీ
వె నితాంతశ్రమకోర్చిశూద్రుననున ♦ స్వేషించుచు నూలుయో
జనము ల్వచ్చుటయేదియో యది తప ♦ స్సాఫల్యమే కానిచో,
ననఘా! వెండియు దండకాటవి కయో ♦ ధ్యే దాటి రానేటికో॥

రాము—భద్రా! దండకారణ్యమా యిది (పరికించి) లవునుగదా !

మ॥ లలితశ్యామలశాద్వలంబు లొకమోర్తి ♦ లక, భీషణాభోగజాం
గలముల్ వేణుకచో, స్రవద్గిరిఝరీ ♦ కల్లోలఝూంకారసం
కులదిక్కులము లొక్కచోఁగలకెలం ♦ కుల్ తీర్థశైలాశ్రమం
బులకాంతారము లివ్వయే పరిచితం ♦ బుల్ దండకాభాగముల్॥

శంబు—దేవా! దండకయే యిది. ఇందుండియేకదా తామసుపూర్వము
భరదూషణత్రిశిరులను పదునాలుగువేల మ్రుక్కడిరక్కసుల

నొక్కుమ్మడి సంహరించితిరి. అందుచేతఁగదా యీజనస్థానము
సిద్ధిక్షేత్రమై నావంటిభీరుజనమునకుఁగూడ నిర్భయసంచారము
లభించినది చిత్తగింపుఁడు,

గీ॥ కలకలంబేమిలేక ని ♦ శృలతనున్న
పీ మహారణ్యసీమలం ♦ దిచటఁ గొన్ని;
కొన్నిదిక్కులుమాత్రోయి ♦ చున్నవచటఁ
జటులనిర్భాతమృగచయా ♦ ర్భటులవలన ॥

గీ॥ భూరిగంభీరఘోషల ♦ బుసలతోడ
నాదమై నిద్రవోవు కా ♦ కోదరములు
బంధురశ్వాసపవనపా ♦ ణింధమములు
కాలకూటాగ్ను లిన్వోటఁ ♦ గ్రక్కుచుండు ॥

గీ॥ నేలబారియలలోఁదాగ ♦ నీరు లేమి
నెండవేడిమి దూపిలి, ♦ తొండ లిందుఁ
గొండచిలువల చెమ్మటల్ ♦ గ్రోలుచుండు
భయదములు నిర్జలంబు లీ ♦ ప్రాంతరములు ॥

రాము—భద్రా! కనుబడుచున్నది. ఇది జనస్థానమే. ఇదే యాఖిరాసు
రుఁడున్నచోటు. ఆహా! యానాటి వృత్తాంతములన్నియు నిష్ప
డనుభవసిద్ధములై కన్నులంగట్టినట్లున్నవి. (తనలో) వైదేహి
కారామసీమములన్న నెంతయో ముచ్చట. ఆకాంతారములే
యివి. ఇంతకన్న నాకు భయానకములేవి? (సబాష్టము)

ఉ! ఈవనభూములకా శ్రీమ స ♦ హినుచు జానకిప్రేమమీర, “నా,
థా! విరిదేనతావులకుఁ ♦ దావల మీవని, మిమ్ముఁగూడి యా
హా విహరించుకంటెఁ గల ♦ దా మఱిసౌఖ్య” మంటంచుబల్కెనా
భావనిరూఢమా ప్రణయ ♦ బంధము స్వానుభవైకవేద్యమా॥

గీ॥ ఎవని కెయ్యది ప్రియజనం ♦ బవునో వాని
కదె యమూల్యపు వింతద్ర ♦ వ్యముగనలరు

ఏదియుండేయ నక్కఱ . లేదు తనకు

అదినరసనున్న నెల్లయా • పక్షులు ఘోషించు

శంబు—దేవా! ఈయరణ్యములు దుర్గములు తాముచూడఁదగినవి కావు. ఈపైవి మధ్యమారణ్యములు, మదకలమయూర కంఠ కోమలచ్ఛాయాదాయాదములైన పర్వతసముదాయములచే నావరింపఁబడి యున్నవి. చూడుఁడు. క్రిక్కిరిసియున్న పచ్చని లేతచెట్ల గుబురులలోఁ బలుతెగల జింకకడుపులు జంకులేక తిరుగుచున్నవి. ప్రశాంతగభీరములగు వీనియందు,

చ॥ బలుపుశకుంతముల్ పఱచి • వ్రాలిన రాలెడు ప్రబృహులతా
పులు నలువంక లొక్కటగు • బుల్కొనుచల్లని తేటనీటితోఁ
గులుకుచు బాఱు, జాంబవనికుంజములాటఁగఁబండి, వ్రాలి త్రో
వలనరికట్టుటకు గుభగు • భధ్వనులన్ లహరీకదంబముల్॥

గీ॥ గుహల సంబూకృతమొనర్చు • గున్నయెలుఁగు

తెలుఁగులవి మాఱుమోత మ • టింతలయ్యె

కరులువిడిచినయందుగఁ • గఱుపు లోడ్చు

కమ్మతావులు కటుశిశి • రమ్ము లిచట॥

రాము—(కన్నీరాపుకొని) భద్రా! నీకు మార్గములు శుభములగుఁ గాక! విమాన మధిరోహించి పుణ్యలోకములకుం బొమ్ము.

శంబు—పురాణబ్రహ్మవాదియగు నగస్త్యభగవానుని సెలవుఁగై కొని శాశ్వతస్థానమునకుఁ బోయెదను. (నిష్క్రమించును)

రాము—ఈకారణమున మఱి నీకాంతరముఁ జూడఁగల్గితిని. గేస్తులమై యారణ్యకులమై మేముచిరకాల మిందు సాంసారికసౌఖ్యములలో నోలలాడితిమి. మదకలమయూర కేంకార సంకులములైన యీ పవ్వతములే యివి. ఇవిగో మంజువంజులనికుంజాభిరంజితములగు నాటి యేటిదరులు. అవును.

గీ॥ అదియె కాఁబోలు ప్రసవ ♦ జాచలంబు
జలదమాలికవోలే ద ♦ వృల్లకునైన,
దెలియనగుచున్నయది (పరికించి) యగున్ ♦ దీనిచెంత
భవ్య సోదావరీనది ♦ పాటుచుండు॥

ఉ॥ ఆరయ దీనికొట్టకొన ♦ యందె జటాయువుగూఁడు, క్రింద నా
చేరువనుంటి మే ముటజ ♦ సీమల, శ్యామలతీరభూరుహ
భీరుచి గౌతమిన్ బ్రతిఫ ♦ లించి చలించు మనోజ్ఞకాంతి కాం
తార మదే శకుంతకల ♦ నాదవ దంతరథామ రమ్యమై:

ఆపంచపటియు నిచ్చటనే. చిరకాల మిచటనే కాపురముండు
టచే మావిప్రసంభ సంతభాషణముల కీప్రదేశములు సాక్షీభూతములై
యున్నవి. ప్రియురాలి నెచ్చెలి యగు వాసంతియు నిచటనేకదా
అయ్యో! ఈ రామహతకున కిప్పుడెంత యాపద సంభవించినది!

చ॥ తడవులనుండి మేన విస్మ ♦ తంబయి పొంగు విషంబుమాడ్కి రా
పిడివలనన్ గలక్కుమని ♦ వేఁపెడి లోపలిశల్మఖండమ
క్లైడఁద వ్రణంబుమానియు న♦ దే మఱలన్ సెలవేసి నట్లునాఁ
డడఁగినయట్టి శోక మిపు ♦ డైనటులే మనసున్ గలంచెడిన్॥

కానీ! పూర్వపరిచితములైన యీభూప్రదేశములనైన జూచె
దను. (నిరూపించి) అహహ! మాటి పొయినదిగదా యీ భూమి
సన్నివేశమంతయు;

మ॥ మును పెందుండెబ్రవాహ,మందుఁబులిసంఘటన్ నేడుగాన్పించుఁ,జె
ట్లనికాయంబున సాంద్రతావిరళతల్ ♦ మాట్పందె, నెన్నుల్లకో
కనుటంజేసి మఱొక్కకాన యను శం ♦ కల్లోఁచునేకాని, యా
వనియే యీవనియంచు రూఢి నచల ♦ వ్రాతంబు రూపించెడిన్

అయ్యో; తప్పించుకొని పోవుదమనుకొన్నను ఈ బంచపటి
స్నేహము నన్ను బలవంతముగ నాపుచున్నది.

చ॥ మునుపెంద్రేబ్రియురాలితో బహుదినంబున్ కాపురంబుండియున్
దనివో కెచ్చటిగాధ లే సతత మిం ♦ లంజెప్పకొంచుందు మా
యనుగుం బంచవటిగటా! ప్రియవయస్యమాపి, దుష్పాపిన్దై
చని యేమోమునఁ గాంతు గానకెటుపే ♦ క్షుంజేసిపోజాలుదున్

శంబు—(మఱలఁ బ్రవేశించి) జయము దేవా! అగస్త్యభగవానులు
మీరాక నాచే నెఱింగి, ‘మీకిట్లాదేశించినారు. మహర్షులం
దలు నీకొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. వత్సలయగు లోహము
వ్రయు నీవు విమానమునుండి దిగునప్పుడు కావింపదగిన మంగళ
సంవిధానమును సిద్ధపఱచికొని నీరాక కెదురుచూచుచున్నది.
కాన మమ్మెల్లర సంభావించి మఱి పొమ్ము’ అని

రాము—భగవానుని యాదేశమెట్లో యట్లే జరిగించెదను.

శంబు—దేవా! ఇటు ఇటు.

రాము—భగవతీ! పంచవతీ! క్షమింపుము. గురుజనాదేశ మతిక్రమింప
రానిదిగాన నొక్కక్షణకాల మీ రామునకు సెలవిమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

—ఇది త్రితీయాంకము—

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

శ్రీ

చతుర్థాంకము.

(లోపాముదయు మురళయుఁ బ్రవేశింతురు)

లోపా—వత్సా! మురళా! ఎఱుంగుదువుగదా, మీనాయనగారి యాగమునకు వాల్మీకి భగవానులు, జానకితోఁ గూడ నిక్కడకు దయచేసిన విషయము?

ముర—లోపాముదా భగవతీ! వాల్మీకులనేకాని జానకినిఁ జూడనే

లోపా—అవును! ఈవియోగావస్థలో నొరులకంటఁ బడకుండునట్లు బిడ్డకు వరమున్నదిలే.

ముర—అలాగా! అట్లయిన జానకి యిచ్చటనున్నదన్నమాటయే?

లోపా—ఉన్నది. ఆమె యుపచారమునకు నిన్నే నియమించుచున్నాను

ముర—కృతార్థురాలనే. రామభద్రుఁడుగూడ నిక్కడకురుదెంచి నాఁడుగదా?

లోపా—అందుకొఱకే భగవతిగోదావరికి సందేశమంపితిని.

ముర—ఏమని సందేశము?

లోపా—“ప్రేయసీవినిపాతమువలనఁగలిగిన దీర్ఘశోకసంతాపముచే, రామభద్రుఁ డిప్పుడు సగమైయున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి యతఁ డింటికిఁబోవుచుఁ బ్రేయసీచిరసహవాసవిప్రసంభములకుసాక్షిభూ

తములైయున్న పంచవటీప్రదేశములఁ జూడకమానఁడు. స్వభావముచేత నెంతధీరుఁడైనను నిట్టియనస్థలో నుప్పతిల్లుకోక సంతోషములు ప్రతి పదము ప్రమాదకరములుగానే యూహింపఁదగియున్నవికాన, రామభద్రుఁడు మూర్ఛిల్లునపుడెల్ల సీతీతలతరంగచామరములఁ గమ్మని పిల్లతెమ్మెరలవీచుచు నేద దీర్ఘచుండుము” అని.

ముర—తల్లీ! ఆవాల్సల్యమునకు నీదాక్షిణ్యము తగియేయున్నది; మఱి సీత యెక్కడనున్నదో చూపుఁడు.

లోచా—గోదావరిమడుగునుండి బయలుదేఱినది.

గీ॥ పాలి నవసినచెక్కిళ్ళు ♦ వ్రేలు కురులు
చిన్ని మోమున కొకవెంట ♦ వన్నెఁగూర్చు
గరుణమూర్తియై మేగొన్న ♦ విరహదశయై
యనఁగ వనికేగుదెంచె న ♦ ల్లదిగొ సీత॥

నే డాయుష్మంతులగు కుశలపులకుఁ బండ్రిండవ యేడువచ్చినది; కానఁ దత్సంఖ్యామంగళగ్రంథి కట్టఁబడును. అందుకొఱ కామదేవిభాగీరథి పంపున సూర్యభగవానుని బూజింపనేగుచున్నది. రమ్మవత్స ననుసరింతువుగాని (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

—ఇది విష్కంభము—

(తె ర లో) అమృతయోగి; ప్రమాదము, ప్రమాదము;
(అంతటఁ బూలఁగోయు నాసక్తితో సకరుణాత్మక్యముగా
సీత ప్రవేశించును).

సీత॥ —అహహా! ప్రియసఖ వాసంతిమాటయే యిది.

(మఱలఁ దెరలో)

మ॥ మును జేమిఁదుగ, నందుగుం జిగురుమే ♦ పుటమేపి! యల్లారుగో

మున సీతాసతి పెంచికొన్న కలభం ♦ పుంగున్న

సీత—ఆ దానికేమైనది?

(మఱలఁ చెరలో) స్వీయప్రియాం

గనతోఁ గూడ సరోవిహారముల సౌ • భృంబందుచో గర్వమె

క్కిన వేఱొక్కగజులు దాని వడిదాఁ • కెన్ దుర్మదోర్ధ్వండ్లమై.

సీత—(తొట్రుపాటుతోఁ గొన్ని యడుగులునడిచి) ఆర్యపుత్రా! నాపు
త్రకుని రక్షింపుము; రక్షింపుము. (స్మృతినభినయించి చింతతో)
అయ్యో! మందభాగ్యురాలను. ఈపంచవటీదర్శనమునఁ జిరత
రాభ్యాసవశములైన యాయక్షరములే నోటజారుచున్నవి. హా
ఆర్యపుత్రా! (మూర్ఛిల్లును)

మురళి—(ప్రవేశించి) సఖి! జానకీ! ఊఁడిలుము.

సీత—నెచ్చెలీ! మురళీ, వచ్చితివా. ఎన్నాళ్లకు నిన్నుఁ జూచితిని.
ఇటువంటి యవ్వలోనున్న నాసమాగమము నీకు మనోవేదనకే
కాని సంతోషమునకుఁ గాదు గదా.

మురళి—సఖి! చెలులు పంచుకొన్నప్పుడే దుఃఖమునకు శాంతి.

(తెరలో) విమానరాజమా! ఇందే నిలువుము.

సీత—(విని, బెదరుపాటుతో) అహూ! నెచ్చెలీ! జలధరధ్యాన
గంభీరమీ వాక్యనిర్దోషమెక్కడిదో, శ్రవణగోచరమైనతోడ
మందభాగ్యకు నాకుఁగూడ నేమో యూట కలిగించుచున్నది

మురళి—చెలియా! ఎక్కడిదో యవ్యక్తమైన యానినాదయునకే
యుటుము విన్న మయూరిపలె నింతసంభ్రమోల్లాసమేటికేసీకు?

సీత—సఖి! అవ్యక్తమందువేమి. సవ్యడింగట్టి గ్రహించినాను. నిశ్చ
యముగా నార్యపుత్రుని మాటయే యది

మురళి—కాఁబోలు, శూద్రతాపసిని దండించుట కైత్వాకుఁడైన
యారాజు దండకారణ్యమున కేతెంచినాఁడని, విందును.

సీత—బాగు ధర్మరక్షాతత్పరుఁడుగదా యారాజు.

(పిమ్మటఁ గరుణాశాలియై రాముఁడ పోవేళించుచు.)

సీ॥ పచ్చరాలపసిండి • భవనంబు లెచ్చోటి ఛాయానపాయ భూ • జనులుమా
రమణీయమందిరా • రామంబు లెచ్చోటి విరిపందిరుల యేటి • దరులుమా
విలపించు పన్నీటి • జలదారులే కొండదొనల జాల్మానుసన్న • సొనలుమా
ఇలవేల్పుచుట్టల • బలగంబు లెచ్చోటి లీలాకురంగబా • లికలుమా
సీ॥ అట్టి మాపంచవటి యిదే • యల్లనాటి కాపురపుఁ జిన్నెలివె వీని • గాంచినంత
మదిగఁగములుచున్న దుఃఖాగ్ని • మంటలెగయమోహధూమంబయోనన్న • ముట్టడించె॥

(తనలో) హా ప్రేయసీ! జానకీ!

మురళి—ఇదియే గురుజనము శంకించినది.

సీత—(రామునిజూచి)అయ్యయ్యా! గుర్తుపట్టుటకు సహజగంభీరాను
భావమొక్కటిమిగిలియున్నది కాని, చూడు సఖీ, యాయార్య
పుత్రుని మూర్తియాయది. అయ్యో! ప్రాతఃకాలచంద్రమండ
లమువలె బాలిపోయి కృశించి, శరీరమెంత దుర్బలమైనది!
సఖీ! మురళా! నన్ను బట్టుకొనుము.

(చెలినిగొంగిలించుకొని మూర్ఛిల్లును.)

మురళి—చెలీ! ఊఱిడిల్లుము!

రాము—హా! దేవీ దండకారణ్యవాస ప్రయసఖీ! విదేహరాజపుత్రి!
(మూర్ఛిల్లును.)

సీత—అయ్యయ్యా! మందభాగ్యురాలిని నన్నే పేర్కొని మూఁతలు
పడుచున్న కన్నుఁగల్వలతో నార్యపుత్రుఁడు మూర్ఛిల్లఁగడా.
చూడవమ్మా! యూపిరియు నాడక కటిక నేలపై బడి యేమో
విపర్యాసముగఁ దోచుచున్నారు. అయ్యో, మురళా!
మురళా! రంధ్రీ పుము రక్షింపుము. నావిజీతేశ్వరు నెట్లయిన
బ్రతికింపుము. (పాదములపై బడును.)

మురళి—కల్యాణీ! నీవేజగత్పతిని బ్రతికించికొనుము. నీకరస్పర్శమే
కదా యీతనికి సంజీవనోపాయము పొమ్ము.

సీత—ఏమైనఁగానీ! ప్రాణసఖి చెప్పినట్లే చేసెదను (అనివేగిరపాటుతోఁ
జని నేలపైవ్రాలియున్న రాముని స్పృశించును)

రాము — (ఆనందపారవశ్యమున నిట్టూర్పువిడుచుచు) ఆహా! ఏమిది!
హాయి హాయి

చ॥ సలలితచందనద్రుమకి ♦ సాలరసప్రసరంబౌ నిండు జా
నిలీకి రణాంకు రావళులఁ ♦ బిండిన సారసుధాభిషేక మో
మలమలమాడునాయుసురు♦ప్రాకిగురింపఁగ డెందమందు గ్రొం
జలువల జీవనౌషధి ర ♦ సాయన మల్లనఁ జిల్కరించిరో!

గీ॥ స్వర్ణమిదియెక్కడిదో పురా ♦ పరిచితంబె
చిత్తపరిమోహణంబు సం ♦ జీవనంబు
తాపమునఁ గల్గునొలింతఁ ♦ బాపుఁగాని
తొన నానందమున సొక్కు ♦ లోనె ముంచు॥

సీత—(కొంతహర్షముతో) అమ్మయ్య త్రిలోకనాథునకు మఱలఁ బ్రాణ
ములు చేరుకొన్నవి. (భయకరుణములతో నవ్వలికిఁదొలంగి)
ఇప్పటికిపాటిబహుకృతియే నాకుఁ జాలు.

రాము—(లేచికూర్చుండి) వశ్యులయగు దేవిచేఁబ్రసాదింపఁబడ లేదుగదా!
కానీ వెదకెదను.

సీత—నచ్చెలీ! ఆర్యపుత్రులు నన్ను గుర్తించిరేమో రమ్మవలకు.
అభ్యనుజ్ఞ లేకయే నాయంత నేను గల్పించుకొనిన యీసన్ని
ధానమునకై, మహారా జెంతయోనాపైఁగోపించును.

ముర—ఓసి! బేలా! వాల్మీకివరప్రభావమున వనదేవతలకుఁగూడనీవగు
పడపు జడియకుము.

సీత—అవును. ఆవర మున్నదికదా.

రాము — హా! ప్రేయసీ! జనకనందినీ!

సీత—(శోకముతోడి డగ్గుతికతో ఆర్యపుత్రా! జరిగిన వృత్తాంత మేమి, యీ స్నేహసంభాషణమేమి? మురళా! వినుచున్నావు కదా! యేమహాభాగిని దర్శనము జన్మాంతరములకైనను దుర్లభమని తలంచుచుందునో యట్టి ఆర్యపుత్రుడు మందభాగ్యునగు నన్ను ద్వేశించి, యిట్లాక్రోశించుచుండఁ జూచి వజ్రమయ హృదయమైన యేమని యీతనియెడఁ గాఠిన్యమువహించి యూరకుందును, చెప్పము. ఎఱుంగుదుముకదా యీతనిహృదయము నేనును, నాహృదయ మీతఁడును. నెచ్చెలీ నన్నట్లు గిష్కారణముగఁబరిత్యజించినను నిష్పక్షివిధముగానున్న యీతనిఁజూచుచున్నప్పుడు నాహృదయావస్థ యెట్లున్నదని చెప్పుదును మురళా?

రాము—(కలయంజూచి) అయ్యో! ఇచ్చట నెవ్వరును లేకే. హా! ప్రేయసీ! జానకీ!

గీ॥ తనువుగైకొన్న సుప్రసాదంబనంగ
స్నేహరససీతలము నీదు ♦ చేతితాకు
వలని యానందమిప్పటి ♦ వఱకు విడదు
ప్రేయసీ! యింక సాక్షాత్క ♦ రింపవేల?

సీత॥—ఆహా! ఆర్యపుత్రుని యీశోకాలాపము లగాధదర్శితస్నేహ సంభారములు. ఆనందనిష్ఠులు సుధామయములు. వీనియందలి విశ్వాసముచేతఁగదా, నిర్దేతుకపరిత్యాగశల్యమున వేధింపఁబడుచున్నను నాజన్మము చరితార్థమేయైనది.

రాము—లేదు లేదు; ఇచ్చట ప్రేయసియెక్కడిది. ఇది, సంకల్పపరం పరాభ్యాసముచే రామభద్రు నావరించిన కేవలభ్రాంతి.

(తెరలో) ప్రమాదము, ప్రమాదము.

(మ॥ మునుజేమీఁదుగ...అను పూర్వార్థము పఠింపఁబడును)

సీత॥—అక్కటా; ఇప్పుడెవ్వ రాపాపిగఁజము నడగింతురు!

రాము—ఆ! పేయసీపుత్రకునిపై డీకొనుచున్న యాదుర్బుద్ధియెక్కడ?

వాసంతి—(తత్తరపాటునఁ బ్రవేశించి) ఏమీ! రఘునాథుడా!

సీత—ఏమీ! నానెచ్చెలి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! జయము జయము.

రాము—(నిరూపించి) ఏమీ! ప్రియసఖి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! త్వరపడవలయు. ఇక్కడనుండి జటాయుశిఖరమునకు దక్షిణముగానున్న సీతాతీర్థముమీఁదుగా గోదావరిలోనికిఁ దిగి దేవీపుత్రకుని సంభావింపుము.

సీత—హాతండ్రి! జటాయూ! నీవులేక యీజనస్థానమిప్పుడు పాడువడి పోయినదికదా!

రాము—హాహా! హృదయమిర్మములఁ గోయుచున్న వే యీపూర్వ కథాప్రసంగములు.

వాసం—దేవా! ఇటు ఇటు

సీత—నెచ్చెలీ; మురళా! నిజ మేనుమీ వనదేవతలుగూడ నన్నుజూడఁ జాలకున్నారు.

మురళ—మఱి సాధారణమా వాల్మీకివరప్రభావము?

సీత—అలాగైన వీరి ననుసరింతము రమ్ము. (పరిక్రమింతురు.)

రాము—భగవతీ గోదావరీ! నమస్కారము.

వాసం—(కనుఁగొని) దేవా! ఆనందింపుము వధూసహచారియై దేవీ పుత్రకుడు విజయోల్లాసమున నోలలాడుచున్నాడు

రాము—వరిల్లుఁగాక ఆయుష్మంతుఁడు. దేవీ; నీవుకృతార్థురాలవు.

శా॥ బాలక్రీడల నీవతింసలవలీ • పత్రంబు గైకొంచు ముఁ

బాలాంభోరుహనాళపల్లవములం • బాటించు నూనూగుడం

తాలగ్రాలిన నీసుతుండితఁడు మా • ద్యద్దంతి నోడించి, నే

జాలంబించెగదాకుటుంబిని! వయో • ర్హంబైన కల్యాణముఁ

సీత—సౌమ్యదర్శనయగు తనప్రియురాలిలో నీచిరంజీవి వియోగ మన్నది యెఱుంగకుండుఁగాక నెచ్చెలీ! ఇది యిట్టి వైనదికదా. ఇక నాకుశలపు లిప్పటి కెట్టివారాదురో?

ముర—సఖీ! ఇదియెట్టిదో వారును నట్టివారే యాదురు.

సీత—చెలీ! ఎంతటియదృష్టహీనురాలను నేను; ఆర్యపుత్రివియోగమే కాక పుత్రివియోగముగూడనా? మురళా! నేను బిడ్డలంగన్న ఫలమేమి? మల్లెమొగ్గలవంటి పలుచని పలువరుసతోడను, మొలకనవృల్ల కేకినలచే మిసమిసలాడు పాలబుగ్గలతోడనునంద గించునాపుత్రికుల ముఖారవిందములనార్యపుత్రియైన ముద్దాడు చుండఁగాఁ జూడకపోయితిని.

ముర—సఖీ! చూచెదవు దైవానుగ్రహముచే;

సీత—[ప్రణామము] బిడ్డలు తలఁపునకువచ్చి పాలిండ్లు చేపుటచే నిష్పాద వారితండ్రిసన్నిధానమున నేనునుక్షణమాత్రముసంసారిణి నైతిని.

ముర—చెలీ! అబ్బురమా యిది? సంతానముకదా ప్రణయప్రకర మునకుఁ బరమావధి. తలిదండ్రుల పతస్పరానుబంధమును బిగి యించునది కానుపేకదా!

వాసం—దేవా! ఈదిక్కునఁ దిలకింపుడు

గీ॥ అపుడపుడె యంకురించు చి ♦ న్నారసింఘ

మమరుతటి సీత పెంచిన ♦ నెమలి, యదిగో

నీటుతలకుచ్చురత్న కి ♦ రీటమమరఁ

గొమ్మఁగూడి కదంబానఁ ♦ గూయు నిపుడు॥

రాము—ఆనందింపుము. వత్సా ఆనందింపుము.

సీత—అవును ఆ నెమలియే యిది.

రాము—నాయనా! మయూరకుమారా!

మ॥ వలయంపు న్నటనకృమంబు లెఱిగిం ♦ పక్ష దారకాచంక్రమం
బుల గుర్తుల్ వెలయించు కంటికిఁ బలు ♦ భూవల్లరీలాస్యముల్

దళకుల్వోయఁ గరప్రవాళములఁదా ♦ శప్రక్రియన్ సూపుచున్
జెలియాడించిన నిన్ను నానుతునిగాఁ ♦ జింతింతు గా కర్మిలిన్॥

అహూ! తిర్యగ్జంతువులుగూడఁబరిచయముమఱచిపోవుగదా!

గీ॥ కాంత మును బెంచునప్ప డీ ♦ కడిమిగున్న
కొలఁది తొలిపూత చిన్నారి ♦ గుమ్మటంబు

సీత—నిజమే. ఆర్యపుత్తులు చక్కగా గుర్తించినారు.

తే॥ స్వజనమునఁబోలె దీన హ ♦ ర్నంబుగనుచు
ఈగిరిమయూర మిట సీత ♦ నే తలంచు॥

వాసం—దేవర యిచటఁ గూరుచుందురు గాక

గీ॥ కదళికారామమున నీవు ♦ కాంతతోడ
మున్ను శయనించు చలువరా ♦ తిన్నెయిదియె
తేవుమాపిట సీత చే ♦ మేపులిడుట
హరిణకము లిప్పటికి దీని ♦ మరగి చనవు॥

రాము—సఖి వాసంతి; నే దీనింజూడ లేను. (ఏడ్చుచు నింకొకయెడఁ గూరుచుండును).

సీత—సఖి, వాసంతీ; ఈప్రదేశము నార్యపుత్తునకు నాకును జూపి యేమిపనిచేసితివే. ఆయ్యో! ఆ యార్యపుత్తుడు, ఆ పంచవటి ఆ ప్రియసఖి వాసంతియునా? ఆక్కటా! జీవలోక పరివర్తన మీలాగై పోయెనా! హా! దైవమా! 'నేను లేకయీతఁడును, ఈతఁడులేకనేనును' అని కలయందైన నెవ్వరుదలంచిరి. శాకిదియొక జన్మాంతరానస్థకాబోలు. నేటికైన నాయందనుగ్రహముచేఁ గానంబడిన నాజీవి తేళ్వరుని బాష్పసలిలధారావ్యవధానముల యందుఁజూచి కొనుచుండును.

మురళి—సఖి జానకీ! చూచికొనుము. వెల్లివోడుచుచున్న ఆనంద శోకాశ్రుపూరములతోఁ బ్రేమామృతమును వర్షించుచున్న నీ చూడ్కి పాల కాలువవలెఁ బ్రియుని నోలతాడించుఁగాక.

వాసంతి—

మ॥ ఫలపుష్పార్థ్యమొసంగుఁగావుత, తరు • వ్రాతంబు క్రొందేనియె
దళితాంభోరుహసారభంబుల, వనాం • తర్వాయువుల్ వీచుతఁ
గలగానంబు లొనర్చుఁగావుత విహం • గత్రేణి సోత్కంఠమై
చెలిమిఁ వెండి మహానుభావుఁ డరుదెంచె రాముఁడీకానకు॥

రాము—సఖి! వాసంతి! ఇక్కడఁగూరుచుండుము.

వాసంతి—(కూర్చుండి కన్నీళ్ళతో) మహారాజా! కుశలమా కుమారి లక్ష్మణునకు?

రాము—(వినమి నభినయించి)

మ॥ తఱితోలేచి, కరారవిందములు కం • దఁ సీత నీర్వోసి, ని
వ్వరులఁ మేపి కుశాంకురంబులిడి, పెం . వఱ సొంపువాటించు నీ
తరుసారంగవిహంగమప్రముఖసం • తానంబుగన్గొన్న దు
ర్భర మీగుండె కఱింగి నీరగువికా • రంబేదొ నన్నేచెడు॥

వాసం—మహారాజా! నిన్నే అడిగినది. కుశలమా కుమారిలక్ష్మణునకు?

రాము—(స్వగతము) ఓహూ! “మహారాజా” అని ప్రేమలేని యామంత్రిణము నాకును, సౌమిత్రియెడ మాత్రము బాష్ప గల్గదాక్షరముగాఁ గుశలప్రశ్నమునా? ఇందువలన సీతాపరి త్యాగవృత్తాంత మీమెకుఁదెలియవచ్చినదనియె తలంపవలెను. (ప్రకాశముగా) ఆ కుశలమే కుమారునకు.

వాసం—ఓ దేవా! ఏమందును! కూర్చుండవైపోయితివే.

సీత—సఖి వాసంతి! నీవే యిట్లాడుచుంటివేమి? అర్యపుత్రుని డెల్ల రకుఁ బ్రేమపాత్రుఁడైయుండ విశేషించి నీకుఁ జెప్పవలయునా?

వాసం—ఆహా ఎన్నియిచ్చకము లాడితివి. ఏన్నినయగారముల వెల్లడించితివి ?

సం॥ అమలమతీ ! మదీయహృదః యంబునకు హృదయంబవీపు, ప్రాణమునకుఁ బ్రాణమీపు, నయం సంబులఁజందిక వీపు, గాత్రమందమృతరసంబ వీ ననుచు, నమ్మెయినన్నిప్రియంబు, లన్నితీయము లని, యావిముగ్ధునక ధా ! (మూర్ఛిల్లిలేచి)
యిఁక నెందుల కాపసంగముల్ ॥

రాము—సఖీ ! ఊటడిల్లుము.

వాసం—దేవా ! ఇంతటియకార్య మొనరించితివేమి ?

సీత—వాసంతీ చాలు నూరకుండుము.

రాము—లోకము సైరింపదని, ..

వాసం—అది యేమికారణమున ?

రాము—ఎమో దానీకే యెఱుక

ముర—నిందింపవలసినదే లోకమును.

వాసం—ఏమిమాట యిది?

సీ॥ ఓయి కృపావిహీన!యశః • మొక్కటియేగద నీకభీష్ట, మత్యాయత మింతకంటెఁగల • దా యిల ఘోరతరాపకీర్తి, యన్నా! మటవీ స్థలిఁ బడి యనాథ, మృగేశ్వర యేమియయ్యె నో హూ యథినాథ ! యెంతపని • కోర్చితి వేమనుకొంచునుందువో॥
సీత—సఖీ వాసంతీ ! అనరాదుగాని నీవేదారుణపు కఠోరపును క్షోభించుచున్న యార్యపుత్త్రిని మఱింత క్షోభింపఁజేయుచున్నావు.

రాము—

మ॥ చెలి!యింకేమని తెల్పుదు సతిగతిం • చె గానలోఁజిక్కి, విహ్వలయై తల్లికిఁబాయు లేడిపసిపా • పంబోలి, నీరాడు ప్రాద్దులగర్భం బతిభారమై జవజవ • దూఁగాడుచోఁ బండువెన్నెలకుం బోలుతదీయకాయలతక • మ్రింగె వనీసత్వముల్ ॥

సీత—అర్యపుత్రా! ఇదిగో నేను బ్రతికియే యున్నాను.

రాము—హాప్రియా! జానకీ! యెక్కడనున్నావు?

రాము—అయ్యో, అయ్యో, అర్యపుత్రులు నాకొఱకై వానిడిచియేళ్లు
చున్నారు గదా!

ముర—చెలీ! జానకీ! ఇప్పు డింతకంటె గర్తవ్యములేదు. దుఃఖములు
దుఃఖోపశమనము గావించుకొనవలసినదే,

గీ॥ వటదవడి, దట్టముగ గట్టు ♦ లొరయు నపుడు

గండి తెఱచినచోడటా ♦ కంబు తెగదు

వివుల శోకంబుచేత క్షో ♦ భించునపుడు

బిట్టు విలపించుచో గుండె ♦ వ్రేలిపోదు॥

రాము—అక్కటా! ఈరామభద్రుని జీవయాత్ర యెట్లు చూచినను గష్ట
భూయిష్టమై పోయెనే.

మ॥ ధరణీపాలనమా, యథావిధిగఁ గ ♦ ర్తవ్యంబు, తాదృక్ప్రియా
విరహంబా మిడియెండ కొవ్వొరినటుల్ ♦ వేసించుఁ జైతన్యమున్
బరివర్జించి తనంత, నేచ్ఛుటకునై ♦ నన్ బ్రాప్తియూలేదు, పే
ప్పరపుం గుండెభరంబుదీట నిపు డే ♦ డ్వంగల్ల మేలేకదా!

హా హా దుర్భరము దుర్భరము—

శా॥ వ్రలున్ గుండియ శోకతీవత ద్విధా ♦ భిన్నంబుగా వింతకున్
గూలున్ మేనుగలంగి మోహమున నీ ♦ వ్విద్దింకఁ జైతన్యమున్
గాలున్ నిల్వన దేహ మాతరశిఖన్ ♦ గాదింతకుం బూది యి
స్సీ! లోమర్మము లంటఁ గోయు విధి వి ♦ చేచ్చిదింప దీటివమున్॥

సీత—ఇటువంటిదే యీదుఃఖము.

రాము—ఓనాయనలారా! పౌరజానపదులారా!

మ॥ అనుకూలింపకపోయె దేవి భవనం ♦ బందుంటయే మీకుఁ గా
ననె కానన్ దృఢమట్లువీడి, లవమై ♦ నన్ వెన్నఁజింతిరపు నేఁ

డనుభూతప్రియ బాంధవంబులగునా ♦ యాభావముమానసం

బున రేగక్ష విలపింతునియ్యెడ క్షమిం ♦ పుండర్య నే దీనుడ౯॥

ముర—ఈశోకసాగర మతిగంభీరము.

వాసం—దేవా! గడచినదానికై వగచి యేమిప్రయోజనము? ధైర్య మవలంబింపుడు

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నావేమి?

గీ॥ జానకీశూన్యమైన యీ ♦ జగతయందుఁ

బదియు రెండేడ్ల కాల మి ♦ ప్పటికిజరిగె

‘సీత’ యనుపేరుగూడ న ♦ శించిపోయె

‘రాముడు నశించె’ ననుమాట ♦ రాకపోయె॥

సీత—అయ్యోమురళా! ఆర్యపుత్రుని యీవిలాపములచే నేను విమూ ఢనై పోవుచున్నాను.

ముర—నెచ్చెలీ! నిజమే స్నేహార్ద్రశీతలంబులయ్యు శోకనిష్ఠరమాలగు టచే నీకీపలుకులంతహృదయములుగావు. ఏలయన నివి యెల్లవిష రసమలీమనములైన తేనెసోనలై నీమీఁదఁ గురియుచున్నవి.

రాము—సఖీ! వాసంతీ! ఇంకెంతకాలము సైరింతును.

మ॥ సరముల్ గాడఁగనాటుకొన్నవిషదం . ప్ర్రాంబోలి; డెదాన ని ఘృతక్షాగుచ్చి మెలిఁమలంచుకొఱకం ♦ చుంగలముంబోలి దు ర్భరమై దారుణశోకకీల మిటుమి ♦ ర్మక్షేమలంబట్టి యే డైజమై చీల్చుచునున్న నోర్పుకొన లే ♦ దే ముండినై నెచ్చెలీ!

సీత—అక్కటా! ఎంతటి మంద భాగ్యురాలను; ఆర్యపుత్రున కీవిధ ముగ మాటిమాటికి నాయాసము కలిగించుచున్నాను.

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఈవిధముగ నంతఃకరణమును జలియింపనీక యెంత చిక్కబట్టుకొనియున్నను బూర్వానుభూతములగు నా యావస్తువుల సందర్శించుటచే నిప్పుడు నా కీ సంక్షోభము తటస్థించినది. ఈయావేగము నరికట్టుటకు నే నెట్టి గట్టియత్న

ము లొనరించుచున్నను నవియెల్ల, మహాప్రవాహరయము
నందు, సేకతనేతువువలె భిన్నములై బలత్కారమగు కొం
ఠాక వికారమే నన్నావరించుచున్నది !

సీత—అయ్యో ! దుర్వారవిప్లవారంభమగు నార్యపుత్రుని యీ
దుఃఖసంక్షోభముచే నాహృదయము, తనదుఃఖావస్థను మఱచి
పోయి కలగుండు వడుచున్నది !

వాసం—(స్వగతము) ఈ మహానుభావుఁ డత్యాపన్నుఁడై యున్నాఁడు;
కావునఁ బ్రసంగాంతరమున కీతని హృదయము మఱియెదనఁ
(ప్రకాశముగ) దేవా ! పూర్వానుభూతిములైన యీజన్మస్థాన
ప్రదేశముల నించుక పరికింపుఁడు.

రాము—అట్లేకానిమ్ము (లేచి పరిక్రమించును.)

సీత—ఆహా ! ఈవాసంతి దుఃఖోద్గ్రీపకములనే వినోదోపాయములని
భ్రమించుచున్నది.

వాసం—దేవా ! జ్ఞాపకమున్నదా ?

మ॥ కనుగొమ్మిపోదరింటనే చెలియరా ♦ కన్ వేచియున్నావు, మా
నిని గోదావరిరేవునం దిసుక తి ♦ న్నై హంసలఁ జూచువే
డ్కనుజ్జగై చనుదెంచు చీపు పొలయ ♦ ల్కొంగొంటివోనాఁడలం
చి నవాంభోరుహకోరకాభము తచిం ♦ చెన్ భీతిముగ్ధాంజలి॥

సీత—వాసంతీ ! కతినురాలవుగదా నీవు; హృదయమర్మశల్కములగద
లించు నీలాటివృత్తాంతములతో మాటి మాటికి మందభాగ్యు
రాలిని నన్నున, ఆర్యపుత్రుని సంతసింపజేయుచున్నావు.

రాము—హాచండీ ! జానకీ ! ఇందందుఁ గానఁబడుచున్నట్లుండియు జాల
వహింపవుగా !

శా॥ హా దేవీ ! హృదయంబుభిన్నమగు, వహ్మదేహబంధంబులు
లేదయ్యెఁ జగమే, దహించు నమితా ♦ గ్నిజ్వాల లోలోపలక

వీ!దుంగిందు నెలుంగకాల్పుము తమోంధీభూతమైపోయె హా !
హా ! దార్పణ్యుడ నేమిసేయుదు, విమోహంభాంధిలోమున్నితి॥

(అని మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యో అయ్యో ! ఆర్యపుత్రుడు మఱల మూర్ఛపోయినాడు
వాసం—దేవా ! ఊహిల్లుము. ఊహిల్లుము.

సీత—హాజీవి శేర్వర ! పకలలో కైక కళ్యాణమూర్తివైన నీవు, మంద
భాగ్యుడాలనగు నానిమిత్తమై మాటిమాటికి జీవితసంశయ
దారుణంబగు నీలాటి యవసాపరిణామము ననుభవించుచుంటివే.
సఖి మురళి ! ఇక నేబ్రతుకలేను.

ముర—నెలియూ ! ఊహిండుము. మఱల నీకరస్పర్శమే రామభద్రునకు
సంజీవనోపాయము.

వాసం—అయ్యో, ఇక నేమిగది, ఇప్పటికిని మూర్ఛదేహకున్నాడు
హాస్యియసఖి ! జానకీ ! నీప్రాణేశ్వరు నితను సంభావించవేమి?
(సీత త తరచాటుతో సమీపించి రామునిహృదయమునందును,
నెన్నోసటియందును స్పృశించుచున్నది.)

ముర—అమ్మయ్య రామభద్రునకు మఱల బ్రాణములు చేరుకొన్నవి.

రాము—అహా! ఏమిది!

గీ॥ తనువునందున్న లోవెలి ధాతువులను
అమృత రసలేపముల నోల . అట్టివట్లు
స్పర్శ మేదియో మఱల జీ వం బొసంగి
ముంచె నాకస్మికానంద ధ మూర్ఛలోన॥

సఖి వాసంతీ! ఆదృష్టవంతురాలవు.

వాసం—ఏమి యేమి?

రాము—మఱేమున్నది. జానకి దొరకనే దొరికినది.

వాసం—రామచంద్రా! ఆమె యెక్కడ?

రాము—(స్పర్శమిల్లమునుభవించుచు) ఇదిగో యెదుటనే యున్నది.

వాసం—ఓయీ! ప్రియసఖీవియోగదుఃఖమున నిదివఱకే దహింపఁ
బడుచున్న యీమందభాగ్యురాలిని, మాటిమాటికి మర్మచ్చేర్చద
కఠోరములగు నీలాటి ప్రలాపములచే నేలదహించెదవు?

సీత—ఆహా! అవ్వలికిఁదొలంగి పోదలంతుఁగాని, అంతటి దీర్ఘమర్భర
మైన నాసంతాపమునుగూడ రవంతలో నడఁగించునదై, చిరతర
న్నేహప్రసన్నశీతలంబై యున్న యార్యపుత్త్రిని యీకరస్పర్శ
ముచే వజ్రమయమగు టంకమున నతికింపఁబడినట్లు నాహస్త
మీవలకు రాకున్నదే!

రాము—సఖీ వాసంతీ! ప్రలాపములు గావు నిజముగ నీతదొరికినది.
చ॥ పరిణయవేళఁ గంకణ శు ♦ భంకర మేకర మందికొంటి, నే
కర మనుభూతమయ్యెఁ జిర ♦ కాలమునాకు, యథేచ్ఛమై సుధా
ర్పురశిశిరంబులైన యుప ♦ చారములకా గరకాతుమారసుం
దరలవలీప్రవాళలలి ♦ తం బిపుడాకరమేగ్రహించితీ॥

సీత—అయ్యో అయ్యో! ఆర్యపుత్త్రిసంస్పర్శమువలని విమోహముచే
నాకుఁ బ్రమాదము సంభవించెనే!

వాసం—అకటా! ఉన్నాదమే

సీత—(సంభ్రమమున విడిపించుకొని యవ్వలికేగును)

రాము—హా; హా; వాసంతీ! ప్రమాదమేయైనది.

వాసం—దేవా! ఏమి ఏమి?

రాము—ఇంకేమున్నది.

గీ॥ జడము, ప్రస్వేదకంబు, చా ♦ చలమునైన
సకియ చిగురాకుఁజే యిట్టై ♦ జాతిపోయె
జడము ప్రస్వేదకంబు చం ♦ చలమునైన
నాకరమునుండి యున్న దు ♦ న్నట్లులె యుండి॥

సీత—అయ్యయ్యో! ఆర్యపుత్త్రిఁడిప్పటికినిఁదన్నఁదాఁ దెలిసికొననేర
కున్నాఁడు. నేత్రములకింకను నైజవిలాసముకాలేదు. కను

జూవులు నిశ్చలములై యెదుటనున్న విషయమునుగూడ సం
గ్రహింపనేరక యూరక ఘూర్ణమానము లగుచున్నవి.

ముర—(సన్నేహకాతుకమున సీతను నిరూపించి)

గీ. నాతిమేను ప్రియస్పర్శ ♦ నాతి హర్ష
మునను జలియించి, చెమరించి ♦ పులకరించె
బవనమునఁ దూఁగి తొలకరి ♦ వానఁదోఁగి
కోరగింపుకదంబంపుఁ ♦ గొమ్మవోలెః

సీత—ఓహూ! “పరిత్యజించిన మగనిపై దీనికింత యనురాగమేమి”
యని మురళి నన్నుజూచి యేమనుకొనుచున్నదో యని నాకు
సిగ్గుగుచున్నది.

రాము—హా! ఏమిది జానకి లేనే లేదే! ఓసీ నిర్దయురాలా! వై దేహి!

సీత—ఆ నిజముగా, నేను నిర్దయురాలనే, ఇట్టియవస్థలోనున్న మిమ్ముఁ
జూచుచుండియు జీవించియున్నాను.

రాము—హా ప్రేయసీ; ఎచున్నావు? అనుగ్రహింపవా? ఇట్టినన్ను
విడనాడిపోవుట నీకుఁదగునా?

సీత—ఆర్యపుత్రా! విపరీతిముగాదా యిట్లనుట?

వాసం—దేవా! శాంతింపుఁడు, మేరమీఱిన వియోగదుఃఖముచేఁబరవశ
మైన మీహృదయమును, లోకోత్తరమైన మీధైర్యముచేత
నే కుదుటఁబఱచికొనుఁడు. ఇక్కడ నాప్రియసఖి యెక్కడిది?

రాము—నిజమే, లేదు; ఉన్నచో వాసంతికైన నగపడదా? ఇది స్వప్న
వృత్తాంత మేమో! నేను నిద్దరపోలేదే! మొదలు రామునకు
నిద్రయెక్కడిది? ఇదినిశ్చయముగా నిరంతరసంకల్ప పరంపర
లచేఁ గల్పింపఁబడిన కేవల చిత్తభ్రాంతి. ఇదే సర్వథా నన్ను
వెన్నాడుచున్నది.

సీత—కఠినురాలను నేనే యార్యపుత్రుని మోసగించితిని.

వాసం—దేవా! చూడు చూడు,

మ॥ ఉరుదైశ్చ స యోధకంబిదే, జటా • యుర్భిస్సభిన్నంజు; త
 తరవాతాక్షులవే, పితాచముఖముల్ • కంకాళశేషాంకముల్;
 పరుడిచ్చోట జటాయుపక్షయగము • త్పాటించి రోహజ్వల
 ద్ధరణీజం గొనిపోయె మిథుఁ జలధం • తత్పంచలాబ్ధంబనక ॥

సీత—(భయముతో) హా! ఆర్యపుత్రా! తండ్రి వధింపబడుచున్నాడు
 రక్షింపుము రక్షింపుము. నేనపహరింపబడుచున్నాను.

రాము—(క్రోధమున) అరేపావీ! తాతప్రాణసీతాపహరీ! ఎందుఁ
 బోయెదవురా?

వాసదేవా! రాక్షసకులప్రళయధూమకేతూ! ఇప్పుడును నీక్రో
 ధమున కాస్పదముకలదా?

సీత—అహూ! ఉన్నత్తనైతినే!

రాము—ఇప్పుడు నిజముగా బలాపమే చేసితిని. ఇప్పటి వైపరీత్య
 మట్లువంటిదికాదు. ఇది నేటువిధమైనది.

ఉ॥ ఆవిరహం బుసాయనివ • హంబుల నిత్యనినోదహేతుకం
 బై, వివిధోగ్ర సంగర వి • హారములక బగవద్భూతావహం
 బై, విసువేది శాత్రవవ • ధావధి సైపంగనయ్యము, న్నయో
 ఈవిరహాద్భి కేయవధి • యేది ప్రతిక్రియ నేడు సైపంగక ॥

సీత—ఏమీ దీని క్షణభయే లేదుగా! ఈ మందభాగ్యురాలను చెడి
 పోయితిని. (వచ్చును.)

వాసదేవా: ధీనికిఁ బ్రతిక్రియయేలేదా!

రాము—ఇంకేమి ప్రతిక్రియ వాసంబీ!

సీ॥ కపికులేశ్వరుని న • భ్యం బెందుఁగొఱగాడు కపిసేన లెచట న • క్కఱుసరావు
 బాంబవన్మతికి లే • కంబెందుఁ బని లేదు సానుమంతుడేని యెం • దరుగలేడు
 ఎచట సేతువునఱుం • దేని నిర్మింపలే దలవిధియుండె ని • రత్యుడొందు
 సామిప్రణానం • చయ మెందుఁ దొరలేదు నాకత్తి కైదు య • త్నంబెజేడు

గీ: అక్కటా! యట్టిదుష్టమం • ధైర్యనోట నెచటనున్నావె బాకీ! • యెందుగన్న
బ్రాహ్మణులగోపియిడునింత • బలగముండి ప్రేయసీ! నీయవస్థ త • ప్పింపలేరు||

సఖి వాసంతీ! ఇప్పుడు రామదర్శనము సఖులకు దుఃఖము కొఱకే. ఇట్లంతకాలము నిన్నేడిపింతును. సంతల్పితమగు నశ్వమేధము నిర్వహించుటకై శీఘ్రముగఁ బోవలసియున్నది. కాన నాకుఁబయ నమున కానతిమ్ము.

సీత—(ఉద్వేగముతో మురళం గొఱిలించుకొని) అయ్యోమురళా! ఆర్య పుత్రుఁడు వెడలిపోనే పోవుచున్నాఁడు. నాకింకేమిగతి (మూర్ఛిల్లును.)
ముర—చెలీ! బానకీ! ఊఱిడిల్లుము. ఆయ్యుపంతులగు కుశలపుల

వర్షవర్ణనమహూత్సవము నిర్వర్తింప, భాగీరథీవదనన్నిధానము నకు మనమును బోవుదము రమ్ము.

వాసం—పాపము శమించుఁగాక! అశ్వమేధ నిర్వహణమా? మఱి సహధర్మచారిణి యెవరు?

రాము—ఉన్నదికదా బంగారపు సీతాప్రతిమ.

సీత—(నిట్టూర్చి కన్నీటితో) ఆహా! ఆర్యపుత్రుఁడవే యిప్పుడు నీవు. ఇప్పుడు నాపరిత్యాగశల్యము లాగి వేయఁబడినది.

రాము—దానింజూచుకొనుచు నైనను బాష్పపూరితమైన నా నయనమును గొంతవినోదింపఁ జేసికొందును.

సీత—ఆహా! ఆర్యపుత్రునిచే బహుమానింపఁబడుచున్న యాప్రతిమ ధన్యగదా. అది ఆర్యపుత్రుని వినోదింపఁజేయునదై జీవలోకమునకెల్ల నాశానిబంధనమైనది.

ముర—(చిటునవ్వుతోడను, స్నేహబాష్పములముతోడను గొఱిలించి) సఖి! నిన్నునీవే పొగడుకొనుచున్నావు.

సీత—(లజ్జతోఁదలవంచి) మురళీ నన్నుఁబరిహసించుచున్నది.

వాసం—దేవా! ఈసమావేశము మాకు మహాప్రసాదము. కార్యభంగము కాకుండునట్లు ప్రయాణ మనుసంధింపుడు.

సీత—అయ్యో! నాకిష్టమైనది వాసంతి, ప్రతికూలమయ్యెనే.

మురళి—చెలియా రమ్మ పోవుదము.

సీత—(కష్టముతో) వచ్చుచున్నాను. దుర్లభదర్శనుని క్షణమాత్రము
చూచుకొందును. (పోవుచు) అపూర్వపుణ్యపరిపాకముచేనర్హుని
మిచ్చిన యార్థపుత్తుని పాదపద్మములకిదే సమస్కారము.

(మూర్ఛిల్లును)

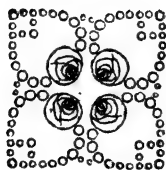
మురళి—సఖీ! ఊరిడిల్లుము లెమ్ము.

సీత—మేఘాంతరమందలి పూర్ణచంద్రదర్శన మొకనేవు?

రాము—విమానరాజమా! ఇటు ఇటు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది చతుర్థాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

పంచమాంకము.

(వటువులతో గుశలపులు పాడుచు ప్రవేశించుచున్నారు.)

గేయము.

రామ—సకలసుఖాధిమా - ఆంకనమా - రఘువలసమా || పర ||

ధామా రాజలలామా - కలుషవిరామా దశరథరామా || జయ ||

తాపసయాగవి - దారణదారుణ - దైత్యవిభంజనరామా || పురహర ||

చాపవిహతన - పాటన, ధరణీ - జారమణీవర రామా || జయ ||

పరశురామ బలభంజనరామా - ప్రముదితపార్థివరామా || రామా ||

పరిపాలిత గురు-నచనా, వనసంచరణా, మునిజనశరణా || జయ ||

భరదూషణముఖా - సురసంహరణా - శరణాగత కపిభరణా || రామా ||

శననిధిబంధన సురరీపుభంజన - జగదభిరంజన రామా || జయ ||

గాలపుడు—కుశలపులారా ! మీరు వేయేండ్లు వర్ధిల్లవలయు !

పు—అయ్యా ! ఈయప్రిస్తుతాశీర్వచన మెందుకు ?

గాల—అప్రిస్తుతమేమి ? నేటి కైదు దినములనుండియు మీవద్ద వర్ధన

మహూత్సవములు జరుగుచున్నవి ? వానితో పాటుయభే

త్సగా మాకీ యనధ్యయన మహూత్సవములును !

కుశ—వానికేమి కాని గాలవా తెలియక యడుగుచున్నాను. వెనుకటి పాశములేమైన స్ఫురణలో నున్నవా ?

గాల—మిత్రుడా? వెట్టివాడవుగదా? వెనుకటివి వెనుకకుబడియుండక ముందునకుబడునా ?

కుశ—ఏమీ ! అప్పుడప్పుడు వెనుకటివి చింతించుచుండవా ?

గాల—మొదటనే తెలివితేటలుండవలయునుగాని, వెనుక జింతించుట వెట్టితనముకాదా ?

లవు—వివేకనంతుడవు. పోనీ ఈమధ్యజదివిన ఇంద్రజిత్తుయుద్ధఘట్టము లోని శ్లోకములైన జ్ఞాపకమున్నవా ?

గాల—నాయనా! ఈ యుద్ధకాండ మేవేళ బ్రారంభించితిమో కాని కంటి కింత హాయిగా నిద్దరపోయి యెఱుంగనుగదా?

లవు—అంతదీక్షగఁ జదువుచున్నావా?

గాల—చదువు లేదు చట్టుబండలులేదు, కన్ను మోడ్చుటయే తడవుగా, లంకలోని దిక్కుమాలిన రక్కసిముండకొడుకులందఱు, నానా వికృతాకారములతోనాకు సాక్షాత్కారమగుచున్నారేమి కర్మము. అయ్యో! అయ్యో ! ఆవ్యాఘ్రాననాలేమి! ఆమాన్దార నేత్రాలేమి! ఆలాటిపిట్టవీపులేమి! ఆ బారముక్కులేమి! ఆపార పండ్లేమి ! ఆ చీరపేల జంజరువెండ్రుకలేమి! ఆనవ్వులేమి ! ఆ కేకిసలేమి ! హమ్మనువాడొకఁడు హమ్మను వాడొకఁడు బాబూ అనరాదుగాని రామాయణయుద్ధకాండపారాయణ మునకు ఫలముగా నన్ను బ్రహ్మరాక్షసపిశాచములుపట్టి వేధించునేమోయని లోలోపల నడలిచచ్చుచున్నాను.

కుశ—గాలవా! ఇదే వాల్మీకిభగవంతుని కవితా రహస్యము.

గాల—ఏది! బ్రహ్మరాక్షసపిశాచసాక్షాత్కారమా ?

కుశ—కాదు, వర్ణితాంశముల నెల్ల జదువరులకు సాక్షాత్కరింపఁజేయుట.

గాల—అదా? ఆలాగైన నాతోఁబాటిగొడవ మీకును సంభవించిన దన్నమాటయే?

లవు—అయ్యో! గొడవ యేమి, రసపారవశ్యము, తన్మయత్వమన నిదియే కదా, చెప్పము, రాక్షసులతో బాటు సుగ్రీవాది వానరపుంగవులు నీకుఁ గన్పించుట లేదా!

గాల—నాయనా! చాలు. ఇక్కడికి రక్కసిమూఁకతోడనే చచ్చుచున్నాను పై పెచ్చు కోఁతిమూఁకగూడ నెందులకు? నిద్దురలో వానరదర్శనముకంటె మృత్యుదర్శనముమేలన్నారు. మీపున్నే మున నాకింకను ఆయోగముపట్టలేదు.

కుశు—పోనీ నీతా రామలక్ష్మణులు కనిపించుచున్నారా?

గాల—లేదు, అబద్ధమెందులకు. పాపము వారెవ్వరు నాజొలికిరాలేదు.

లవు—అనఁగా వారిని నీవు చూడనేలేదన్నమాట

గాల—చూచుటకు వారు నాకడకు వచ్చినారా?

కుశు—పోనీ నీవైన వారి సన్నిధానమునకుఁ బోలేదా?

గాల—పోవుటకు దగ్గతా దాఁపా?

కుశు—గాలవా! అడుగునకు దూరముగాని యంతఃకరణమున కేమి?

గాల—అదేమో నాయంతఃకరణ మంతవఱకుఁబోలేదునుమా.

లవు—ఇదేమిగాలవా! లంకవఱకుఁబోయి రాక్షసులనందఱిని జూడఁ గల్గిననీయంతఃకరణము రామునిజూడకపోవుటయేమి?

గాల—రాముఁ డయోధ్యలోఁగదా యుండునది?

లవు—ఇప్పుడు మనము చదువుచున్నది యుద్ధకాండముకాదా?

గాల—అవునునుమా ఇప్పుడులంకలోనేయుండును కాని, చూడలేదు.

లవు—ఎందుచేత?

గాల—మీప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరములీయలేక చచ్చుచున్నాను. ఇంతమాత్ర మూహింపలేకున్నావు! నీతెలివి యింతలోఁ దెల్ల వాఱినది. రాక్షసుల వికృతాకారములు రామునకున్నవా?

కుశు—ఓహూ ! వికృతాకారుల రాక్షసులఁగాని యన్యులంజూడనని
దీక్ష పట్టితివా యేమి ?

గాల—ఎందులకువచ్చిన దీక్షయది ; పుణ్యసూ పురుషార్థమా? నేను
వారినిజూడ లేదు. వారేనన్ను జూచుచున్నారు; వెక్కిరించు
చున్నారు, వెఱపించుచున్నారు, నవ్వుచున్నారు, ప్రేలుచున్నారు
సోలుచున్నారు, వారిశ్రాద్ధాలేమో పెట్టుకొనుచున్నారు.

లవు—అదియూ ? గాలవా ! నీపిటికితనము నీకు నక్కటకువచ్చినది ?
యుద్ధవర్ణనము యథాక్రమముగానీకుఁబ్రత్యక్షముచేసినది.

గాల—మీకుమాత్రము ప్రత్యక్షముకాలేదా ?

కుశు—కాకేమి ?

గాల—అలగైన నాతోబాటు మీరుగూడ నేలపిటికివారుకాకుండురు?

కుశు—మేము నీవలె భయపడుచుండలేదు. యుద్ధకాండపఠనముచే
మాకెంతరణోత్సాహము కలుగుచున్నదో నీవెఱుంగవు,
మ॥ శరసంధానవిధానమం దితఁడు సా ♦ త్సాద్రాముఁడేయంచు వా
నరయోధాగ్రీవు లుగ్గడింపఁ బ్రళయం ♦ తక్రూరసంరంభ దు
ర్వరకాలానల దుద్రుభంగి, విశిఖ జ్వాలావళి బం క్తికం
భరుసేనాటవిఁ గాల్ప నాభుజము లు ♦ త్సాహంబునం బొంగెడిఁ॥

లవు—గాలవా ! ఇక నాయుత్సాహమునకు మేరయేలేదు.

శా॥ పంకేజప్రభవాండమెల్ల విదళిం ♦ పంజాలు దీవ్యధను
స్త్రాంకారం బెలయించుచుఁ బలునిశా ♦ టశ్రేణిపైఁబేర్చి త
త్కంకాళంబులు రక్తవాహినులవెం ♦ టఁ బొలు, నారానిధిఁ
లంకాదీప్యము ముంతనా యను సము . ల్లాసంబునఁ బొంగెదఁ॥

గాల—అయిపోయినపెండ్లికి మేళమెందుకు ? శాంతింపుఁడు.

లవు—ఏమైనది యుద్ధకాండ మింకను బూర్తికాలేదుగా ?

గాల—అవునునుమా ! అసలు గడుసుముండకొడుకు, కొఱుకరాని
కొయ్య, పదితలల శిఖండి యింకను నట్లే యున్నాఁడుగదా

సరే కాని, ఈ బ్రహ్మ కింతమతిలేకపోవుట యేమా యని యోజించుచున్నాను. అందఱికి నొక్కతల రెండుచేతులు మాత్రము సృష్టించి యీరక్కసచచ్చినవానికిఁ బదితలలు నిరువదిచేతులును సృష్టించినాఁడెందులకో?

కుశు—ఇది రాక్షససృష్టికదా!

గాల—ఆమాటనేనొప్పుకోను. రాక్షసు లందఱికి నిట్లుండిన లొకము లన్నియు నీవఱకే నిర్మూలములు కాకపోయినవా? వాములలో రెండుమూఁడుతలలశిఖిండులఁ బుట్టించినట్లు రక్కసులలో నీపది తలలశిఖిండిని బుట్టించినాఁడు. పరకాంతాపహరణపాపకర్మమునకు వీనికి రెండుచేతులు చాలవని యిరువదిచేతులును, బరమసాధువులైన దేవమానవతపోధనుల రక్తమాంసములఁబీల్చుటకు నొక్క నోటుచాలదని కఱపుదీటునట్లు పదినోళ్ళను వీనికి సృష్టించినాఁడు ఈ మొండికట్టై కొకనాఁడైన దగ్గుపడిసెము పట్టలేదుకాబోలు. పట్టిన చోఁబదిముక్కులొక్కమాటు టంగునబిగిసి, యూపిరియాడక యెన్నఁడో చచ్చియుండును. ఓరీ! నీరూపము కాల! మిత్రుఁడా! బ్రహ్మసృష్టిలో నెన్నెన్నిచిత్రము లున్నవోయి!

కుశ.—గాలవా! కవిబ్రహ్మసృష్టిలో నింతకుమించిన విచిత్రములులేవా?

కుశ —గీ॥ బ్రహ్మసృష్టి ప్రపంచచి ♦ త్రములు చిరము
నిలుచునవి కావు, కాల ము ♦ న్నిటి హరించు;
ఇంతవఱ కెన్నిగలిగెనో, ♦ యెన్నిమనెనో,
యెన్నినశియించిపోయెనో ♦ యెవని కెఱుక

లవు—గీ॥ కఃకి నొక్కచి కే వీని ♦ గాధ యెఱుక
ప్రళయమందినసర్వప్ర ♦ పంచములను
భావసంజీవిచే నిట్టె ♦ బ్రతుకఁజేసి
యక్షరాకారములతోడ ♦ నతఁడు నడుపు॥

కుశ—¹॥ కవి విలోకింపలేని లోకంబు లేదు

దూర మిది, దా పిది, యటన్న ♦ మేర లేదు

సుగమ మిది, దుర్గమ మిదన్న ♦ చోటు లేదు

భువనచయమెల్ల వతనిచూ ♦ పుననె మెలఁగు.

లవు—²॥ భూతపూర్వంబుల, నభూత ♦ పూర్వములుగ

సలిపి, యెప్పటికప్పు డా ♦ క్షణమునందు

జరుగుచున్నవిగానె వి ♦ శ్వముల నెల్లఁ

గలము పోటున నాడింపఁ ♦ గలఁడు సుకవి

కుశ—³॥ లోకములు కావ్యరంగంబు ♦ లోని తెరలు

వానిలోఁ జన్నవారున్న ♦ వారు గలిసి

యాడుదురు, పాడుదురు, తగ ♦ వాడుకొందు,

రిట్టె నవ్వదు, రేడ్తు రే ♦ మేమొ గతుల.

లవు—⁴॥ విత్తులారా! ఇట్టివికదా . కవిబ్రహ్మసృష్టిలోని విచిత్రములు

వాగ్భహ్మమునఁ బ్రబుద్ధులైన వాల్మీకిభగవానుల రామాయణేతి

హాసప్రపంచమున మన మిప్పుడు సంచరించుచున్నాము. ఆయా

పాత్రల యవస్థాభేదముల ననుభవించుచున్నాము. ఆమహాను

భావుని యనుగ్రహముచేఁగదా రామాయణవిషయములన్నియు

మనకుఁబ్రత్యక్షానుభవములోనికి వచ్చుచున్నవి.

గాల—⁵సరేకాని, మనయాశ్రమమునకెవరో పెద్ద పెద్ద గడ్డాలవారు

చాలమంది వచ్చినారు వారెవరో విచారితము రండు!

లవు—⁶నేనువటులతోఁ గుశపత్రాదికములఁ దేబోయెదను మీరుభర

తాశ్రమమునకుఁ బోవలయునని గురులాదేశించిరికదా పొండు

కుశ—⁷లవును (కుశుఁడు గాలవుఁడునిష్క్రమింతురు)

ఇదివిష్కంభము

(జనకుడు, కంచుకి, యశుంధతి, కాసల్య ప్రవేశించుచున్నారు)

జన—అహో! నేడు శిష్టానధ్యయనము కాబోలు. అందువలనవటువు
లందఱు యథేచ్ఛగా నాడుకొనుచున్నారు.

కాస—బాల్యమేకదా సౌఖ్యమున కాన్వదము. (నిరూపించి) అహో!
వీడినడుమనున్న అబాలుఁ డెవ్వఁడో? ఇదారముగ్ధలలితములైన
యవయవములతో మారామభద్రుని పసితనంపు లీలలఁ దలపిం
చుచు నాకన్నులఁ జల్లజేయుచున్నాఁడు.

అరుం—(తనలో) ఇదియేకదా వాల్మీకిచెప్పినరహస్యకర్ణామృతము కాని
ఆయుష్మంతులగు కుశలపులఁగో నీతఁడెవ్వఁడో?

జన—అహో! ఎవ్వడీ బాలకుడు!

నీ॥ కలువశేషులకాంతిఁ • జీలుట నున్నదనంపు మెఱుగుఁజూపఁచాయఁ • మేనివాఁడు
అనిలపునిగన్న • గల పిల్లసిగతోడ ముద్దాతు చిన్నారి • మోనువాఁడు
చలువవెన్నెలల జా • బిలివోలె పలులలోఁ బున్నెఱుఁగి నిండు • చున్నవాఁడు
చిలుతప్రాయంబందె • మఱల ముఱఘరాముఁ డని నిరూపింపవీ • లైనవాఁడు

గీ॥ బాలకుండీతఁ డెవ్వఁ • వాఁడో కాని కూర్మిసుత సీతమోము గ • న్నోను నదృష్ట
ముచు నాచిన నానేత్ర, ములకు గూడ హాయిమన నించెనిట్టే ను • ధాంజనంబు

కంచు—ఈ బాలకుడు క్షత్రియ బ్రహ్మచారియని సానమ్మకము.

జన—సందేహ మెందులకు?

నీ॥ వీరపునం దిరువంక • వెలయుఁ గ్రొమ్మడి దాయ కంకపత్రకదంబ • కము అదోనలఁ
ఉరమునందొప్పారు • యరుచర్మ చేలంబు భసితపుంజపరాగ • పావనంబు
కటిసీమఁ జెన్నారుఁ • గావిమాంజన్మంబు లలితహర్షమేఖ • లాయుతంబు
కరసరోరుహమందు • మెఱుఁగారుఁ గార్ముక ప్లక్షదండము, లక్ష • వలయుకంబు

గీ॥ అర్హ చిహ్నంబు లివియెల్ల • నట్టులుండఁ దీర లలితప్రసన్నగం • భీరమైన
అల్లమాపాక్కటే చాలఁ • గా యితండు. క్షత్రియబ్రహ్మచారి నిఁక్కమున నెఱుఁప॥

ఆర్యా గృప్తీ! నాకుఁ గడు వేడుక యగుచున్నది. నీవుపోయి
వాల్మీకిభగవానుల నడిగిరమ్ము. చూడు, ఆ బాలకునితో ఈవృద్ధులెవ్వరో
నిన్నుఁ జూడగోరుచున్నారనియుఁ జెప్పమా.

కంచు—చిత్తము. ఆలాగేచేసెదను. (నిష్క్రమించును.)

కౌస—ఇట్లు చెప్పిన వచ్చునా?

అరుం—ఇటువంటి యాకారవిశేషమునకు మంచినడవడి లేకుండునా?

కౌస—ఆహా! గృప్తివాక్యములు కడునడంకువతో నాలంచి, వెంటనే తోడిబాలుర నెల్ల విడిచి యాతఁ డిటు మొగంబై రానేవచ్చు చున్నాడు.

లవు—(ప్రవేశించి తనలో) వీరందఱు పూజ్యులే, అయినను వీరినామ క్రమగోత్రంబు లెఱుంగకయే యెట్లు నమస్కరింతును? (ఆలోచించి) కానీ, ఈపద్ధతియు విరుద్ధముకాదని పెద్దలవలన విన్నాడను. (వినయముతో సమీపించి) ఈలవుడు మీకందఱకు సాష్టాంగ ప్రణామ మాచరించుచున్నాడు.

అరుంధతి— { కల్యాణి! ఆయుష్మాన్ భూయాః!
జనక—

కౌస—బిడ్డా! చిరకాలము వర్తిల్లుము!

అరుం—ఇటురానాయనా! (అని లవునితోడపైఁగూర్చుండఁ బెట్టుకొని తనలో) ఆహా! ఒడిమాత్రమేకాదు; చిరకాలమునకు నామనోరథముగూడ నిండినది.

కౌస—బిడ్డా! ఇటుగూడఁ గొంచెము రమ్మ. (ఒడిలోఁజేర్చికొని) అహో! నవనీలోత్పలమువలె శ్యామలోజ్జ్వలమైన దేహబంధముచేతనేకాక కమలకేసరగ్రాసముచే, మధురకంఠమగు రాయంచయెలుంగువలె ఖంగనిమ్రోయు గంభీరస్వరముచేతఁగూడ ఏడు రామభద్రునినోటిలోనుండి యూడిపడినట్లున్నాడు. తామరకోశమువలె బరిపేళలమైన తనుస్సర్పముగూడ నట్లేయున్నది. నాయనా! ఏది నీముఖచంద్రు నొక్కమాటుచూడనిమ్ము (అని చుబుకము నెత్తిచూచి కన్నీటితో సాభిప్రాయముగా, రాజనీ! కనిపెట్టితివా? చక్కఁగఁ

బరికించినచో వీని ముద్దుమోమునందు విస్పష్టముగఁ గోడలిమోము చందురుని జాడలు జూపట్టుటలేదా?

జన—చూచుచున్నాను సఖీ! చూచుచున్నాను.

కౌస—అయ్యో! పిచ్చియై త్రినదానివలె నామన స్సేమేమో తలపోత లతోఁ బలుపోకలఁబోవుచున్నదే.

జన—ఆహా! ఇంకను సందేహమెందులకు?

మ॥ ప్రతిభావంబు నమగ్రముట్టిపడుతే ♦ వఱ జానకీరాఘవుల
ప్రతిబింబించిరొ వీనిలోపల; సురూ ♦ పశ్చిలవే, వాకడే;
గతితేజోవినయంబులా యనె, నిస ♦ ర్గప్రాభవంబే నదే
మతి యేమో యడియాసలఱ బయిపయింబర్వెత్తు హృదైవమా!

కౌస—అబ్బయీ! నీకుఁ దల్లి యున్నదా? నీతండ్రిం దలంచుకొను చుండువా?

లవు—లేదు.

కౌస—అట్లయిన నీ వెవ్వరివాడవు?

లవు—వాల్మీకిభగవానునివాడను.

కౌ—ఓయీ! అడిగినది విస్పష్టముగఁ జెప్పము.

లవు—నాకింతవఱకే యెఱుక.

(తెరలోపల) ఓహూ! సైనికులారా! ఇదిగో కుమారచంద్రకేతుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు “ ఏవ్వఁడును ఆశ్రమో సాంత ప్రవేశముల నాక్రమింపఁగూడదు ” అని.

అరుం—ఓహూ! యాగాశ్వరక్షావ్రసక్తిచే నిచ్చటికివచ్చుకుమారుఁ జంద్రకేతునిగూడఁ జూడఁగలము. ఆహా ఇదే సుదినము.

కౌస—ఆహా! వశ్యలక్ష్మణుని పుత్రకుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను నమ్మత బిందుసుందరములగు నక్షరములు వినఁబడుచున్నవి.

లవు—ఆర్యా! ఈచంద్రకేతుఁడెవరు?

జన—దశరథకుమారుల రామలక్ష్మణుల నెఱుంగునువా?

లవు—ఎఱుంగకేమి? రామాయణ కథాపురుషులు వాడేకదా!

జన—అవును. ఆలాగైన నిది యేలయెఱుంగవు! ఆలక్ష్మణునికుమారుడే యీచంద్రకేతువు.

లవు—అట్లయిన నూర్మిలా దేవికిఁ బుత్రుఁడు...రాజర్షియగు మిథిలా నాథునికి దాహిత్రిఁడు.

అరుం—(నవ్వుచు) కుమారుఁడు శత్రుప్రావీణ్యమును బ్రకటించినాఁడు.

జన—బాలకా! ఆకథయందు నీకింతటి ప్రావీణ్యమున్నదికదా నీదీ ఆ శత్రుభక్తుమారుల కేయేభార్యలయందు దేయేపేగుల యపత్యములు పుట్టిరో చెప్పము చూతము.

లవు—ఈకథాభాగము మేముగానియన్యులుగానియెన్నఁడువిన్నదికాదు.

జన—అదియేమి! కవి రచింపనేలేదా?

లవు—రచించినారు. కాని ప్రకటింపలేదు. దానిలోని యొకకథాభాగమును రసవత్తరమగు నాటకముగాఁ గూడ రచించిరి. ఆ గ్రంథమును స్వహస్తముతో లిఖించి తౌర్యత్రికసూత్రధారియగు భరతాచార్యులకుఁబంపినారు.

జన—ఎందులకు?

లవు—ఆమహానుభావు, డప్పరస్త్రిలచే దాని నాడించునని,

జన—ఇదియంతయు నేదో గూఢార్థముగనున్నది.

లవు—ఆగ్రంథముపై వాల్మీకిభగవానుల కెంతయో యభిమానము. అందుకొక యంతేవాసులచే దానిని భరతాశ్రమమునకుఁ బంపుచును త్రోవలోనే ప్రమాదముగలుగకుండఁగఁగర్హుని నానఁపఱచుదరునిగూడఁ బాపటగాఁ బంపియుండిరి.

కౌస—నీకు సఁపఱచుదరుఁడుగూడఁ గలఁడా?

లవు—అఁ కలఁడు. కుశుఁ డని ఆర్హునిపేరు.

కౌస—అనఁగా నీకు జ్యేష్ఠుడన్నమాట.

లవు—అవును, ప్రసవానుక్రమంబున నాతఁడే పెద్దవాఁడు

జన—ఎట్లూ ! ఆయుష్సంతులు మీరు కవలపిల్లలూ యేమి?

లవు—అవును.

జన—బాలకా! చెప్పవు ప్రకటితమగు కథాప్రపంచ మెంతవఱకు వచ్చినది ?

లవు—పౌరజానపదుల మిథ్యాప్రవాదమునకు వెఱచినరాజుచే వెడలఁ గొట్టఁబడిన ఆసన్నప్రసవవేదనయగు సీతామహాదేవిని లక్ష్మణుఁ డేకాకినిగాఁ గీకారణ్యమున విడిచి,

కాస—అయ్యో బిడ్డా! ఏకాకినివై యల్లాడు నీశరీరపుష్పమున కేదైవ దుర్విపాకము సంభవించెనోకదా!

జన—హావత్సా ! సీతా! ఎమైపోయితివి

మ॥ అనిమిత్తంబగునిందచే నడవివా ♦ లై సాయముంజేయ నా యనువా రెవ్వరులేక, కాన్పుసమయం ♦ బై, నొప్పులం చూలుచో మును వెన్నె న్నహనోగ్రజంతునివహంబున్ మూఁగికాతాడ నో జనకా! నాగతిఁజూడ వే యనుచు వ ♦ త్సా !యెంతవాపోయితో॥

లవు—(అరుంధతింగూర్చి) అమ్మా! వీరెవరు?

అరుం—ఈమె కాసల్య; ఈయన జనకుఁడు.

లవు—(బహుమానభేదకౌతుకములతోఁ జూచును)

జన—బేరా! దురాత్ములగు నీపౌరుల నేమనవలయు ? ఈరామరాజు వేగిరచాటున కేమనవలయు!

మ॥ పరిభావంబిది ఘోరవజ్రహతియై ♦ బాధింపఁ గ్రోధాగ్నికిఁ దరుణంబైనది చాపశాపముల చేతఁ భగ్గునకొ మండఁగా.....

కాస—భగవతో! రక్షింపుము. రక్షింపుము. కుపితుండైనయీరాజర్షిని బ్రసన్నుంజేయుము.

అరుం—రాజర్షీ ! అవును పరాభూతులైన మానవంతుల కింతకంటె బ్రాయశ్చిత్తములేదు, కాని

అరయరాముడు నీకుఁ బుత్రవిషయం ♦ బా పొరసంతాన మా
దరణీయద్విజృంభణలవృద్ధ వికల్పస్యై ♦ ఇంబిరకా సైవనా॥

నటువులు—(సంభ్రమమునఁ బ్రవేశించి) కుమారా! “అశ్వము అశ్వము”
అని యొకానొక భూతవిశేషము జన పదములయందుండునని విందు
మే దాని మేమిప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁజూచినాము.

లవు—అశ్వమని, పశుశాస్త్రముదేకాక సాంఘికశాస్త్రమునగూడఁ
జదివితిమి. ఇంక దానిస్వరూపమెట్లున్నదో చెప్పుడు

౧ వటుడు—చెప్పనా? దానికి వెనుకభాగమున నొక జల్లితోఁకయున్నది
౨ ,, కుమారా అది దానినెల్లప్పుడాడించు చుండును.

౩ ,, మెడ చాల నిడుపుగానున్నది.

౪ ,, మనయాశ్రమ కురంగములకెట్లో దానికిని గట్టెలు నాలుగే.

౧ ,, అదియు గరికెపరకలే మేయును.

౨ ,, కాని యది మామిడికాయలంతపాటిశక్యత్పిండకములవేయును

౩ ,, కుమారా ! ఈవ్యాఖ్యానములతో నదియొపాటికిఁ జాలమా
రము పోయియుండును రమ్మరమ్మ పోదము (అని భర్తౌత్త
రీయముంబట్టిలాగుచున్నారు.)

లవు—(కాతుకోపరోధవినయములతో) పూజ్యులారా, చూడుడు
చూడుడు, వీరునన్ను లాగికొనిపోవుచున్నారు.(అని నడిగఁబరిక్రమిం
చును.)

కాన—భగవతీ ! వీనింజూడకున్న నేబ్రతుకునట్లులేదు. ఆనైపునకేగి
పరువెత్తుచున్న కుట్టవానిం జూతము రండు.

అరుం—ఎట్లు చూడఁగలము అప్పుడే వాడు వేడుకమై కడుదూరము
బరువెత్తినాడు.

గృప్తి—(ప్రవేశించి) వాల్మీకభగవానులు సెలవిచ్చినారు “ఈవిష
యము తగు సమయమున మీకే తెలియఁగలదు” అని.

జన—ఇది ఏదియో యతిగంభీరముగనున్నది. భగవతీ, అరుంధతీ! సఖా
కాసల్యా! రండు మనమే స్వయముగ వాల్మీకిని దర్శింతము.

(వృద్ధజనము నిష్క్రమించును.)

వటు—కుమారా! ఆ చిత్రముం జూడుము.

లవు—చూచితిని గ్రహించితిని నిజముగా నిది యశ్వమేధహయము.

వటు—ఎట్లు గ్రహించితివి?

లవు—ఓయీ మూర్ఖులారా! ఆకాండము మీరును పఠించినదేకదా.
ప్రత్యేకము నూట్లును కవచధరులు, దండధరులు తూణీరధరులు
నగు రక్షకులున్నారే విరికిందగిన బలముగూడ వెనుక ముందు నడు
చుచున్నదే కనబడుటలేదా? నామాటనమ్మకున్న పోయి వారికే
అడుగుడు.

వటు—ఓహూ ఎవరయ్యా; ఈగుట్టుమును దండుతో నూరేగించు
చున్నారెందులకు?

లవు—(ఆసతోఁదనలో) అవునునుమా! అశ్వమేధమనఁగా జగజ్జేతలగు
క్షత్రియుల సోత్కర్షను బ్రకటించునదికదా, ఇతర క్షత్రియుల
నందఱిఁ బరాభవించునదికదా, ప్రతాపమును బరీక్షించు నొరపిడి
రాయికదా యిది.

(నేపథ్యమున)

గీ॥ అశ్వమియ్యది సప్తలోకైకవీర
సారవభాముని రాముని జయపతాక
దశముఖుని శాటకులనిషూఁదను గభీర
వీరఘోషణ మియ్యది విశ్వమునకు

లవు—(వృద్ధతో) అహూ! ఆత్మను రగలించుచున్నవిగదా యీయక్ష
రములు.

వటు—బేరా! ఏమనుచున్నారు, కానీ, కుమారా! నీకుఁదెలియనిదే
మున్నది.

లవు—ఓహూ! మీరింతగజాటించుచున్నారే పృథివిలో మఱిక్షత్రి
యులే లేరాయేమి ?

(నేపథ్యమున) అరే! మహారాజముందు మఱి క్షత్రియు లేవరురా?

లవు— ఛీ జాల్ములారా !

గీ॥ఉండురోలేరొయట్టివాఁడుండనిండు ఈపటాటోపమంతయునేలమీకు
వెఱుగు రేపేరులింతనే వేయునేల కాచివొనుడిదెమిపతాకనుహరింతు.

ఓహూవటువులారా! అడ్డముగఁబోయి మట్టిబెడ్డలతోఁగొట్టి ఈ
గుఱ్ఱమును మఱలించుడు ఇది మనరోహితమ్మగములలో దిక్కుమాలి
సంచరించుచుండుగాక

పురుషుడు (కోభదర్పములతోఁ బ్రవేశించు) ఛీ, ఏమిరాయీయల్లరి
ఆ! ఏమన్నావు, చూడుమటు మహేంద్రగుళగు నాయుధీయు
లసంఖ్యాకులున్నారు వీరికి దాక్షిణ్యమనునది లేదు పిల్లవాడన్నను
గర్వాలాపములెంతమాత్రము సైరింపరు. అరివిమర్దనుడగు మా
రాజపుత్రుఁ డీ ప్రాచ్యారణ్యముం జూడఁబోయినాడు. ఆతఁడు
తిరిగిరాకమున్నే యీ చెట్లచాటునంబడి పాఠిపోండు.

వటు—కుమారా!అలాగైన ఈగుఱ్ఱముజోలిమనకేల?భటసముదాయ
ములేమో విచ్చు కత్తులంజళిపించుచు,నిన్ను బెడరించుచున్నారు.
ఆశ్రమమేమో యిక్కడికిఁ జాలదూరమున్నది. రమ్మ లేడిగంతు
లతో, బాఠిపోదము.

లవు—(నవ్వుచు) ఏమీ విచ్చుకత్తులంజడిపింతురుగా కానీ చూతము.
(ధనురారోపణముచేయుచునిష్క్రమించును) అందఱుబరువెత్తెదరు.

ఇ ది ప ం చ మా ం క ము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

శ్రీమదాంధ్రభాగవతము

షష్ఠాంకము

(నేపథ్యమున)

ఓహూ! సైనికులారా ! మనకాధారమిదిగో దొరికినది. చూడుడు
చ॥ సమరమునానికించి, కనుసైగ సుమంత్రుఁడు వేగవత్తురం
గముల నదల్చి, మేటివఱకాటపు బాటలదాటుచో, శతాం
గముపయి కోవిదార తిరుకాండవతాకము సంచలింప, రా
కొమరుఁడు చంద్రకేతుఁడిదిగో, చనుదెంచె, భయంబులేదికక॥
(పిమ్మట సుమంత్రుఁడు తోలుచున్న రథముపై, చంద్రకేతుఁడు థను
స్వాణియై ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఆర్యా! సుమంత్రా! పరికింపుము,
శా॥ కించిత్కోపముతో ముఖాంబుజరుచుకొని కేంపార, గర్జించు
ప్రాంచచ్చాపశిఖా నిరంతర రటజ్జ్వలహోషతో, సర్వత
స్సంచారంబున, సేనపై, శివశరాసారంబు వర్షించుచుకొ
పంచాస్యంబనమించు పంచశిఖుఁ డీబాలుండెవఁడోకదా?

ఓహూ ! ఈవీరకిశోర మెవ్వరికించెలియరాకుండనుండిన మా
రఘుశంఖీయ నూతనాంకూరమా అనునట్లు పసివాడయ్యు నసహాయ
శూరుడై, యింతటిసేనాసముద్రమధ్యమున నేవంకజూచినను, దాన
యై, గంధసింధుర పోలగంధిటాంకారఘోరముగ శరవర్షముం గురి

యుచున్నాఁడు. ఆహా! ఈతని వీరవిహారము మహాద్భుతముగనున్నది.
ఆర్యా, చూచుచుంటివా ?

సుమం—ఆయుష్మంతుఁడా ! ఇంకఁజెప్పెడిదేమి?

గీ॥ ఎఱుంగము సురాసురుల కేని ♦ యీప్రభావ

ఘోషకోడి తఁడే నీకు, ♦ నితనిగాంచి

కౌశికాధ్వరవైరి శి ♦ క్షణముకొఱకు

ధనువుదాల్చిన రఘునంద ♦ నుని స్మరింతు:

చంద్ర—ఆర్యా! చూడు, ఏకాకియగు వీనికైయనేకులింతగాఁ జెనంగు
చుండుట జూడ నాకు సిగ్గుగానున్నదినుమా.

సుమం—కుమారా! వీరందఱేకమై డీకొన్నప్పుడే యిట్లున్నది. ఇంక
నొక్కరొక్కరుగానైనఁ జెప్పవలసినదేమి?

చంద్ర—ఆర్యా! త్వరపడుము త్వరపడుము. ఈతఁడు మనపరిజనంబుల
నూరక నుఱుమాడుచున్నాఁడు,

శా॥ భేరిభాంకృతఘ్నూ మాన నిజమా ♦ ర్వీలాంకృతిఁ జేసి, కాం
తారేభంబులు, కర్ణముల్ వగిలిబా ♦ ధన్, ఘ్రింకృతుల్ సేయ, నో
తారన్ భైరవుఁ డారగించి, విడు మృ ♦ ఘ్రిహార శేషంబనన్
బోరన్ డొల్లెడు మొండెముల్ తలలప్రోవుల్ నించె వీడుద్ధర్మన్ ॥

సుమ—(స్వగతము)అక్కటా ! ఇట్టివానితోడి ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ
గుఱ్ఱవానిఁ జంద్రకేతు నెట్లంపుదును. (ఆలోచించి)కాదని యూర
కున్న నెట్లు ! ఇట్లుగ నంత వృద్ధులముకదా మేము. సంగ్రామము
శరటించినప్పుడు మఱి గత్యంతరమేమి?

చంద్ర—ఆశ్చర్య లక్షాసంభ్రమములతో)ఇస్సీ! నాసైన్యములు చెల్లా
చెదరై నలువకలఁబడి పాటిపోవుచున్నవే!

సుమం—(రథముగడిపి)ఆయుష్మంతుఁడా, అతఁడే యీవీరుఁడు, మాట
వినికిదూరముననున్నాఁడు,

చంద్ర—ఆర్యా! ఈతనిపేరేమన్నారు?

సుమం—“లవుడు” అనికదా.

చంద్ర—ఔను మఱచితి, (లవునివైపునకుందిరిగి)

గీ॥ అవుర! యోలప, వీరాగ్ర ♦ జివి గదోయి

ఈభటసమూహమన్న నీ ♦ కెంతపాటి

ఇదిగో, వచ్చితి నెదిరింపు ♦ మింకశన్ను

తేజము శమించుగావుత ♦ తేజమందె॥

సుమం—కుమారా! హెచ్చరిక, ఆబాలవీరుడు నీపిలువాలకించినవెంటనే యుఱుమువినియేరుంగులవేటచాలించి బరవసమున నెదిరించు పొగరుసింగవులబిల్లవలె మనవైపునకు వచ్చుచున్నాడు.

(పిమ్మట సత్వరాటోపమున లవుడు (ప్రవేశించును.)

లవు—బలే! రాజపుత్రా! బలే నిక్కముగ నీవైష్ణవుడవే. ఇదిగో వచ్చితి నూటచెల్లింపుము. (నేపథ్యమున సేనాకలకలమువిని) ఛీ, వెన్నిచ్చి విచ్చలవిడిగాఁ బాటిపోయిన యీ సేనానాయకులు మఱల రణరంగమునఁ గూడికొని నన్ను జుట్టుముట్లుచున్నారు. తొలుత వీరి సంరంభమణింతుఁగాక (సేనకై తిరిగి) అరే మూర్ఖులారా!

చ॥ నలుగడలంగడంగుచు ఘ ♦ నంబుగ సంకులమైన మీచమూ
కలకలమెల్ల నొక్కవడి ♦ గావుత మాహుతి నారుఘ్నిక్కి
ప్రళయరయప్రభంజన వి ♦ భగ్నమహార్ణవవాః ప్రపూర ము
జ్వలదచలాహతిక్షుభిత ♦ బాడవవహ్నిశిఖాళిక్కి బలె

(అని పరిక్రమించును)

చంద్ర—ఓహూ, కుమారా!

చ॥ భువనమనోహరంబగు న ♦ పూర్వగుణాతిశయంబునన్ బ్రయుం
డవుగద నీవు నెయ్యుడవు ♦ నాకటుగావున నావియెల్ల నీ
యవియె రణంబిఁకేల స్వజ ♦ నావళితో నిటురమ్ము చంద్రకే
తువు నికషంబిదే యొరసి ♦ దోర్బలమెట్టిదో చూచుకొమ్మిఁక

లవు—(హర్ష సంభవములతో మఱి) అహో, ప్రసన్న కర్కశంబగు నీతని వీరవచన ప్రయోగమెంత గంభీరముగానున్నది. మహానుభావుడుగదా యీ సూర్యవంశకుమారుడు ఇత నీచిల్లర సైనికులతోనేమి! ఈతనినే గౌరవించెదఁ గాక (మఱలఁ దెరలోఁ గలకలము) ఛీ ఛీ ! ఈపాపాత్ములు, వీరసంవాదమునకు విఘ్నమాచరించుచున్నారు కానీ! వీరికోలాహలమంతయు నింతలో నణంగింతు (నేనపైకి మఱలుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఆర్యా! సుమంతా ! ఈవీరకిశోరుని విజృంభణముచూడు, సుమం—కుమారుఁడే వీని దేటిచూచుట కైన సమర్థుఁడు. మేమో, కేవలము విభ్రాంతిలో మునిగియున్నాము.

చంద్ర—ఓహూ రాజన్యలారా ! చాలుఁజాలు మీప్రతాపములు.

మ॥ కవచాధారులు, వాజికుంజరశతాం ♦ గస్త్రైరసంచారు ల గ్రీవయస్సారులు, మీర, నేకులిటు లే ♦ కంబాచు డీకొంటి రన్నవలేమేని పదాతి నొక్కగనుగం ♦ దుర్మేధ్యచర్మోత్తరీయు, విచారింపుడు మీకు మాకు నిదియె♦గ్గోవన్నె యోవాసియో

లవు—(వ్యధతో) ఏమీ జాలిపడుచున్నాఁడుగా ! (ఆలోచించి) కానీ, వృధాకాలక్షేపము గాకుండునట్లు జృంభకాస్త్రప్రయోగముతో నీ చమూసమూహముల మూర్ఛిల్లజేసెదఁగాకి. (ధ్యానము నభినయించును.)

సుమ—అహూ ! ఏమది, ఆకస్మికముగా నేనాకలకలంబాగిపోయినది

లవు—ఈతని దర్పమేమో గుప్పడుచూచెదను.

సుమ—వత్సా! ఈకుఱ్ఱవాఁడు జృంభకాస్త్రముప్రయోగించినట్లున్నది.

చంద్ర—అందులకు సం దేహమేమి ! లోకంబంధ కారబంధురమై, మెఱపుతీగల లెళ్లెత్తలచేఁ గన్నులు మిఱుమిట్లాడుచున్నవి. సైన్యమంతయుఁ జిత్తరువువోలె నిశ్చేష్టితమైపోయినది. నిక్కముగ, నమోఘతేజమగు జృంభకాస్త్రము విజృంభించుచున్నది.

సుమం—అహో! ఈజ్యంభ కాశ్రమము లీతనికెట్లు సంప్రాప్తించినవో,
చంద్ర—వాల్మీకి భగవానుడే యనుగ్రహించియుండును.

సుమం—కుమారా! ఆయన కశ్రుశిక్షావ్యవహారములేదు. అందులో
నీజ్యంభకములయం దనలేలేదు. ఇవిభృశాశ్వుని యపత్యములు.
అతనినుండి విశ్వామిత్రునకును అందుండి మారామభద్రునకును
సంక్రమించి స్థిరములై యున్నవి. కాని, కుమారా! పృవీరుడు
సమీపించు చున్నాడు హెచ్చితకసుమా,

లవు—చంద్ర—(ఓంహారులంగూర్చి) అహో ప్రియదర్శనుడీ
కుమారుడు!

మ॥ కనుగొన్నంతనె వీనియందు, మది ల ♦ గ్నంబయ్యె, నద్వైతభా
వన! యాదృచ్ఛికమో, గుణాతిశయసాభాగ్యంబో, జన్మాంతరం
బునఁ జేకూరి, నిరూఢమై తగుచిరం పు మైత్రియో, యొక్కఁడో
క్కనిసంబంధము వై వతంత్రిత నెఱుం ♦ గ్గ రాని బాంధవ్యమో!

సుమం—ఒక్కొక్కరియం దొక్కొక్కరికి రసమయంబగు ప్రీతి
జనించుట ప్రాయశముగా ప్రాణిధర్మము. అనుభవజ్ఞానులు దీనినే
తారామైత్రిమనియు, చక్షూరాగమనియు వ్యవహరింతురు. ఈప్రే
మకుఁ దార్కాణములేదు, కారణమంతకుమునుపేలేదు. అయినను
పెద్దలు దీనినిఁ బ్రమాణముగ నంగీకరింతురు.

గీ॥ హేతువేలేని యీపక్ష ♦ పాతమునకు
భంగమెప్పుటనైన సం ♦ భవముకాదు
స్నేహమయతంత్ర విద్వానిఁ ♦ జెడరనీక
హృదయమర్మంబులను గది ♦ యించి కుట్టు॥

లవు—చంద్ర (ఓంహారులంగూర్చి)

గీ॥ మెఱుగిడిన జాతిరతనంపు తారపులీను
వీనిమేను శరాలి కొ ♦ స్పింతునెట్లు

అమరునేనిది కాగిలిం ♦ తమను కోర్కి
హృదయముప్పొంగి మైపుల్క ♦ రించుచుండె॥

అయినను, పరాక్రమ తేజస్సులగుశూరులతోఁడి వీరవిహారము నకు శత్రుమే కాక మణిశరణ్యమేమున్నది. ఆందులో ఇటువంటివీరశర వ్యము దాకని శత్రు మొక శత్రుమా? అదియుంగాక శత్రుభారియగు నీతనింగని మోమోటమున యుద్ధమేటికని నేనేతొలంగుదునేని, నీతఁడే నన్నేమనఁగలఁడు. అహహా! కఠోరమగు వీరధర్మము స్నేహపరిపాటిని నిరోధించుఁగదా.

సుమం—(లవుని నిర్వర్ణించి కన్నీళ్ళతోఁ దనలో) హృదయమా! ఏల నీకీ యడియాస,

తే॥ అక్కట! మనోరథంబుల ♦ కాదిమూల
మేదొ దైవంబు దాని ము ♦ స్నేహరించె
(తెంపి మును పాటవైచినతోఁ వకింక
క్రొత్తవిరిమొగ్గయేమి చేకూరుటేమి ।

చంద్ర—ఆర్యా । సుమంత్రా! నేను రథము దిగియెదను.

సుమం—ఎందులకు?

చంద్ర—ఈ వీరపురుషుని గౌరవించినట్లగును. ఖాత్రధర్మమును నిర్వహించినట్లగును. రథస్థులు పాదచారులతో యుద్ధముచేయరని శాస్త్రవేత్తలు వక్కాణింతురుగదా.

సుమం—(తనలో) అయ్యో, కష్టముసంభవించె నే నాకు ; ఇప్పుడు ధర్మాచారమును దప్పింతునా? కుమారుని సాహసకృత్యమునకు సమ్మతించునా?

చంద్ర—ఆర్యా । మానాయనగారు సయితము, ధర్మసంశయములను, మీవలననే తీర్చుకొందురే మఱి యీవిషయమున నితగానాలోచనమేమి?

సుమం—ఆయుష్మంతుఁడా! నీవు ధర్మాచార మతిక్రమింపలేదు, ఇదియే సనాతనమైన సాంగ్రామికధర్మము; మీరఘసింహు లనూచానముగ నడుపుచుండు వీరచారిత్రపద్ధతియే యిది.

లవు—అహూ ఉత్సాహము కలగలుపుగానున్నదే ।

ఉ॥ పున్నమచంద్రుడు గనుకు ♦ ముద్వలివోలె మదీయదృష్టి యీ యన్ను వహిసందు ముద ♦ మందెడుగాని, ర్పుణంక్రియాసము ద్వన్వినదోరుదారుణ గు ♦ జాంకితకార్దుకమైన యీభుజం బన్ననో, విస్ఫురద్రణర ♦ సానుభవంబునకే త్వరంపడు॥

చంద్ర—(రథము దిగి) ఆర్యా! సుమంత్రా! సావిత్రుఁ డీచంద్రకేతుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

సుమం—కుమారా । నీగురుపరంపర సంగ్రామమున నీకు శ్రేయం బాపాదించుఁగాత.

లవు—కుమారా ! నీవు తేరియందే మిగుల శోభించుచున్నావు, వలదు ఆత్మాదరము వలదు. రథ మెక్కుము.

చంద్ర—ఆలాగైన మహాభాగా । నీవును వేటొకరథ మలంకరింపుము.

లవు—ఆర్యా । సుమంత్రా ! రాజపుత్రుని రథమెక్కింపరాదా ?

సుమం—నీవును చంద్రకేతువచన మనుసరింపరాదా ?

లవు—ఎవరి యుపకరణము వా రుపయోగించుకొనుటయం దభ్యంతర మేమున్నది ? కాని మే మడవులలోఁబెఱిగినవారము, రథచర్య నెఱుంగము.

సుమం—వత్సా! గట్టివాడవోయి; దర్పసౌజన్యములకుఁదగినట్లుమెలంగ నేర్తువు. ఇటువంటి నిన్ను మాన్యపాలుఁ డైత్యాకుఁడు రామ భద్రుఁడు తిలకించెనేని వాత్సల్యముచేనతనిహృదయము కఱిగిపోవును గదా?

లవు—ఆర్యా । ఆరాజర్షి సజ్జనుడని ప్రసిద్ధి(లజ్జించుచున్నట్లు)మేమైనను

శా॥ సత్రాలబడఁగొట్టుపాటి యసదా ♦ చారంబు సైరింప మా
 థాతీనాథు నెవండు మెచ్చుడు చరి ♦ త్రభ్యాతు? నౌగాక యి
 ట్లత్రాసంబుగ నశ్వరక్షకులు స ♦ య్యాటించు విశ్వంభర
 క్షత్రాక్షేపకరప్రగల్భములఁదే ♦ జశ్శాలి సైరించునే? ॥

చంద్ర— (చిటునవ్వుతో) ఎట్లూ! తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షమునఁ
 గూడ నీ కసహనమా?

లవు— అసహనముండనీ ఉండకపోనీ, ఒకమాట అడిగెదను చెప్పము,
 ఆరాఘవేంద్రుడు దాంతుండని వినుచున్నాము. స్వయముగ
 నాయన గర్వితుండుగాఁడు ఆయన ప్రజలయందును గర్వముచూప
 ట్టదు, కాని ఆయన సేవకులిట్లు రాక్షస వాక్కులాడుచున్నారేమి?

గీ॥ మదవిగర్వితులామ సం ♦ భాషణము నె
 ఋషులు రాక్షసమని నిర్ణయించినారు;
 ఎట్టివైరంబునకును న ♦ దేవునాది
 పరమదౌర్భాగ్యమదియె ప్ర ♦ పంచములకు ॥

ఈవిధముగా దాని నిందించుచు దదన్యము నిట్లని యభినం
 దించిరి.

గీ॥ కామితంబులనించు న ♦ ఘంబుఁ ద్రుంచుఁ
 గీర్తిసంతానమును గాంచు ♦ గీడడంచు
 జగములభరించుఁ గల్యాణి ♦ సత్యవాణి
 జ్ఞానులు వచించెదరు కామ ♦ ధేనువనుచు॥

సుమం— ఈకుమారుడు పుట్టపుచేతనే పరిశుద్ధస్వభావుఁడు దానిపై
 వాల్మీకిభగవానునిశిక్ష. ఇంక నార్వ సమృతమైన వచనముల నుపన్య
 సించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది?

లవు— చంద్రకేతూ! “తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షయందుఁగూడనీకస
 హనమా” అనిపల్కితివే, చెప్పము. ధౌతధర్మమొక్కరిసాక్షాత్తు

సుమం—బాలకా! విత్వాకుండైన దేవునినెఱుంగవుగానిఁజ్ఞానకొ, అతి
ప్రసంగము వలదు.

ఆ॥ వె॥ సైనికులను గెల్చి ♦ చాటించినావు నీ
బిటుదులాతనితనము ♦ సరియెకాని
పరశురాముభంగ ♦ పఱచిన జగజెట్టి
పోడ నిట్టు లట్టు ♦ లాడఁదగునె॥

లవు—ఆర్యా, ఆరాజ భార్గవదమనుండని యేమో పెద్ద పొగడ్తగాఁ
జాటించుచున్నారేమి?

గీ॥ విప్రులకు వాణియం దొప్పు ♦ విక్రమంబు
క్షత్రియుల కొప్పు నదియె భు ♦ జంబునందు
భార్గవుఁడు విప్రుండై శస్త్ర ♦ పాణియయ్యె
నతని గెల్చిన తేనికే ♦ మంతగొప్ప ! ॥

చంద్ర—ఆర్యా ! అతిప్రసంగమెందులకు ? ఓ హేమా !

మ॥ ఇఁగనేమితఁచు క్రొత్తగా వెలసినాఁ ♦ జే మీరుడిమ్మేదినికా?
భగవంతుండగు జామదగ్న్యతలలో ♦ నండాఱిపోఁ గల్లువాఁ
డగునేకా! భువనైక పావన శర ♦ ణ్యశ్లోకులౌ తండ్రిగా
రి గరిష్ఠత్వమునే గణింపఁ డఁ తె! యేఁది జీరికింఁగైనానుకా?

లవు—కుమారా ! ఆరఘునాథుల గరిష్ఠత్వముఁగూర్చియెఱుంగనివాఁ
డెవ్వఁడు ? ఆవిషయమై కొంత వక్కాణింప వలసినదియఁ గలదు
అయినను ఎందులకు?

ఉ॥ ఆనృపు లెంతయైనను మ ♦ హాత్ములు, పెద్దలు, గాన వారినే
మే ననరాదు, తాటకను ♦ నిట్టెవధించిన యట్టిసద్యశ
శ్రీనిధు,లాఖరాజుని బి ♦ టిందికి మూఁడడుగుల్ గమించి, రా
వానకు వారిఁ గూల్చిన ప్రి ♦ భావము లోకమెఱుంగునేకదా!

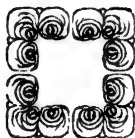
చంద్ర—ఔరా ? అతిక్రాంతమర్యాదుడవై తలడిగారినిగూడ సభి
క్షేపించుచున్నావుగా? ఇళమాటలతోఁబనిలేదు.

లవు—అవును పోరాటమునకుఁ దగిన చోటికిఁబోదము రమ్ము.

(ఇరువురును దర్పముతో నిష్క్రమింతురు.)

(సుమంత్రుఁడు రథముతో నెంటఁబోవును.)

(ఇది షష్ఠాంక ము.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

సప్తమాంకము.

(ఆకాశమున)

శా॥ ఓహూ ! వీరకిశోరులార! భువనాత్మ్యగ్రంబు లీమీరణో
త్సాహంబుల్ విరమింపుఁ డింక భవదత్తజ్వాలికామాలికా
దాహభ్రాంతములై స్ఫులింగముల చంకిదంబయ్యె మింటుఁ గహ
పూహంబుల్ రవిబింబయుగ్మనమరంబుల్లోకము ల్లాల్పవే!

లవు—అహూ! ఎమీ యీమేఘనిర్దోషము!

సుమం—కుమారా ? చంద్రకేతూ! శంబూకవధార్థమై యేగిన రఘు
నాథుఁ డీమార్గమున చచ్చుచున్నట్లున్నాఁడు.

(విమ్మటఁ బుష్పకముపై శ్రీరామచంద్రుఁడు ప్రవేశించును)

రామ— (పుష్పక విమానమునుండి దిగి)

శా॥ రారమ్మోయి కుమూగ, శూగకులచంద్రా, చంద్రకేతూ ప్రియం
బారణ గ్రుచ్చికపుంగలింపు నను వత్సా ! సారకర్పూర నీ
హారాసారసుధాభిషేకముల చాఁయన్ జల్లనౌ నీతను
స్వైరస్పర్శముచేత మామకమనస్తాపంబు చల్లాఱుతన్॥

వత్సా! దివ్యాస్త్రధరదేహునకు నీకుఁ గుశలమేకదా ?

చంద్ర—జనకా! అత్యద్భుతరణవ్యాపారుఁడును ప్రియదర్శనుఁడునునగు
నీలవుని చెలికారముచేఁ గుశలము. అవధరింపుఁడు ఈవీరప్రకాండుని

నాయనగారు నన్నుగాఁగాని అంతకుమించిన ప్రేమతోఁ గాని
లాలింపవలయునని నావిన్నపము.

లవు—(స్వగతము) ఈమహానుభావుఁడు నన్నుగూడఁగాఁగిలించుకొనిన
బాగుండును.

రాము—(లవుని నిరూపించి)సంతోషము నీచెలికాఁ డతిగంభీరాకారుఁ
డుకల్యాణాత్మకుఁడు సుమా అహూహా!

చ॥ మనుష సమస్తలోకముల ఁమై ధరియించిన యస్త్రవేదమో!

తనుప నజాండమెల్లఁ దనుఁధారణజేసిన ధూత్రతేజమో!

గనియయినట్టి శక్తులనిఁకాయమొ! కాయమొ సద్గుణాకిణ్

కనులకు మూర్తమై తగు జగచ్చయ పుణ్యఫలైకరాశియో!

లవు—(స్వగతము) అహూహా! ఈమహాపురుషుఁడు పుణ్యానుభావ
దర్శనకు గదా. ఈరూపము ప్రకృష్టమైన ధర్మమునకు సలాను
రూపముగ నున్నది. భక్తిస్నేహ వైరాగ్యంబుల కేకాశ్రయం
బీమూర్తియే, అహూహా ఏమిది!

శా॥ వైరంబెల్ల నశించె శాంతరస ముద్భాసించె, దోర్గర్వవి
స్తారం బస్తమయంబుగాంచె, విసయఃస్వాంతంబు న న్వంచె, న
య్యారే! యీపురుషాగ్రణిం గనఁ దదేకాయత్తిమయ్యై మనం
హారా !పుణ్యులు తీర్థముల్ బలె నమూల్యశ్రీప్రభావోన్నతుల్॥

రాము—(స్వగతము)ఏమిది, ఈతఁ డొక్కమాటుగ నాకుదుఃఖశాంతి
గావించుచున్నాఁడు. మఱి యేనిమిత్తముచేతనోకాని నాయంతరా
త్మను ప్రేమార్ద్రము గావించుచున్నాఁడు. అయినను స్నేహమునకు
నిమిత్తమేమి ?

గీ॥ వస్తువులఁ గూర్చు నంతరు ఁ పాథి యేవో,

బహిరుపాథులచేత నే ఁ ర్పడదు ప్రేమ

ప్రాద్దువాడువంగనే తన్ని మొగ్గ విచ్చు,

గలువ చెలికానిఁ గని చంద్ర ఁ శిల కఱంగు॥

లవు—చంద్రకోతూ! వీరెవరు?

చంద్ర—ప్రియవయస్యా! మానాయనగారేకదా.

లవు—“ప్రియవయస్యా” అని పిలిచితివిగాననాకును వీరారవరునవారే, కాని, మహానుభావులగు రామాయణకథాపూరుషులు. నల్లరును నీకీవరునపారేకదా; అందు వీరెవ్వరో చెప్పుము.

చంద్ర—పెద్దనాయనగారే వీరు.

లవు—(ఉల్లాసముతో) ఎమీ! రఘునాథుడేకా, సంతోషము. మహానుభావుని దర్శించితిని. నేడును ప్రభాతము, (వినయకాతుకములతో, బరికించి) నాయనా! పోచేతనాంతేవాసి లవుడు నమస్కరించుచున్నాడు.

రాము—అయ్యుంతుడే? రారమ్మ; (ప్రేమతోఁగొగిలించి) ఓయి కుమారా! జింకేటికి? అతివినయము వలదు; రమ్మ నన్ను గట్టిగాఁగొగిలించుకొమ్ము.

గీ॥ పాకమై విచ్చులమ్మి లోతేకువోలె
లలితమై నున్ననై మారసంబునైన
నేదు మైతాళునాకు నామోదమయ్యె
జలువ వెన్నెలతో గండ మలదులీల ॥

లవు—(స్వగతము) వీరికి నాపై నింతటి నిష్ఠేతుకప్రేమమా. అజ్ఞానమున వీరికే నేను మహాపచారముఁ గావించితిని. కత్తిగట్టుపాలటి ధుభద్యోగమునఁజూచు నేనే దొరకొంటిని. (ప్రకాశముగా) ఈలవుని యజ్ఞానమును నాయనగారు క్షమింపవలయును.

రాము—వత్సా! నీవుచేసిన యపరాధమేమున్నది?

చంద్ర—ఏమియులేదు. అశ్వరక్షకులు ప్రకటించిన నాయనగారిప్రతాపోత్కర్షమును విని, యిండుక వికళిమించినాడు.

రాము—బాలకా! క్షాత్రమున కిది యలంకారమే కాదటోయీ?

శా॥ తేజశ్శాలి సహింపఁడెన్నఁడు పరో ♦ త్రేజం బదే వానికిఁ
నైజంబై, కొనితెచ్చికోని కళగా ♦ న్ జాల శోభించు ; వి
భాజస్త్రీపులవేడివేలుపు జ్వలింపన్ సూర్యకాంతంబు స్వో
త్తేజంబున్ వెలిగ్రక్కుదాను బరిభూతిగన్న చందంబునన్ ॥

చంద్ర—సౌజన్యమెట్లొ పరాక్రమముగూడ నట్లే యీవీరునియందు
శోభించును. చూడుఁడు ఈతఁడు ప్రయోగించిన జృంభకాస్త్రము
లతో మనసైన్యములు కదలమెదలనేరక యెట్లుపడియున్నవో,
రాము—వత్సా, లనా ! అస్త్రముపసంహరింపుము, చంద్రకేతూ !
నీవును నీబలంబుల నోదార్చుము.

లవు—నాయనగారియాజ్ఞననుసరించెదను (ధ్యానమునఁటించుచున్నాఁడు.)
చంద్ర—చిత్తిము (నిష్క్రమించును)
లవు—అస్త్రము శాంతించినది.

రాము—వత్సా! బ్రహ్మాదులయిన తొల్లింటి మహానుభావు లనేకసహస్ర
వర్షంబులు తపించి, నిజతపోమయతేజోవిరాజమానములగు నీ
యస్త్రరాజములను సృష్టించిరి. అట్టి యీమంత్రపారాయణోప
నిషత్తును భగవానుడగు భృశాశ్వఁడు తనకు వేనవేలువర్షంబులు
శుశ్రూషగావించిన యంతేవాసియగు విశ్వమిత్రున కొసంగె.
ఆమహానుభావుఁడు నాకుమాత్రమనుగ్రహించె. ఇది నీని సంప్ర
దాయము. మఱి నీకేసంప్రదాయమున సిద్ధించినవి ?

లవు—మాయుభయులకును, నీయస్త్రములు పుట్టువుతోనే సిద్ధించినవి.
రాము—(అలోచించి తనలో) ఏమో కాఁగూడదా! ఇది ప్రకృష్టమగు
పుణ్యపరిపాకముచే లభించిన మహాప్రభావము కాఁబోలు ! (ప్రకా
శముగా) కాని ఉభయార్థకమేమి ?

లవు—మే మిరువుర మన్నదమ్ములము, కవలము.

రాము—అట్లయిన రెండవ వాఁడెవ్వఁడు ?

(నేపథ్యమున) భాండాయనా, భాండాయనా!

శా॥ భూమిపాలుర సైన్యకోటికినిఁ ద • ముంఘుఱ్ఱకు యుద్ధమం
చేమో యంటివి, మిత్రమా, యని నిజంబే చెప్పు మీనాటితో
నే ముల్లోకములం దధీశ్వరపదం బే • మాయమాఁగాక ను
ద్దామక్షత్రజనాస్త్రశస్త్రముల మం • టల్ నేడు చల్లాలుతా॥

రాము—ఓహూ! ఎనఁడితఁడుధ్వనిమాత్రముచేతనేనాయెడలుపులక
రింపఁజేయుచున్నాఁడు. అశోకాఁబోలు! నిర్భోషమునకుఁ దగినట్లే
శరీరముగూడ నిలమేఘశ్యామల కోమలమై యున్నది.

లవు—ఆయనయే నా అన్నగారు కుశుఁడు.

రాము—నత్సా! యిచ్చటి కొకమాటు రమ్మందువా ?

లవు—ఆలాగుననే.

కుశ — ప్రవేశించి అద్భుత హర్షధైర్యములతో ధనువాస్థానించుచు)

మ॥ తొలివై వన్వతునుండి యెమగుకులేం • ద్రుత్ శక్రరక్షార్థమై
ఖలరక్షోవనముల్ దహించిరి నిజక్షాత్రాగ్నులం దామహా
త్ములతోనే రణమేని ధన్యమిది మతోద్దండ, మోహూ! పించం
డిలబాణస్ఫురదుగ్రదీధితి శిఖా • నీరాజిత జ్యోంకమై!

(అని వికటముగఁ బరిక్రమించును.)

రాము—(కుశునిఁగాంచి)అహూ! ఈక్షత్రియ బాలకుని పేరుమాత్ర
లేకమేమి!

చ॥ కఆపమెఱుంగుచూపు త్రజంగంబులసత్వబలంబులకా దృఢీ
కరణమొనర్ప, భారుణిది • గంబడు నాఁబడు ధీరయాన ము
ద్ధుముగ, బాటుడయ్యు గిరి • తోసరితోడగు గౌరవంబునకా
సురదురవచ్చెడికా దనువు • తో సడువీరమొ లేక దర్పమో?

లవు— (కుశుని సమీపించి) ఆర్యా! జయము.

కుశ—తమ్ముడా ! ఏమోయుద్ధమనుచున్నా రేమిటోయీ?

లవు— అదియెంతపాటిగాని, గణువతనంబుమాని వీరియెడలఁ దాము
విషయముననే వర్తింపవలయు.

కుశు—అదేల?

లవు—మహానుభావుడారఘునాథుడే ఈయన. మనయందున్నే హాభావ మేవహించియున్నాడు. మీసమా వేశమునకు వేడుక పడుచున్నాడు.

కుశు—(ఊహించుకొని) ఏమీ! రామాయణకథానాయకుడగు బ్రహ్మాండనాయకుడా యితడు?

లవు—అవును.

కుశు—ఆమహానుభావుని పుణ్యదర్శనము ప్రార్థనీయముకదా కాని మనము వారిసన్నిధానమున కేవిధముగ బోవలయునో?

లవు—గురుసన్నిధికింబోలె నుపచారపూర్వకముగనే

కుశు—ఓయీ! అదెట్లు?

లవు—ఊర్మిలాదేవిగొడుగు చంద్రకేతుడితడు; ఉదారగుణానందపన్నుడు సజ్జనుడు నన్ను బ్రయవయస్కునిగా నెంచినెయ్యమున గారవించుచున్నాడు. కావున, ఆలసివరుసచేధర్మానుసరణమున మనకుఁగూడ నీరాజర్చి నాయనగారే కదా.

కుశు—అట్లేకానీ రాజన్యనియందైనను వినయానుసరణము దోషము కాదు.

లవు—ఆర్యా! ఈమహాపుషురునిఁజూడుడు. గంభీరమైన వీరి యాకార ప్రభావము లోకాతీతములగు వీరిసచ్చరితాతీతయములకుఁదార్పణముగలేదా?

కుశు—(సరికించి)

శా॥ ఔరా, ప్రేమరసాత్మకంబయిన యీయాకార మేమీ! (తీలోకారాధ్యంబిది; యీప్రసాదగుణమాహా! యేమనం, శావనం బీరాజర్చి మహానుభావ; మిఁకనేమీ పాత్రమందే బలే!

శ్రీరామాయణకావ్యకర్త ప్రకటింపఁ జెన్ స్వీయవాగ్దేవతః ॥

తండ్రి? (పాచేతనాంతేనాసి కుశుఁ డిట్లే నమస్కరించుచున్నాడు.

రాము—ఆయుష్మంతుడా, రా రమ్మ;

గీ॥ సజలజలదమనోహరశ్యామమగుచు

నిద్దమై ముద్దుగారెడు, నీదుమేను

గాఢవాత్సల్యమున బిగ్గఁగొనిలింప

నాకు మనసయ్యె రాఁగదోయీ కుమార!

(కొనిలించితనలో) ఈబాలకుఁ డెవ్వరి సంతానమోకాని,

శా॥ అంతర్నాడికలం దొఱంగునిజదేహ స్నేహసారంబొ, దృ

ష్టాంతాకారతఁ బైకినేర్పడిన దీ ♦ వ్యచ్చేతనాధాతువో,

భ్రాతానందముచేతఁబొంగువృద్ధయఁప్రసవంబొ, నాదేహమా

ద్యంతం బీతఁడు ముండఁగొనిట సుధాఁయాదోనిధానంబున॥

లవు—జనకా! పట్టపగలింటిభానుఁడు నెన్నోసటిం దపించుచున్నాఁడు.

ముహూర్తమాత్రీ మీమద్దిచ్చెట్టునీడం గూర్చుందురుగాక.

రాము—పత్నీ! నీయిష్టమేకావంతు (అందఱుపరికిమిం చికూర్చుందురు.)

రాము—(తనలో) ఈ కుశలపుల జన్మవృత్తాంతమం దేదోరహస్య ముండి

తీరవలయును. ఈబాలకుల వినయప్రవర్తనమునందు సయితము,

నడుచుట, నిలుచుండుట, కూర్చుండుట మున్నగు స్వభావములలోఁ

బ్రాజ్యములగు సామ్రాజ్యలక్షణములే గోచరించుచున్నవి.

ఇవి ప్రయత్నముతో నలవరించుకొన్నవిగాఁ గన్పించుటలేదు. నిర్మలి

నంబులగు జాతిరతనంబులయందు నిగనిగలాడు మయాఖిమాలి

కలపోలిక, వికచారవిందములయందు మాకరందబిందువుల చంద

మునఁ, బ్రతికలమనోహరములగు పీరి దేహములయందు సహజ

లక్ష్మీవిలాసములే తాండవించుచున్నవి. అయ్యో! నాపాడువృద్ధయ

మింకను నిర్ణయింప నేరకున్నది గాని ఈ శిశుద్వయము నందురఘు

కుమారుల చందములెన్ని ప్రతిబింబించుటలేదు?

సీ॥ తరుణకపోతకం ♦ కచ్చాయతోరాయ మెఱుంగారు నిద్దంపు ♦ మేనిచాయ

ఘనస్పృహసంధంబు ♦ నెనయు మాఁపులతోడ సమ పంపిన గాత్రముల సౌరు

ధీర ప్రశాంత గం ♦ భీర నిశ్చలమైన కొదమసింగంపు వే ♦ లు దుటుఁ జూపు
కణకణలాడు మం ♦ గళమ్మదంగధ్వని దలపించు కంచు కం ♦ రస్వరంబు
గీ॥ వెలయు నీరికి రఘుసహు, రులహబోలె సూక్ష్మతరముగ మణిమణి ♦ జూచుకొలఁది
జానకీలీల లెన్నియో ♦ కాన నగుచు కనులలో నాడుచున్న దా ♦ కలికిమోము॥

హృదయమా! ఇంకను సందేహించెదవేల? జానకీ
పదనారవిందమే యీకవలమోములం దుట్టిపడుచున్నది,

గీ॥ ఆణిముత్యాల పలు కాంతి నందగించు
ముద్దుమోవి యదే; కర్ణములును నవియె;
రక్తనీలంబులయ్యు నే త్రిములలోని
సహజ సౌభాగ్య గుణవి ♦ లాసంబు లవియె॥

ఇదియే వాల్మీకి నివసించునట్టి యరణ్యము. ఇక్కడనేకదా
జానకి పరిత్యజింపబడినది. బాలకుల రూపలీలాదికములూ సరిపోవు
చున్నవి. ఇక “లక్ష్మణులు స్వతస్సిద్ధములు” అను విషయమేదో దానిని
గదా విమర్శింపవలయు. ఆనాడు చిత్రసందర్శనసందర్భమునం
దీయక్రములఁగూర్చి నా చేసిన వరప్రదానమేఘించినదేమో? సంప్ర
దాయశూన్యముగఁ దొల్లింటి మహానుభావులకైనను నీ యక్రములు
లభించినట్లు నేను వివలేదు. ఈయానందాతిశయమే సందేహములచే
నాందోళించు నాడెందమును నమ్మించుచున్నది. ఇదియుంగాకఁ దేవేరి
గర్భభారము రెండుపాయలుగా నేర్పడియుండుటను నేనెన్నిమాటలలో
జూచితిని. పోనీ యేదేని యుపాయముచే వీరినడుగుదునా?

లవు—జనకా? ఏమిది జగన్మంగళంబగు మీవదనారవిందము బాష్ప
వర్షముచేఁ దోఁగుచున్నది; ఎందులకు?

కుశు—వత్సా! ఎందులకని యడిగెదవేమి?

మ॥ అనుఁగుంజానకిలేని రాములకుఁగా ♦ దా దుఃఖమేదేనిఁ, గాం

తనెడంబాయఁ బ్రపంచమంతయు నర ♦ ణ్యంబేకదా? యంత య

త్యనురాగంబెహ యీవియోగమటులే యయ్యెం దురంతంబింకే
మన; రామాయణమే యెఱుంగనటు వ, తా, యిట్లుప్రశ్నింతువే?
రాము—(స్వగతము) అహోహా! వీరి ప్రసంగము తటస్థముగానున్నది.
వలదు. ఇంకఁ బ్రశ్నించి మాత్ర మేమిప్రయోజనము? ఓపాడు
హృదయమా! ఆకస్మికచంచలవికారముతోనేల పరువులె త్తితివి?
పట్టజాలని దుఃఖముచే బయటఁబడిపోయి పసివాండ్రు సైతము
జాలిపడునంతటి బేలవైపోయితివి. కానీ, ఈవికారము కప్పి
వుచ్చెదఁగాక. (ప్రకాశముగా) బాలకులారా! రామాయణ
మఁట, అందుసూర్యవంశ సంకీర్తనముగలదట వాల్మీకిభగవానుని
సరస్వతీనిష్కందమట! అందొక్కింత వినఁ గుతూహలమగుచున్నది,
చదివెదరా?

కుశు.—అవును ఆగ్రంథమును మేము శ్రద్ధతోఁ బఠించితిమి. అడిగిన
మెంటనే, బాలచరిత్రాంతమాధ్యాయములోని యీ రెండు
శ్లోకములు స్మరించినవి. ఆకర్ణింతురుగాక,

* శ్లో॥ ప్రియూతు సీతా రామస్య | దారాపితృకృతా ఇతి
గుణా ద్రూపగుణాచ్ఛాపి | ప్రీతి ర్భూయో ప్యనర్థత ||

లవు—తండ్రీ! రెండవశ్లోకము నేను చదువుదునా?

రాము—నాయనా? ఏదీ పఠింపుము.

+ శ్లో॥ తథైవ రామస్సీతాయాః | ప్రాణేభ్యోపి పియో భవత్
హృదయస్త్యేవజానాతి | ప్రీతియోగం పరస్పరమ్ ||

రాము—(స్వగతము) హా! హా! కష్టము. ఇది యతిభోరముగ హృ
దయమర్మమును జెల్లగించుచున్నది. హా దేవి! అప్పడీప్రకార

* గీ॥ మున్నె యచరక్తు రాలు గాఢమునకుసీత | తండ్రిగాఁంచికూర్చినదారయగుట
నామెయాయసురక్తి పెంపందజేసె | గుణగణముచేత చుటిరూపంగుణముచేత||

+ గీ॥ అట్లులే రాముడును జనకాత్మసుతకు | ప్రాణములకంఠైర్చియితరుండ్డైరహించె
నొండొరులకున్నయా ప్రీతి యోజనంబు | లెట్టివోవారిమానసమే యెఱుంగు ||

ముననేకదా మనకు జరిగినది. అట్టి యా సంసారవృత్తాంతము లేయేనాటికంటెములేని విపర్యాసపరంపరలతో విప్రలంభాంతములుగాఁ బరిణమించి హృదయమును దహించుచున్నవే.

సీ॥ పరమవిశ్వాసభా • పటులచే మితిలేని నాటి యానంద సం • దర్శమేడ
అశ్రోన్మనస్కర శ్రీ • యానందవిధాన నానావిలాస య • త్నంబులేడ
తనివోని కూర్మి పం • తనపు ముచ్చటలకై యెదవు కొడుక రసా • భ్యుదయమేడ
భేదమోదముల నే • కీభావము వహించి పెనఁగొన్న మనసు పాం • తనము లేడ

గీ॥ అంతయు నదేదో స్వప్న వృం • త్తాంతముట్లు ముగిసిగన్మరణీయమై • పోయెగాని
పాడుప్రాణంబు లేటికో • పాసిపోక ప్రాపలాదుచున్న నీ • పాసిబోది॥

హా ! హా ! దుర్భరము, దుర్భరము దుస్మరణీయమైన యాకాలమేయిప్పుడు స్మరింపనయ్యెనా ?

మళు—ఇంకొకటి చదివెదను. మఁదాకినీ చిత్రకూటవిహార సమయమున రఘునాథుఁడు సీతాదేవిని గూర్చి పలికిన శ్లోకమిది.

* శ్లో॥ త్వద్భక్తిమివవిన్యస్తశిలాపట్నం ౭ యమగ్రతిః

యస్యాయమభితక్షప్తైః ప్రవృప్తైః వకేసరః

రాము—(సలజ్జాస్థిత స్నేహకరుణముగా) పసివాండ్రు చాలబేలలు. విశేషించి యరణ్యసంచారులు— హా దేవీ! దండకారణ్య వాసప్రియసఖీ!

(కొందరు పటువులు పరువెత్తి వత్తురు)

పటు—కుమారులారా! మీకును, రాజపుత్ర సైన్యములకును ఘోర యుద్ధము జరుగుచున్నదని మన మునిపల్లె యాబాలగోపాలము కలగుండువడి పరువెత్తికొని వచ్చుచున్నది. అందులో మన గురువు గారగు వాల్మీకిలును వసిష్ఠులును వఱి మిథిలాపతియగు వృద్ధరాజు ర్షియు, అరుంధతీ సహితములై కొనల్యాదులగు దశరథుని పట్టపు

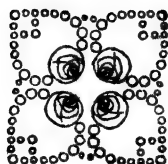
* గీ॥ సీతాజకమర్చియుంచి న • శోకనలరు । నీశిలావేదికనుజూడు • మెట్టయెగుడు
పఱపుగానున్నయవఃసీని • పైనబూలు । వానగురిసినదేమయి • పునఃతరువు॥

దేవులును బయలుదేరి ముదుసలితనముచే నడువలేక పడుచు లేచుచు వచ్చుచున్నారు.

రాము—ఏమీ! పూజ్యులగు నరుంధతీవసిష్ఠులును నమ్మలును, మామ గారుగూడ నిక్కడనేయున్నారా? అయ్యో! వీరందఱి నే నేమొగ మునజూతును. హా హా మంద భాగ్యుడను, జనక రాజరి గూడ నిచ్చటికేవచ్చినాడని విడుగువంటివార్తవింటినే! హా జనకా! హాతల్లులారా! జనకరఘువంశముల రెంటికిని యే సాధ్వీతిలకంబు సమస్త కల్యాణముల కాస్పదమో అట్టిపావనియెడపైతము దయమాలిన కఠినాత్ముడను నాయందు మీరుకరుణచూపవలదు. (ప్రకాశముగా) కుమారులారా! మనమే త్వరగబోయి వారిని సేవితము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది సప్తమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మ నేమః.

ఉత్తర రాఘవము.

————— ❀ —————

—❀ అష్టమాంకము ❀—

(పృథ్వీశము :— లక్ష్మణుడు.)

ఓహూ! ఇప్పుడు వాల్మీకిభగవానుడు బ్రహ్మక్షులపేర జాన పదులగుప్రజలతో బాటుమమ్ముగూడనాహ్వానముగావించి, స్వప్రభావముచే దేవాసురతిర్యగురగమానవనికాయ్యంబగు చరాచరభూతప్రపంచము నొక్కయెడ సమావేశపఱచినాడు. నాకును అన్నగారాజ్ఞాపించిరికదా “వత్సా! తన నాటకమప్పరస్త్రీ లాడుచుండగాఁజూచుటకు వాల్మీకిభగవానుడు మనల నాహ్వానముగావించెఁ గావునభాగీరథీ తీరమందలి యొక మనోజ్ఞసానమున సమాజసన్నివేశము గావించుము” అని; ఆలాగే నేనును మర్త్యామర్త్యవిశిష్టమగుభూతసంఘాతమునకు నుచితస్థానంబులఁగల్పించితిని. ఇదిగో ఆర్యుఁడును దయచేయుచున్నాడు. ప్రాజ్యమగు రాజ్యాశ్రమమునంచుండియు గుహ్మరమగు తాపసవ్రతమునే యవలంబించుచున్న యన్నగారు వాల్మీకిభగవానుని యందలి గౌరవముచేతనే యిక్కడి కేతెంచుచున్నారు.

(పిమ్మట రాముడు పృథ్వీశించును.)

రాము—వత్సా! లక్ష్మణా! రంగప్రేక్షకులు వచ్చినారా?

లక్ష్మణ—వచ్చినారు.

రాము—ఈకుశలవకుమారుల కిరువురకును జంద్రకేతునితో సమానమగు స్థానమర్యాద నేర్పఱపుము.

లక్ష్మ—ప్రభున్నేహము గుర్తించి యుట్లేచేసితిని. ఇదియే రాజాసనము పఱపించితిని. ఆర్జున డలంకరించుఁగాక. (రాముఁడు కూర్చుండును.)

లక్ష్మ—ఓయీ! ఇఁకనారంభింపుఁడు.

సూత్రీధారుఁడు—(ప్రవేశించి) భూతార్థవాదియగువాల్కిభగవానుఁడు, జంగమసావర విశిష్టంబగు లోకంబునకిట్లని యాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు “ఆర్షనేత్రీముతోనుపలక్షించి, పావనంబును కరుణాద్భుతరసబంధురమునుగా మేము నిబంధించిన యీప్రబంధమును, గార్యగౌరవముచే నవధరింతురుగాక” అని.

రాము—ఇట్లనివేతే చెప్పనక్కఱలేదు. మహర్షులు సమస్తధర్మములను బ్రతీక్షించినవారు. అమృతసారంబులై, పరోరజసంబులగు వారి ప్రజ్ఞానంబులకు నన్యధాత్వం బెన్నండును సంభవింపదు. కావున నట్టివానియెడ సంశయింపనేకూడదు.

(నేపథ్యమున) హా! ఆర్జవుత్త్రా! హా! కుమారలక్ష్మణా! ఏకాకినిగా నీ మందభాగ్యురాలినిఁ గీకారణ్యమున దిక్కులేనిదానిగా విడిచిపెట్టితిరే! ఆసన్నప్రసవవేదనతో నల్లాడు నన్నీ గంగకే యొప్పు గింపనెంచితిరా?

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! ఇ దేదో విపరీతమైనదే!

సూత్రీ—

గీ॥ దేవి వై దేహి విశ్వధా ♦ త్రీతనూజ
విభునిచే, గాఱుఁగానల ♦ విడువఁబడియె
పరివియోగార్తిచే నామె ♦ ప్రసవబాధ
నోప జాలకగంగలో ♦ నుఱుకఁబోయె.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—హా! హా! దేవి జానకీ! సాహసింపకుము, సాహసింపకుము.

వత్సా, లక్ష్మణా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

లక్ష్మ—ఆర్యా! యిది నాటకము.

రాము—హా! దేవి, దండకారణ్యవాస ప్రియసఖ! నీకీదైనదుర్విపాక
మంతయు నీరామహతకుని వలనగదా.

లక్ష్మ—ఆర్యా, ప్రబంధార్థమును దిలకింపుడు.

రాము—ఇదే వజ్రిమయుడను సిద్ధముగానేయున్నాను.

(అంతటదొడపై నొక్కొక్క బాలకునుంచికొన్న పృథ్వీభాగీ
రథులచే నవలంబింపబడిన సీత ప్రవేశించును.)

రాము—వత్సా! సామిత్రి, యేమో నిర్ణయింపరాని మహాంధకార
మునబడిపోవుచున్నాను సుమా నాచేయిపట్టుకొమ్ము.

పృథ్వీ భాగీరథులు—

గీ॥ ఊఱడిలుమమ్మ కల్యాణి ♦ యూఱడిల్లు
అమ్మ వైదేహి నీయదృష్టమ్ము పండె
రఘుకులము నింపుమేటి పు ♦ త్రైకుల గవల
కడుపుచల్లంగఁ గంటివి ♦ గా కుమారి!

సీత—(చూచి)ఆహా! ఇద్దఱుకొడుకులఁగంటినా? ఏరీ (పిల్లలనంటికొని)
హా! ఆర్యపుత్రా, (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—(రాముపాదములపైబడి)ఆర్యా! అదృష్టనంతులము, బ్రతికితిమి
రఘువంశమునకుఁగల్యాణాంకురములుదయించినవి, (రాముంజూచి)
హా, హా! ఏమిది కన్నీటిమున్నీటంబడి, పరవశుడై యార్పుడు
మూర్ఛిల్లఁగదా, (విసరుచున్నాడు)

పృథ్వీ—బిడ్డా, ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

సీత—భగవతులారా, మీరెవ్వరు?

పృథ్వీ—వత్సా! ఈమె నీశ్వశరకులదేవత భాగీరథి.

సీత—భగవతీ! నీకు నమస్కారము,

భాగీ—చార్మిత్రమున కనుకూపమైన కల్యాణవరంపరలు బొందుము.

లక్ష్మ—అమ్మ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

భాగీ—వత్సా, ఈయమె నీ తల్లి వసుంధర.

సీత—హా! అమ్మా, ఇట్టియవస్థలోనున్న నన్ను జూచుచున్నావా?

పృథ్వీ—రావే నాతల్లీ, రమ్మ. (సీతను గాఁగిలించి మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ—అమ్మయ్య! ఆర్య పృథ్వీభాగీరథులచే ననుగ్రహింపఁబడినది.

రాము—(చూచి) ఇది మఱింత కరుణాస్పదముగానున్నది.

భా—విశ్వంభరయు దుఃఖించుచున్నదే! కన్నకడుపుకదా దీని కెంతటివారైనలోఁగిపోవలసినదే. చైతన్యవంతులకెల్లనీసంసారతంతు వంతరంగమున మోహగ్రంథితోఁ దెగిపోకుండ నుండునదేశదా. వత్సా! వైదేహీ, దేవీ భూతధాత్రీ, ఊఱడిల్లుడు ఊఱడిల్లుడు.

పృథ్వీ—భాగీరథీదేవీ! ఈసీతనుజూచి నే నూఱడిల్లుటయెట్లు?

మ॥ కలకాలంబిటుబిడ్డ కాపురమయో ♦ కష్టాలతోనే చనన్
వలెనా! యితిసుఖంబుమాటఁ గలనై ♦ సంగాన దాలంకటో
పల రాకాసిచెఱుం జిరంబునికి వ ♦ పృక్ వెండి, నీరాడు ప్రో
ద్దులలో నీగతి సంభవించె నెటులో ♦ ర్దు జూచి యీ కానుపున్॥

భాగీ—దేవీ. తెలియనిదానపుకాపు గదా భవితవ్యమున కెవ్వరడ్డు పడఁగలరు?

పృథ్వీ—భాగీరథీ, నిజమే కాని రామభద్రునకిది తిగినపనియా? చూడు

మ॥ మునుబొల్పంబునఁ దా గ్రహించిన కరంబున్ లెక్కనేయుండు,మ
న్న నన్నెనగఁగింపఁ డా జనకునై నం గానఁ డా వహ్నినై
నను గైకొ ఁ డలసాహచర్యమతినై నం జూడఁ డీ కాన్పునై
న నిదానింపఁడిఁకేనియో తగుప్రమాణంబున్ ధరాజానికిన్

సీత—హా! ఆర్యపుత్రుఁడు తలంపునకుఁ దేఱబడియెనే!

పృథ్వీ—ఆ ఇకను నీ కార్యపుత్రుఁ డెవ్వఁడే?

సీత—(స్థిగ్గుతోడి కన్నీటితో) అమ్మా నీ వన్నట్లే.

రాము—అమ్మా! పృథ్వీ నిజమే. ఉన్నను నేను లేనివాఁడనే.

భాగీ—భగవతీ, వసుంధరా! క్షమింపుము. ఈసంసారమునకు శరీరంబవే
 నీవుకదా, ఎఱుకలేనిదానివలె నల్లునిపైఁ గోపగించుకొందువేమి?
 మ॥ అలమెఁ దుర్యశ మెల్లలోకముల నా ధీమానోట, ముక్త లంకలో
 పలఁగావించిన శుద్ధిమాట యొకఁడు ♦ బాటెంపఁడిచ్చోట, నీ
 యిల, లోకానుమతంబెకా కులధనం ♦ బిత్వాకువంశ్యాళి కీ
 కలఁతం జిక్కి న రామభద్రునకింకం • గర్తవ్య మేముండెడి?

లక్ష్మ—దేవతల కడ్డేమున్నది నిఖిలభూతహృదయేగితంబుల నెఱుంగ
 నేర్తురుకదా. అందున భాగీరథింగూర్చి చెప్పవలయునా? తల్లీ
 నిజమాడితివి, నీకిచే యభివాదనము.

రాము—తల్లీ! భగీరథకుటుంబమందు నీకుఁ గలయనుగ్రహమును నిర్వి
 ర్తించితివి.

పృథ్వీ—భాగీరథీ! మీయెడనిరంతరమునేను ప్రసన్నురాలనే అయినను
 నాబిడ్డకు సంభవించిన యీదుఃఖసంవేగమాపాతదుష్పహృత్తైనది.
 రామభద్రునకుసీతపైఁ గల గాఢానురాగము నేనుమాత్రమెఱుంగనా
 గీ॥ విధివశంబునఁ బ్రియురాలి ♦ విడిచియతఁడు
 దరికొని దహించుచున్న డె ♦ దంబుతోడ
 నఖిలలోకోత్త రాతిధై ♦ ర్యంబువలన
 బ్రతికియున్నాడు ప్రజలసౌ ♦ భాగ్యమునను॥

సీత—(ఏడ్చుచుఁగృతాంజలియై) తల్లీ, ఈదుఃఖముభరించి నేనింకబ్రతుక
 లేను, నీయంగములయందు నన్నువిలయము గావింపుము.

రాము—ఇంతకంటె వేతేమనఁ గలదు !

భాగీ—సాపముశాంతించుఁగాక. బిడ్డా, వేయివత్సరములు సౌభాగ్యవతి
 వైజీవించియుండుము.

పృథ్వీ—వత్సా! సాహసమువలదు. నీపుత్రకులనైన గా పాడుకొనవా?

సీత—అమ్మా, అనాథనైపోయితిని. ఇంకవీరితోనేమి?

రాము—హా ! హృదయమా ! వజ్రహయమైతివే !

భాగీ—బిడ్డా, నీవు సనాథ వే అనాథ వెట్లవుచువు?

సీత—అయ్యో! మందభాగ్యురాలికి నాకు సనాథత గూడనా.

భాగీ—వత్సా, ఏల నిర్వేదము?

గీ॥ అమ్మరో, లోకకళ్యాణ • మైన నిన్ను

నీవె యీగతి నేలనిం • దించుకొందు

నీదుసాంగత్యమునఁజేసి • నిశ్చయముగ

మాపవ్విత్తభగూడనిం . భావ్యమయ్యె

లక్ష్మ—ఆర్యా! వినుము.

రాము—లోకము వినుఁగాక.

(నేపథ్యమునఁ గలకలము.)

రాము—ఇదేదో మహాశ్చర్యతరమైనదే!

సీత—ఆహా! ఏమిది అంతరిక్షమంతయుఁ బ్రజ్వలించుచున్నది!

పు.భా—ఓహో! తెలిసినది.

గీ॥ మున్ను గ్రమముగ నల భృశాశ్వుండు, కాశి

కుండు, రాముండు వేనికిఁగరువులైరి,

అవియె యావిర్భవించుచున్నవి నిశాత

మార్గణగణంబుతోడి జృంభకములెల్ల ॥

(నేపథ్యమున)

గీ॥ జానకీదేవి, యిదెనమ , స్కారమమ్మ

శరణమింకమాకుసీతనూ , జద్వయంబె

చిత్రిపటమందుచుమ్ముద • ర్శించునప్పు

డల్లరఘునాథుఁడైకా • యానతిచ్చె ॥

సీత—ఆహా! ఆనందము. అశ్రుదేనతలు ప్రస్ఫురించుచున్నారు.

లక్ష్మ—ఆర్యా, ఆనాడు వక్కాణించితిరిగదా, “సర్వథా యివినీ సం
తానము నాశ్రయింపఁగలవు” అని.

పృ-భా—గీ॥ వందనంబో మహాస్త్రదై ♦ వలములార,
 ధన్యులముమేము మీప్రసా ♦ దంబు వలన
 బిడ్డలెప్పుడు మిమ్ముభా ♦ వింతు రపుడు
 దరికి నరుడెండు పొండు భా ♦ ద్రమగుమీకు ॥

రాము—వత్సా ! లక్ష్మణా !

గీ॥ విస్మయానందసందర్భ ♦ విభ్రమములఁ
 జెదరి యుప్పొంగు కరుణవీ ♦ చికల సుడిసి
 ఇట్టిదట్టిదియని నిర్ణయింపరాని
 కొండొకయవస్థలోఁ గొట్టు ♦ కొనుచుచుంటి ॥

పృ-భా—బిడ్డా ఆనందింపుము. నీవుత్తకు లిస్వడు రానుభద్రులంతటి
 వారైరి.

నీతి—హా ! భగవతులారా ! దిక్కులేనిదాన నైతికదా. వీరికి తూత్ర
 సంస్కార మొనరించువారెవరు ?

రాము—హా, హా, లక్ష్మణా ! ఎంతటి వైపరీత్యమయ్యెను.

మ॥ పరమేష్ఠిప్రతియా వశిష్ఠుడు పర ♦ బ్రహ్మర్షి పారంపరిక
 బరిపాలించు రఘుక్షీతీశ్వర కుటుంబంబు ♦ బంబంబుకు దీపికా
 భరణంబైన వసుంధరాసుత తపిం ♦ పంజాచ్చ సాస్కర్తలై
 వ్యరునాబిడ్డలకంచు నీవిషమదై ♦ వప్రాప్తికింకేమనన్ ॥

భాగీ—బిడ్డా ! దీనికై విచారమెందులకు ? కష్టకాలమున నిన్నాదరించి
 తనయాశ్రమమునఁ జేర్చుకొన్న వాల్మీకిభగవానుడులేడా? ఆమహా
 నుభావుండేకదా నీకుఁబురుడువోయటకు మమ్ము నియోగించినది ;
 పాలువిడిచిన వెనుక నీ బిడ్డల నాయనకే యొప్పగించెదము. కావల
 సిన తూత్రసంస్కారమాయనయే నిర్వర్తింప గలడు. వశిష్ఠాగ్రీరసు
 లెట్లో ఈవాల్మీకిభగవానుడుసయిత మట్లే రఘు జనక వంశముల
 రెంటికిని యాచార్యుడే.

రాము—ఏమీ ఇదంతయు వాల్మీకిమహానుభావుని నియోగమా ?
మహాస్థీ ! నమస్కారము. నీశిష్యవాత్సల్యమునిరూఢమైనది. అమ్మా
భాగీరథీ, నీవును బాగుగ యోజించినావు.

లక్ష్మి—ఆర్యా, సత్యమువిన్నవించుకొనుచున్నాను. ఆ యీ జాడలం
బట్టియీ బాలకులే కుశలపులని యూహించెదను. చూడుడు,

గీ॥ కవలు వీరలు వీరపుం ♦ గవులు, మఱియు

సప్త్రసంతతియా జన్మ ♦ మందె యొడవె

చదువులా మాని వాల్మీకి ♦ సంతరించె

పదియు రెండేండ్ల ప్రాయపుం ♦ బడియుఁ గుదిరె॥

రాము—అవును, ఈశిశువులే కుశలపులని యాంధోభించుడెదముతో
నేనును గలవరమందుచునే యున్నాను.

పృథ్వీ—బిడ్డా, ఇంకరమ్ము రసాతలమును బవిత్రీకరింపుము.

రాము—హా ! ప్రేయసీ ! లోకాంతరమునకుఁ దరలుచుంటివా ?

సీత—అమ్మా; నన్ను నీలోఁజేర్చికొని లయమొందింపుము. ఇటువంటి
జీవలోకపరినర్తన మింక నే ననుభవింపజాలను.

రాము—హా ! హా ! ఏమి ప్రత్యుత్తరము వచ్చునోకదా !

పృథ్వీ—బిడ్డా, పాలు విడుచువఱకు నీవు నా కడుపున నుండి బిడ్డలఁ
గాపాడుకొనుచుండుము, పిదప వాల్మీకి నియోగ మెట్లో యట్లు
కావించువుగాని రమ్ము.

భాగీ—ఈమాట బాగున్నది. వాల్మీకి యానతియు నిట్లేకదా.

(గంగా, పృథ్వీ, సీతలు నిష్క్రమింతురు.)

రాము—ఏమీ ! వైదేహికి విలయమేసంభవించెనా? హా, దేవీ దండ
కారణ్యవాసప్రియసఖీ, హాచారిత్రదేవతా ! లోకాంతమునకేగితివా ?

(మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మి—హా, హా, వాల్మీకిభగవానుడా, రక్షింపుము, రక్షింపుము.
ఇదియీ నీకావ్యార్థము !

(నేపథ్యమున) చాలింపుడువాద్యములసందడి, ఓహోహోహో
జంగమస్తావర మర్త్యమర్త్యభూతసాఘాతములారా ! వాల్మీకిభగవా
నునిచే ననుజ్ఞాతమైన పవిత్రాద్భుతమును బరికింపుడు.

లక్ష్మణ—అహోహో ! అద్భుతముగానున్నదే

గీ॥ కలఁగెమధియించిన విధాన ♦ గాంగజలము

గగనతలమెల్ల దేవర్షి ♦ గణము నిండె

అద్భుతంబదె ! యార్ద్ర తో ♦ యములనూడి

వెడలె గంగా వసుంధరలో ♦ వెంబడింప॥

(మ ట ల నే ప థ్య ము న)

మ॥ అరుదేవమృత యరుంధతీ, భువనవం ♦ ద్యా, మేము మందాకినీ

ధరణీదేవుల మప్పగించెదము నీ ♦ తన్ నీకు బుణ్యాంగనా

భరణంబు బతిదేవతాతిలకము ♦ వైదేహి నీ కోడలిన్

గరణీయంబుదలంచి ప్రోచిగొనుడిం ♦ కన్ నీవు వాల్మీకియు॥

లక్ష్మణ—అశ్చర్యమాశ్చర్యము. ఆర్యా చూడుడు; చూడుడు,

(పిమ్మట అరుంధత, నీతయు, వాల్మీకియూ బ్రవేశింతురు)

అరుంధతి—గీ॥ త్వరపడుము వత్స, జానకీ ! ♦ త్వరవహింపు

ఆసగొనియిపు నెను వెన్న ♦ లాడఁదగదు

ప్రణయహితమైన నీ కర ♦ స్పర్శచేత

రమ్ము బ్రతికింపు వేగ మా ♦ రామభద్రు॥

నీత—(తత్తటపాటున సమీపించి రాముని స్పృశించుచు) ఆర్యపుత్రా,
ఊహింపుడు.

రాము—(సమాశ్వుసిల్లి యానందమున) అహోహో, ఏమది. (చూచి
హర్షాద్భుతములతో) దేవియు, అరుంధతియు ఋష్యశృంగశాంతా
సమేతులు గురువులందఱునా ?

అరు—వత్సా ! రామభద్రుడా, చూడుము. ఈయమ భగీరథకులదేవత
యగు భాగీరథి, ఈమె నీ యత్తగారు భగవతి విశ్వంభర. సీయెడ
ననుగ్రహించినారు.

భాగీ-పృథ్వీ—(నేపథ్యమున) జగత్పతీ! రామభద్రా! పరిత్యాగ
సమయమున మమ్ము ధ్యానించి సీతనుమా కొప్పగించితివిగదా
ఆ ఋణము తీర్చికొంటిమి.

రాము—ఏమిది మహాపరాధుడనగు నన్ను భగవతు లిరువురు నను
గ్రహించినారు!

అరుం—ఓహూ! పౌరజానపదులారా! ఈవిధముగా నీమె, పూజ్య
లగు మందాకినీవసుంధరాదేవులచేఁ బ్రస్తుతింపఁబడి, వాల్మీకి
మానీంద్రుచేఁ బరామర్శింపఁబడి యరుంధతినగు నాకు నొప్పగింపఁ
బడుటయేకాక, పూర్వము భగవానుడగు వీణిహూత్రునిచే
బ్రహ్మాదిదేవతలెల్ల నభినందింపఁ బవిత్రచారిత్రయని నిర్ణయింపఁబడి
నది. అట్టి సూర్యవంశపుంగోడలగు చేవయజనసంభూతను నీ సీతను
రామభద్రుఁడు మఱలఁ బరిగ్రహించుటకు మీయభిప్రాయమేమి?

(నేపథ్యమున) ఇంతకంటె జగదానంద మేమున్నది? అవశ్యము
పరిగ్రహించుఁగాక!

లక్ష్మ—అహ! ఎంతటి సుదినమిది!

(ఈవిధముగాఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవి హెచ్చరించిన
తోడనే పౌరజానపదులెల్లరును సమస్తభూతగ్రామంబును జానకీదేవికి
సమస్కరించుచున్నారు. దిక్పాలురును సప్తర్షులును గుసుమవర్షముల
నభిషేకించుచున్నారు.)

వాల్మీ—జగత్పతీ! రామభద్రా?

మ|| క్రతురాజంబు యధావిధి జరుగు లో * కల్లాభ్యుమై, కాంచన
ప్రతిమాసానమునందు నిల్పికొను మ * ప్పా? నిక్కిపుంజానకీ
గృతపుణ్య సహధర్మచారిణిఁ బురం * ధీరత్నముక; బుణ్యదం
పతులక మిమ్ములఁ గన్నులారఁగని యాశించించు ముల్లోకముల్ ||

రాము—భగవానుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు

లక్ష్మ—నేటికిఁ గృతార్థుడనైతిని

సీత—అమృత్యు, బ్రతికితిని,

లక్ష్మ-అమ్మాజానకీ! లజ్జాహీనుడు లక్ష్మణుడునమస్కరించుచున్నాడు
సీత—వత్సా! ఇట్టివాడవుగానే చిరకాలము వర్తిల్లుము!

అరుం—వాల్మీకిభగవానుడా! సీతాగర్భసంభూతులగు రామభద్ర
పుత్రకులఁ గుశలవులఁ గూడఁ దలదండుల కప్పగింపుము.

రాము—లక్ష్మ--ఆనందము, కానిండు.

సీత—(సబాష్పాకూతముగ) ఏరీ నాపుత్రీకులు!

వాల్మీ—బిడ్డలారా! రండు నమస్కరింపుడు. ఈయన మీతండ్రిరఘు
పతి. ఈతఁడు మీ పితండ్రి లక్ష్మణుడు ఈమెయే మీతల్లి సీతా
దేవి. ఈమహానుభావుడు మీమాతామహుడు జనకరాజు.

సీత—(హర్షకరుణాద్భుతములతోఁ జూచి) ఏమి నా తండ్రియో?

కుశ—లవ—హా! తాడీ! హా! తల్లీ! హా! మాతామహా!

రాము—(సంతసమునఁగొనిలించి) కుమారులారా! పున్నెమునలభించితిరి.

సీత—కుమారా కుశా! యా, రమ్మ కుమారా లవా! రా నాయనా?

జన్మాంతర గతను నన్ను జరికాలము గొనిలించుకో,

కుశ—లవ—ఆహా! ధన్యుల మైతిమి.

సీత—వాల్మీకిభగవానుడా! నమస్కరించుచున్నాను.

వాల్మీ—బిడ్డా! చిరకాలము సౌభాగ్యవతివై వర్తిల్లుము.

సీత—ఆహా! ఎంతటిసుదినమిది! నాయనయు, గులగురువులును, ఆర్యాజనం
బును, సభర్తృకయగు శాంతాదేవీయు సలక్ష్మణుడై సుప్రసన్ను
డైన యార్యపుత్రుడును గుశలవులునునొక్కమాటుగఁగనిపించు
చున్నారు. అహహా! ఈమహానందమునఁ బరివశనగుచున్నాను.

వాల్మీకి—రామభద్రా! నీ కింక నేమికావలయు?

—● భ ర త వా క్య ము —●

కలుషంబుల్ దొలగించి యీ కథ జగ త్కల్యాణియై మేలు వ
రిలఁ జేకూలుచుఁగాక లోకజనయి ట్రిక్షా జాహ్నువింబోలి, ని
చ్చలు వాగ్భృహ్మకవిప్రచూఢమగు ప్ర ట్టావాణి నీ గూఢకం
బిల నేవీంతురుగాక రంగములయం టింపార విద్వంసులుల్ ||

